

Володимир ГРАБОВЕЦЬКИЙ

МОЇ НЕЗАБУТНІ ЗУСТРІЧІ З ДУХОВНОЮ І ТВОРЧОЮ ЕЛІТОЮ УКРАЇНИ

За спогадами минулих літ

Спомини про славетних

У пору моєї юності й протягом півстолітньої науково-педагогічної та суспільно-громадської діяльності мені пощастило зустрічатися з багатьма творчими особистостями, відомими церковними ієрархами, науковцями, представниками образотворчого й музичного мистецтва.

Були це короткі чи тривалі зустрічі, але вони залишилися в моїй пам'яті назавжди. Люди, про яких іде мова, у період Другої світової війни, а потім у час важких випробувань радянсько-комуністичної диктатури зуміли присвятити свій талант духовному й культурному розвитку. Роки їх діяльності були нелегкими – стелилися тернистими шляхами. Серед них назвемо окремі особистості, такі як патріархи української національної церкви Андрей Шептицький, Йосиф Сліпий; визначні науковці – академіки: літературознавець Михайло Возняк, історик Іван Крип'якевич; професори Іларіон Свенціцький, Михайло Марченко, Федір Шевченко, Тарас Франко; композитори Станіслав Людкевич, Анатолій Кос-Анатольський, Володимир Івасюк, Ігор Білозір; художники Василь Касіян, Георгій Якутович, Стефанія Гебус-Баранецька, Олена Кульчицька, Валентин Борисенко, Григорій Смольський, Іван Севера; співаки Борис Гмиря, Іван Козловський та інші.

Ці величні постаті нашої культури наперекір тодішній радянській дійсності вкладали на п'єдестал свої таланти високої професійності.

Не випадково та влучно свого часу висловлювався про нашу багатовікову українську культуру великий митрополит, мовознавець й історик Іван Огієнко: "І не дивлячись на всі перешкоди, – писав він, – що завжди горою ставали йому на порозі, нарід український утворив власне життя, утворив своєрідну культуру. І можна тільки дивуватись і благовіти, як це народ наш незвичайно тернистим шляхом досяг такої великої культури".

Саме з вищеназваними світочами нашої української науки й культури усміхнулася доля зустрічатися мені в 50–90-х роках минулого століття. І лише деякі округлини з життя й творчості цих подвижників, які спостерігав при зустрічах з ними, хочу нагадати нашому сучасникові, бо їх праця і вклад в ім'я України стають зразком для нових поколінь українців.

Дві незабутні години з митрополитом Андреем Шептицьким

*Всемогучий Боже і Царю всесвіту! Спасителю
наш Ісусе Христе, що всім серцем любили людський
рід і своїм безмежним промислом опікуєтья
кожним народом заосібно, споглянь милосердно і
наш нарід.*

З молитви митрополита

+ Андрей

*Я так люблю Вас, моїх любих українців,
що радо поклав би за Вас серце й душу*

+ Андрей, митрополит

Роки минають, а з ними й пам'ять про минулі стежки мого життя й творчості. Однак збереглося чимало різних споминів, і серед них чи не найбільш запам'яталася одна незабутня подія, коли я навчався в 1942–1944 рр. у Львівській малій духовній семінарії УГКЦ.

Перед святом Андрея, 13 грудня 1943 р., наставники семінарії сповістили, що ми ввечері підемо до собору св. Юри вітати з днем ангела митрополита Андрея Шептицького. Ми

всі зраділи. Дійсно, у день св. Андрія, ми парами прибули до митрополичої палати. Усі з нетерпінням чекали прибуття князя церкви, якого любив увесь наш український народ.

О 7 год вечора із сусідньої кімнати в колясці в'їхав митрополит. То було незабутнє враження. Перед нами, семінаристами, появився справжній український патріарх і благословив нас своєю рукою з благородною усмішкою.

Хор великої духовної академії співав урочисто “Многая літа”. Здавалося, що сам Бог витає над нами. Ми по черзі підходили й приймали благословення митрополита.

А оскільки я був одягнутий у гуцульський кептарик, то митрополит запитав мене з ласкавою й доброю усмішкою: *“Звідки ти, гуцулику?”* – *“З Печеніжсина, коло Коломиї”*, – відповів я. – *“Славно, синку, хай тебе Бог береже”*, – відповів кир Андрей, поклавши свою руку на моє праве плече.

З того незабутнього часу пройшло багато десятиліть у моєму житті. Під цим дотиком руки митрополита та його благословенням я ходжу понад вісім десятиліть на своїй життєвій і науково-педагогічній та громадській стежці й, переживши панування кількох іноземних окупаційних режимів, щасливо дожив до незалежності Української держави.

Спогади про архієпископа Йосифа Сліпого (1942–1944)

Український народо! Покажи свою силу і вдячність, бо, шануючи своє минуле, ти робиш у своїй могутності й слові.

Блаженніший Йосиф, Патріарх і Кардинал

Сьогодні в незалежній Україні повертаються забуті імена наших світочів, славетних діячів культури, науки й церкви. Серед них на особливу увагу заслуговує український патріарх Греко-католицької церкви, мученик більшовицьких гулагів кардинал Йосиф Сліпий. Про нього вже появляються статті в газетах, журналах, друкуються спогади сучасників великого отця нашої церкви.

І мені хочеться хоч коротко згадати про свої зустрічі з незабутнім владикою. Це було пам'ятного 1942 року. Я малим хлопчиком проживав у родинному містечку Печеніжин на Коломиїщині. Тоді були німці, почався голод, від якого гинули мої односельчани. Наша сім'я рятувалася як могла, але було тяжко.

Якось до нас завітала сестра Олена, яка працювала на тютюновій фабриці у Винниках під Львовом. Побачивши таке горе своєї багатодітної сім'ї, вона вирішила мене, худого, виснаженого хлопця, забрати до себе, щоб урятувати від голодної смерті.

Я виїхав до Винників і перебував у сестри. Вона, побачивши мої здібності до навчання, вирішила віддати мене до однієї з львівських гімназій. Але мене, надто виснаженого, там не прийняли. Тоді сестра, за порадою місцевого священика, привела мене в малу духовну семінарію у Львові. Після аудієнції ректор семінарії о. Сімович, батько відомого композитора Сімовича, зарахував мене в 5-й клас. Мене влаштували в семінарську бурсу, що була тоді на вул. Сикстутській. Там мене виховували отці Левенець, Карпінський, Фурикевич, Гуглевич та інші наставники – прекрасні педагоги.

Якось одного дня восени 1942 року до нас у бурсу завітав ректор великої Богословської академії архієпископ Йосиф Сліпий. Він побував у моїй кімнаті №25 і справив на мене сильне враження своєю постаттю, гарним обличчям з бородою. Звернувши увагу на те, що над моїм ліжком висить образ Гошівської Богоматері, похвалив мене за любов до Бога та погладив по голові.

Пізніше, пам'ятаю, він цікавився життям семінарських бурсаків, деколи обідав з нами в їдальні й благословив нас своїм хрестом.

Згодом я бачив архієпископа Сліпого в каплиці великої духовної академії, де він в оточенні дияконів, священиків, каноніків правив архієрейську службу Богу. Запам'яталися в цій каплиці настінні художні розписи, які, як пізніше мені сказали, були розмальовані видатним українським художником Петром Холодним. Після руйнації каплиці радянською владою во-

сени 1944 року розписи були знищені. Жаль, що не запам'ятав тієї проповіді архієпископа Йосифа на цьому богослужінні, за винятком таких слів: *“Дорогі семінаристи, будьте ревними священиками, любіть свою українську церкву, бо вона пройшла тяжку хресну дорогу, але ніколи не покидала свого народу”*.

У березні 1944 р. наша мала духовна семінарія урочисто відзначала 130-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Відбувалася святочна академія, на якій мені пощастило декламувати два вірші Кобзаря – “Розрита могила” та уривок з поеми “Гайдамаки”. Після виступу мене ласкаво привітав архієпископ Сліпий словами: “Славно, синку” і вдруге погладив мою голову.

На цій академії схвилював мене величавий портрет Т.Шевченка, на якому художником з боку були зображені силуети січових стрільців. Згодом я довідався, що то був портрет видатного галицького художника Осипа Куриласа, який сьогодні зберігається у Львівському музеї народного мистецтва. Але в 50–60-х роках ці силуети були затерті, напевно, кимось з представників совітської влади.

Надійшла важка весна 1944 року. У Львові німці готувалися до відступу. Ми в семінарії постійно чули постріли й не знали, де вони. А потім нам сказали, що в тюрмі Лонського, неподалік нашого семінарського подвір'я, німці розстрілювали політичних в'язнів.

З кожним днем ставало важче, місто почали бомбардувати й нас, семінаристів, які залишилися, перевели в житлові приміщення Святоюрської катедри. Ми під час бомбардування ховалися в пивницях, разом з нами переховувалися владики й сам архієпископ Йосиф Сліпий.

Я не знав, що далі робити. Деякі товариші по семінарії роз'їхалися по домівках, а інші виїхали на захід, мотивуючи тим, що прийдуть совіти й почнуться арешти та розправи над семінаристами. Мені нічого не залишалось робити, як піти за порадою до благочинного Йосифа Сліпого, який заступав митрополита Андрея Шептицького. *“Ваша ексцеленціє, що мені робити?” – з такими словами я звернувся до архієпископа. Він уважно вислухав мене й сказав: “Синку, можливо, не треба відходити на захід і полишати рідний край. Може, тебе Бог охоронить від нещастя, а тебе залишаюся. Де ти можеш піти, то йди, може, чимось прислужишся нашому народу, бо настали тяжкі хвилини. Така хресна дорога нашої України, але все в Божих руках”. Архієпископ поблагословив мене, а я вийшов з брами церкви св. Юра й пішов пішки до Винників, де й почався новий етап моїх життєвих нелегких доріг.*

Сьогодні, коли перенесли останки великого борця за українську незалежну церкву з Ватиканської крипти в заповітне підземелля церкви св. Юри, згадуємо ще раз великого мученика за христову віру й нашу національну українську церкву кардинала Йосифа Сліпого.

Хочеться закінчити свої скромні спогади про незабутнього й блаженного патріарха куплетом вірша поета Романа Завадовича, який він присвятив 85-м роковинам народження Йосифа Сліпого:

*Твої літа – як ниви плодovitі
Під шумом злив, під рокотами бур,
Не так квітками, як тернами вкриті
Отруйним зіллям смутків і зажур.
Твоє Господь із рук катівських вирвав,
Для церкви й люду рідного зберіг,
Щоб демон зла не кинув їх у прірву,
Не задавивши в зашморгах своїх,
А щоб з терпін'я і з тих мук безодні
їх вивів в сонця ясну сторону
їх, як Борець – Архистратиг Господній.*

Благословенний двома митрополитами.

Благословенне слово подяки єпископа-ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Мудрого до книги Володимира Грабовецького “Сторінки літопису Івано-Франківського собору Святого Воскресіння”

Чи світ побудований на випадковостях? Очевидно, що ні. І цьому вчить нас не лише Святе Письмо, а й переконують людські долі, а особливо – долі людей, обдарованих Богом особливими талантами: долі видатних учених, мистців, провідників націй.

Колишній учень греко-католицької духовної семінарії у Львові Володимир Грабовецький крізь усе своє творче й наукове життя проніс благословення двох князів нашої Української греко-католицької церкви – митрополитів Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого. У незабутні 1942–1944 роки Господнє Провидіння звело юного Володимира з нашими видатними владиками і їхні напутні слова стали для нього найсвітлішим дороговказом у житті. Уже набагато пізніше, ставши одним з найавторитетніших українських істориків, в умовах незалежної України Володимир Грабовецький опише ці незабутні зустрічі у своїх спогадах та опублікує їх. Але перед тим, у моторошні брежнєвсько-сусловські 70-ті, торкаючись у своїх наукових працях історії Української церкви, він намагатиметься писати її неупереджено й об’єктивно, як вірний син свого народу та його християнської віри. Бо такий заповіт йому дали великі митрополити...

Доктор історичних наук, професор, академік АН вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Володимир Грабовецький плідно працює на науковій ниві вже понад сорок років. З-під його пера вийшло друком півтори тисячі наукових і науково-популярних праць, у тому числі десятки монографій, брошур, статей. Дослідження Грабовецького охоплюють важливі проблеми історії України від княжих часів до XIX століття, різних історичних дисциплін, але найбільшу увагу вчений приділив вивченню історії рідної Галичини й, зокрема, її церкви. Це простежується в таких його працях, як: *“Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.”* (1972), *“Скит Манявський”* (1971), *“Над Батерсом рікою”* (1976), *“Скільки років Скиту?”* (1985).

З нагоди 850-річчя створення Галицького Євангелія Володимир Грабовецький опублікував статтю про “Євангеліє на Прикарпатті” (1995), де звернув увагу дослідників на відомі галицькі й крилоські Євангелія з 1144, 1226, 1266–1304, 1565 років, які друкувалися в Галичі й Крилосі.

У монографіях з історії Печеніжина (1993), Коломиї (1996), Калуша (1997), Уторопів (1997) автор присвятив окремі параграфи висвітленню історії церков у цих населених пунктах. Особливо слід відзначити монографію *“Нарис історії Галича”*, видану з нагоди 1100-річчя Галича. У ній багато уваги приділено історії українських святинь, починаючи з княжого періоду й закінчуючи початком XX століття.

І ось у руках читача нова унікальна книга академіка Грабовецького про історію Івано-Франківського катедрального собору св. Воскресіння. На основі рідкісних архівних матеріалів, зібраних в Україні й за кордоном, автор прослідковує історію спорудження храму, момент його передачі для греко-католицької парафії Станіславова й, нарешті, його майже 115-літню історію як катедри станіславівських греко-католицьких єпископів. У це багатоцінне дослідження Володимир Грабовецький уклав не тільки свій непересічний науковий хист, а й часточку свого доброго й щирого серця. Тому мимохіть згадуються слова академіка, мовлені ним під час відкриття барельєфа митрополитові Андрею Шептицькому на стіні катедрального собору:

“Наша Українська греко-католицька церква і її великий князь – незабутній митрополит Андрей Шептицький – пройшли складну хресну дорогу, але церква вистояла, бо нею керували такі святі владики, як кир Андрей і кир Йосиф. Вони захищали наші храми, нашу Христову віру, наші вікові національні й християнські традиції, нашу державність.

Воскресаять забуті імена наших владик, відновлюються й будуються наші храми, знищені ворогами Христа й українського народу, залишаються в історії літописи цих подій. Господня слава та подяка всім тим, хто боровся за наші святині”.

Слід із вдячністю наголосити, що в справі воскресіння історії нашої церкви є вагома частка праці й академіка Володимира Грабовецького. Яскраве свідчення цього – створений ним літопис Івано-Франківської катедри. Дякуючи п. Володимиру за цю його прецінну наукову працю, уділяємо йому Божого благословення та просимо для нього особливої опіки Пресвятої Богородиці, щоб його творчий і життєвий шлях стелився на многі і благі літа для добра Української церкви і народу, бо він – їх вірний і люблячий син.

**Софрон МУДРИЙ ЧСВВ,
Єпископ-ординарій Івано-Франківський.**

Храми Прикарпаття знайшли свого літописця

Так можна висловитися про відомого вченого, доктора історичних наук, професора, академіка, заслуженого діяча науки і техніки Володимира Грабовецького, якого його учні нагородили дипломом “Народний історик Прикарпаття” з нагоди 80-річчя уродин.

Наш допитливий читач і парафіянин Івано-Франківського собору Святого Воскресіння зачитується його книгою “Літопис Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння”, що був виданий з нагоди 2000-річчя Різдва Христового (2000).

А недавно невтомний дослідник опублікував унікальну монографію “*Андрей Шептицький і Прикарпаття*”, присвячену 110-річчю вступу кир Андрея на єпископський престол Станіславівської єпархії 24 вересня 1899 р.

Це була складена скромна пошана дослідника нашої церкви митрополитові Андрею Шептицькому, який ще в минулому столітті благословив тодішнього юного учня Львівської малої греко-католицької семінарії у Святоюрській палаті 13 грудня 1943 р. у день уродин владики.

І ось перед читачем лежить третій том його нової книги під назвою “*Українські святині Прикарпаття крізь століття*”, у якій подано глибокий і всесторонній літопис ряду храмів Прикарпаття, починаючи із середньовіччя, нового і новітнього часів. Це – півстолітня наполеглива праця вченого про історію українських храмів у Прикарпатському краю. Незважаючи на панування іноземних режимів, рідна церква гуртувала своїх прикарпатців у глибокій християнській вірі, оберігала церковні національні традиції, благословила мирян на світле майбутнє свого українського народу, який щасливою долею й за Божим проведінням отримав у кінці ХХ ст. вимріяну державну незалежність, хоч довелося йому та його церкві пережити неймовірне переслідування в катакомбних умовах, але вистояти й нескорено оберігати свою національну греко-католицьку церкву.

Перечитуючи сторінку за сторінкою зазначену книгу, ми маємо можливість бачити ту хресну дорогу нашого незборимого народу, його церковних пасторів і сьогодні відродити занедбані духовні, світські національні традиції та на їх основі виховувати нашу молодь у високій християнській моралі, у любові до свого краю, до його світлого майбуття.

Ураховуючи значний вклад професора Володимира Грабовецького в довголітнє дослідження історії Української церкви, починаючи з княжого періоду, періоду Галицько-Волинської держави та її подальших віків включно до нашого часу, парафіяни собору Святого Воскресіння нагородили Володимира Грабовецького званням “*Почесний парафіянин Івано-Франківського катедрального собору Святого Воскресіння*”. Нині складаємо щиру подяку вченому за цінну наукову працю на ниві церковного літопису й висловлюємо своє благословення на подальші дослідження історії України, нашого Прикарпаття в ім’я національного єднання для зміцнення нашої державності й вічної церкви. Хай Господь благословить Вас на многі літа!

**Настоятель Івано-Франківського
катедрального собору Святого Воскресіння
отець-мітрат Ю.НОВИЦЬКИЙ**

**Незабутні творчі зустрічі з львівськими й київськими істориками
в 50–70-х роках ХХ ст.**

**Спільна праця з науковцями Інституту суспільних наук у Львові під
керівництвом директора Івана Крип'якевича
Із спогадів моєї 23-річної академічної науково-дослідницької діяльності в
Інституті суспільних наук АН УРСР серед когорти львівських дослідників історії
України під керівництвом академіка Івана Петровича Крип'якевича**

Після моїх історичних студій у Львівському державному університеті 1948–1953 рр. і дворічної педагогічної роботи мені пощастило працювати старшим науковим співробітником у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР, коли цією науково-дослідною установою керував колишній учень школи академіка Михайла Грушевського, незабутній професор Іван Петрович Крип'якевич, **який у тих нелегких радянських часах фактично негласно формував свою наукову школу істориків України у відділі, який єдиний зберігав свою стару традиційну назву – відділ історії України.**

Перед тим як перейти до характеристики діяльності цієї Львівської академічної установи, де мені вдалося влаштуватися на посаді наукового працівника відділу історії України, у якому працював 23 творчих роки, подаємо науково-педагогічну діяльність професора І.Крип'якевича.

У той час, коли під тиском тодішнього преса радянської суспільної науки все строго контролювалося партійними постановами, професор **Іван Крип'якевич як відомий історик України зміг вести львівський науковий корабель, щоб якнайбільше досліджувати об'єктивно різні галузі української науки по окремих відділах, у тому числі й по відділу історії України, спрямовувати науковців на дослідження актуальних питань історії українського народу.** Його багатолітня наукова праця ставала прикладом для нас, академічних учених.

За всі мої скромні здобутки на посаді наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук я дякую тодішнім своїм колегам – Є.А.Яцкевичу, С.Т.Білецькому, М.К.Івасюті, Я.Д.Ісаєвичу. У науковому колективі важливе значення для молодого науковця має досвід старших за віком дослідників, які, працюючи роками, мають чіткий виклад думок, уміють аналізувати й синтезувати різні за своїм характером джерела та літературу. З перших днів моєї праці у відділі історії України я знаходив контакт з науковцями, намагався почерпнути в них усе, що було найкраще. Немаловажне значення мав той факт, що засідання відділу завжди проходили в дискусійному плані, висловлювалися найрізноманітніші думки та підходи.

Варто відмітити й те, що в Інституті суспільних наук АН УРСР працювала старша генерація науковців, праці яких друкувалися ще наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. Вони були сучасниками Івана Франка, Михайла Павлика, Василя Щурата, Кирила Студинського, Володимира Гнатюка. Так, в одному з кабінетів трудився завідувач відділу української літератури, відомий український історик літератури, доктор філологічних наук, професор, академік Михайло Возняк (1881–1954).

Згадка про академіка Михайла Возняка

В українській літературі в першій половині ХХ століття одне з провідних місць займав відомий історик літератури Михайло Возняк.

Він народився 3 жовтня 1881 року в бідній селянській родині в селі Волиця (колишні Вульки Мазовецькі) Рава-Руського повіту на Львівщині. У 1906 році закінчив філософський факультет Львівського університету й деякий час учителював. Упродовж 20–30-х років працював над проблемами історії української літератури, відзначався надзвичайною скрупульозністю в опрацюванні й підборі фактів, джерел. Він активно співробітничав у тодішніх українських часописах, журналах. У 1929 році отримав звання академіка АН УРСР за видатні заслуги в галузі історії української літератури, а в 1959 році йому було присвоєно звання професора. У післявоєнний період, а точніше, з 1944 року, завідував кафедрою української літератури Львівського

університету. Одночасно з 1951 р. був завідуючим відділом української літератури Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, де працював до кінця свого життя.

З-під пера видатного вченого-літературознавця вийшло багато праць з історії української культури, а конкретніше, з історії давньої української літератури, мови, театру, міжслов'янських культурних взаємозв'язків.

Глибоко вивчав визначний учений літературну творчість Маркіяна Шашкевича, Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, у буквальному розумінні він був одним з перших, хто вклав титанічну працю в дослідження життя і творчості Івана Франка. Усі дослідники української літератури відзначають, що академік Михайло Возняк заклав підвалини в розробку різних проблем наукової франкіани. Він, як ніхто інший, усебічно й досконало знав величезну літературну, письменницьку та наукову спадщину Каменяра.

Справедливо та влучно літературознавці писали, що дослідженню спадщини Івана Франка найбільше сил віддав Михайло Возняк. Він опублікував після війни ряд книг і багато статей, у яких докладно висвітлювалися біографія, громадська діяльність і творчість Каменяра.

Мені пощастило півтора року (1953–1954) працювати спільно з Михайлом Возняком в Інституті суспільних наук АН УРСР. Як сьогодні пам'ятаю середнього зросту сивого академіка з пильним поглядом очей, який сидів у своєму робочому кабінеті за столом, де, за розповідями очевидців, сидів колись Іван Франко, коли працював у Науковому товаристві імені Т.Шевченка. Ранком, прямуючи до інституту на роботу, заупокував у кіоску всі газети, які виходили того дня, для поповнення своєї бібліотеки, котра вважалася найбільшою з приватних бібліотек у Львові.

Академік Михайло Возняк досконало знав фонди Львівської наукової бібліотеки АН УРСР. Якось я шукав книгу з творчості Івана Франка, але бібліотекар не зміг її виявити на полицях. Ми звернулися до академіка, і він на диво швидко прийшов і показав місце її знаходження. Учений працював без відпусток і перепочинку. Третього жовтня 1954 р. нас, науковців Інституту суспільних наук, повідомили, що в Михайла Возняка стався серцевий напад. Ми прибули, коли його з робочого місця забирала швидка допомога. Того ж таки дня Михайло Возняк помер у лікарні.

Увечері 3 жовтня 1954 року в конференц-залі інституту зібрався колектив науковців на траурне засідання. Зі вступним словом виступив директор інституту професор І.П.Крип'якевич.

“Українська наука, – сказав він, – зазнала важкої втрати, на 73 році життя відійшов від нас академік АН УРСР Михайло Возняк. Він чесно ходив по цій землі і вклав багато у вивчення історії української літератури. Земне життя закінчилося, зате його твори житимуть вічно”. Інші промовці говорили про доробок ученого й потребу видати його рукописну спадщину. Як уже було сказано, визначний учений залишив велику бібліотеку, яку формував понад 50 років. Вона поповнила фонди Львівської наукової бібліотеки АН УРСР. У рукописному відділі цієї бібліотеки збереглися особисті документи й рукописні праці Михайла Возняка, у тому числі з франкіани, зокрема, рукописи праць “Велетень думки і праці”, “Від дитинства до повноліття І.Франка”, розвідки, статті й рецензії на праці, присвячені Франкові. Тут й епістолярна спадщина вченого, автографи І.Франка, листування з видатними тодішніми діячами науки та культури М.Зубрицьким, В.Касіяном, О.Кульчицькою, І.Свенціцьким, І.Крип'якевичем та іншими, цікаве листування І.Франка з М.Драгомановим.

У цьому рукописному фонді знаходяться неопубліковані рукописи праць М.Возняка з історії літератури XVI–XIX ст. (“Два острозькі твори кінця XVI сторіччя і їх автор”, “Два відгуки 1650-х років про Богдана Хмельницького”, “Львівська братська школа в часи свого процвітання”, “Життя і творчість Марка Вовчка”, “Творчість Панаса Мирного”, “Шевченко і Гоголь” і присвячені М.Драгоманову, Н.Кобринській, В.Стефанику.

Цікава праця вченого “Зустрічі І.Франка з наддніпрянськими діячами” про зв'язки Каменяра з М.Коцюбинським, Лесею Українкою, Оленою Пчілкою.

У 1981 році громадськість Львова скромно відзначила 100-літній ювілей науковця, було дещо опубліковано з його спадщини й на батьківщині відкрито художньо-літературний музей М.Возняка.

Іларіон Свенціцький

Не всі знають відомого галицького філолога й мистецтвознавця Іларіона Семеновича Свенціцького, визначного дослідника порівняльної граматики слов'янських мов, невтомного збирача безцінних реліквій українського мистецтва, довголітнього організатора й директора передвоєнного Львівського музею українського мистецтва (сьогодні – національний музей Львова).

Я познайомився з І.Свенціцьким у 1953 р., коли він працював професором Львівського університету ім. І.Франка та завідувачем відділу українського мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР, де і я з 1953 р. працював науковим співробітником відділу історії України. Якось тодішній директор цієї наукової установи професор Іван Крип'якевич познайомив мене з відомим діячем нашої галицької культури Іларіоном Свенціцьким, підкреслюючи мою перспективу в дослідженні історії України. Працюючи над темою з історії селянського руху на Прикарпатті в другій половині XVII ст., я зіштовхнувся з проблемою Скиту Манявського – опорного центру боротьби поневолених мас Прикарпаття. Знаючи з літератури, що Іларіон Семенович раніше працював над мистецькою скитіяною, я звернувся до нього за консультацією. Старенький, із сивою бородою патріарх мистецтвознавства розповів мені про історію Скиту та побажав у майбутньому попрацювати в історичному плані, щоб, як він говорив, **“не забувати цей пам'ятник і оновити його не лише в історії, але й реставрувати для майбутніх поколінь, щоб частина застиглої в рештках мурів великої обителі скитської залишилася назавжди в пам'яті потомків”**.

Ці слова закарбувалися в моїй пам'яті. Я підбирав матеріали, підготував статтю **“Скит Манявський”**, яка була опублікована в журналі **“Жовтень”** (№9, 1977) саме тоді, коли проходила реставрація цієї визначної пам'ятки історії та культури. Мені дуже допомогли поради професора І.С.Свенціцького щодо з'ясування гіпотези відносно походження назви **“опришок”**. Він як чудовий лінгвіст, знавець мов підказав мені ряд слушних думок.

Як сьогодні пам'ятаю цього великого вченого з розкішною бородою, світлими очима й виглядом глибокого науковця. Перед його відходом у вічність я деколи заходив до нього в кабінет як в Інституті суспільних наук АН УРСР, так і музеї українського мистецтва на вулиці Драгоманова, де консультувався з проблем історії Скиту Манявського, опришківського руху. Учений дуже цікаво розповідав про австрійські й польські часи, як він організував національний музей і, що цікаво, згадував у ті роки радянщини про меценатство митрополита Андрея Шептицького, який так багато дбав про скарби українського мистецтва під час збору старовинних ікон, стародруків і рукописних церковних томів, які зберігалися з XVIII ст. у цьому національному музеї. Завдяки професорові, я багато почерпнув із цих рукописів про історію нашої галицької греко-католицької церкви й ці першоджерела використав у своїй довголітній праці з вивчення історії міст і сіл Прикарпаття. Моєю доповіддю цікавилися учасники науково-теоретичної конференції з питань вивчення пам'яток історії та культури 12 квітня 1971 р. у Києві, де я виступив на тему **“Поширення видань Києво-Печерської друкарні в Західній Україні”**. Ідучи в похоронній процесії на Личаківське кладовище 20 вересня 1956 р. за труною покійного професора й кидаючи грудку землі в могилу, не зміг стримати своїх сліз. Перебуваючи у Львові, я завжди покладав квіти до його могили й надгробного пам'ятника, виконаного на високому мистецькому рівні.

Спогади про вчителя й наставника

Багато води сплигло з того часу, коли не стало мого дорогого вчителя академіка Івана Крип'якевича – визначного історика України, учня львівської школи істориків Михайла Грушевського, але його образ завжди зберігається в моїй пам'яті. І досі згадую, як відбулася наша перша зустріч.

Після закінчення університетських студій, як уже було сказано, я працював учителем спочатку в сільській школі біля Жовкви, а потім, навесні 1953 року, переїхав у Винники біля Львова, де став директором вечірньої школи робітничої молоді. Але мене завжди цікавила красназнавча робота, й у вільний час я постійно їхав до Львівської наукової бібліотеки Академії наук на тодішній вулиці Радянській, 24. Тут колись містилося славнозвісне Наукове товариство

імені Шевченка, де працювали в кінці XIX – на початку XX ст. видатні діячі науки й культури України Іван Франко, Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Михайло Возняк, Філарет Колесса, Іларіон Свенціцький. Сюди приїздили для творчих контактів Леся Українка, Василь Стефаник. Тут формувався і зростав талант Івана Крип'якевича.

Щаслива доля привела мене в цей історичний дім, у якому ще з XIX століття пульсувало українське національне життя. З 1951 року тут знаходилося приміщення Інституту суспільних наук АН УРСР, куди я одного разу й завітав для визначення теми мого дослідження. Мене відразу вразила ділова обстановка. По коридору та в приймальній ходили науковці, пристрасно про щось сперечались.

Тут я познайомився з Володимиром Бараном, майбутнім відомим археологом України, який тоді працював в архіві й мав намір влаштуватися в цьому інституті на посаду наукового працівника.

Мені порадили звернутися просто до директора – професора Івана Крип'якевича. Коли зайшов до кабінету, побачив інтелігентного сивочолого чоловіка середнього зросту, стриманого, коректного. Тоді я ще не знав, що цей видатний учений стане моїм учителем і під його керівництвом я працюватиму у відділі історії України 14 років. Не знаю чому, але з першого нашого знайомства професор повірив у мої наукові сили...

Я повернувся до родини у Винники й занурився в повсякденну шкільну роботу, яку завжди любив. Але й мрії про наукову працю не покидали мене. Тому я зовсім розгубився, коли 8 вересня 1953 р. отримав повідомлення про моє зарахування на посаду молодшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Зробити нелегкий вибір мені допомогли добрі поради колег-учителів.

Отже, я приїхав до інституту, де мене вдруге радо прийняв професор І.П.Крип'якевич. Як завідувач відділу представив мене співробітникам і показав робочий стіл, за яким я й працював 22 роки.

У відділі історії України панувала творча наукова обстановка. Вивчення джерел і літератури, постановка питань, обґрунтування тих чи інших проблем завжди викликали цікаві дискусії. Звичайно це бувало на засіданнях, у яких брали участь співробітники, старші науковці.

Завжди цікавими були зауваження професора І.П.Крип'якевича – надзвичайно ерудованого знавця різних проблем історії України. Він ніколи не звертав увагу на посаду, а відкрито й об'єктивно рецензував праці своїх колег, указував на недоліки. Його слово повсякчас було повчальним, мудрим. Делікатно, коректно, але принципово аналізував роботи від структурно-проблемних планів і до посторінкових зауважень. Іван Петрович постійно дуже тактовно вказував авторам на недоліки – зайвий фактологізм і дріб'язковість досліджень, неухважність у посиланнях і т. ін. "Добре зібрати джерела, – говорив професор І.П.Крип'якевич, – але треба уміти їх використати, не бути їх слугою, необхідно, і то дуже важливо, вміти їх інтерпретувати, синтетично узагальнювати, щоб робота мала чіткий проблемний характер, тоді буде досягнута мета того чи іншого дослідження".

Ці поради завжди були для мене дороговказом, хоч спочатку було важко вчитися наукового аналізу й синтезу, обминати повторення, чим постійно грішить молодий науковець. Коли я почав працювати над своєю першою дослідницькою темою, мій науковий керівник І.Крип'якевич не раз допомагав добрими порадами. Схваливши тему народних рухів на Прикарпатті XV–XVIII ст., замислився: "Цікаво, чи опришківський рух мав місце в другій половині XVII ст. Це, звичайно, нелегко дослідити, адже треба вивчати архівні документи, в першу чергу, акти гродські і земські Галицької, Перемишльської, Сяноцької земель, Жидачівського повіту, перебороти палеографічні особливості тогочасних актів".

У цій роботі Іван Петрович мені дуже допоміг. Саме з ним я вперше прийшов до архіву й під його наглядом прочитав актову книгу старолатинською і старопольською мовами. Він контролював мої перші виписки, а часом і виправляв їх.

Професор був чудовим знавцем першоджерел з багаторічним досвідом архівної роботи. Він старанно, за особливою системою виписок, умів добирати найбільш цінні актові рукописні дані з будь-якої проблеми. І.П.Крип'якевич ніколи не обмежувався лише матеріалами до запланованої теми, а при нагоді фіксував усе для майбутніх проблем і тому радив спочатку виписувати

вати заголовки та вказувати сторінки першоджерела тієї чи іншої актової книги, а потім уже уважно вчитуватися й фіксувати найбільш цікаві факти. Цим методом я користуюся протягом усієї своєї наукової діяльності.

У зборі історичного матеріалу вчений був справжнім віртуозом і педантом. Він, досконало володіючи іноземними мовами, уважно перечитував складні тексти середньовічних актів гродських і земських латинською й старопольською мовами. Дослідник усе підкреслював: ***“Не пропускати нічого найменшого з актів і фіксувати навіть те, що не по темі на час вивчення питання, але потім може знадобитися в наступних дослідженнях”***.

Іван Крип'якевич скрупульозно збирав бібліографію до історії міст і сіл Галичини на маленьких карточках, які були передані ним у відділ історії України, де всі могли ними користуватися. Не відомо чи збереглася сьогодні ця рукописна бібліографія вченого.

Уважний дослідник, Крип'якевич лише після збору архівного матеріалу й опрацювання літератури брався до написання запланованої розвідки чи статті. Особливо талант ученого виявлявся в інтерпретації першоджерел. Він уміло синтезував і, що найголовніше, ніколи не захоплювався одним історичним фактом з того чи іншого першоджерела. Критичність була основним правилом у його дослідженнях. Він постійно переглядав рукопис і виправляв хиби на полях. Ще й досі зберігаю такі рукописні правки, зроблені професором у моїй кандидатській дисертації.

Хочеться також згадати, як великий учений дбайливо ставився до актових документів. Якось, перечитуючи актову книгу, я раптом почув стривожений голос професора І.П.Крип'якевича: ***“Що ви робите? Ви тримаєте над документом ручку, звідти може впасти крапля чорнила і закрити для майбутніх дослідників слово чи речення”***. Тоді я зрозумів, як обережно треба ставитися до документа, щоб не пошкодити його під час опрацювання. Повчальний приклад для дослідників-початківців.

Іван Петрович узагалі був надзвичайно пунктуальний та акуратний і як адміністратор, і як науковець. Якими б проблемами він не займався – чи то історія княжого періоду, козаччини (XV–XVIII ст.), Хмельниччини (1648–1656 рр.), історіографія, джерелознавство, як допоміжні історичні дисципліни, він завжди глибоко вивчав першоджерела й з педантичною точністю вмів їх науково застосувати до поставлених питань. Здається, немає такої теми з історії України періоду становлення, над якою б не працював учений. Основною його темою була історія Галицько-Волинського князівства XII–XIII століть. Але найбільше зусиль він доклав у дослідження Хмельниччини. Понад півстоліття напруженої праці завершилося виданням об'ємної монографії “Богдан Хмельницький”.

Але навіть завантажений керівництвом інституту, науковою та громадською роботою, професор усе ж знаходив час для підготовки молодих учених. Не раз його можна було побачити в колі істориків, яким він давав поради, допомагав формулювати плани наукових праць, диктував з пам'яті бібліографію. Він завжди знаходив контакт зі старшими за віком науковцями, згуртував колектив, з яким вирішував багато цікавих проблем.

У Львові Іван Крип'якевич мешкав на вулиці Островського, 7 і часто ходив до парку Кайзервальд (тепер – парк ім. Т.Шевченка). А в 1963–1965 роках ми разом щосуботи мандрували історичними місцями Львова. Я був зачарований розповідями про його старовинні куточки, про центральні вулиці та міські околиці. Тоді я зрозумів, як досконало, на основі першоджерел, вивчив Іван Петрович історію свого міста. Не випадково львів'яни так захоплювалися його книгою “Історичні проходи по Львову”, опублікованою ще в 1932 році (перевидано її в 1991 р.). Мені дуже дорогий примірник книги мого вчителя з дарчим написом від його сина Романа.

Професор вийшов на пенсію в 1962 році, але продовжував працювати над історією Галицько-Волинського князівства, джерелами з історії Галичини періоду феодалізму. Я часто бував у нього, і ми розмовляли в його домашньому кабінеті, де на стіні висіла картина, на якій була зображена середньовічна міська брама Жовкви (за Польщі він працював там учителем історії в місцевій гімназії).

Одного разу, коли я зайшов до академіка, побачив порожній робочий стіл і стосик з восьми журналів. “Іване Петровичу, що з Вами?” – вихопилось у мене. Він з тяжкою напругою відповів: “Скільки тут номерів журналу, стільки місяців я хворію”. Йому було важко говорити

після інсульту, тепер він більше слухав. Але потім якось сказав: *“Не покидайте досліджувати історію Прикарпаття. Коли ви закінчите свого улюбленого Довбуша, то не шкодуйте труду і підготуйте хоч кілька узагальнюючих книг з історії цього краю, про літописи міст Коломия, Галич, Рогатин, Товмач, Калуш”*.

Це був наче його заповіт, який я виконав у 1994 р., коли опублікував монографію про Олексу Довбуша й почав працювати над *“Нарисами історії Прикарпаття” у 10-ти томах*.

Увечері 21 квітня 1967 року родина Крип’якевичів сповістила мене про смерть мого духовного батька, незабутнього вчителя.

У цю ніч, з 21 на 22 квітня, я не спав, і сумні думки напливали на мене. Зранку пішов до знайомого довіреного греко-католицького священика, і він відправив заупокійну панахиду в хатині моїх друзів. У полудень ми, колеги по відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР, склали некролог, який був опублікований у всіх основних республіканських газетах. А потім учні великого історика прибули до його помешкання, щоб попрощатися зі своїм наставником. Патріарх української національної історіографії лежав у своєму робочому кабінеті. Я вдивлявся в його заснуле навіки обличчя і, тамуючи біль, заспокоював сам себе: “Він пішов від нас, але його праці залишають нам те цінне, на чому зростала й зростає національна свідомість нашого народу”.

Незабутній день похорону академіка. Опівдні траурна процесія, після кількох промов, рушила по вулицях Личаківській і Мечникова до Личаківського кладовища. Я ніс попереду портрет академіка. Такий великий здвиг народу я бачив хіба що дитиною на похоронах письменника Андрія Чайківського 1935 року в Коломиї та митрополита Андрея Шептицького в листопаді 1944 року. Ми вже заходили у цвинтарну браму, коли я глянув на вулицю траурного ходу, яка добре проглядалася з долини вгору – кінця процесії не було видно, несли масу траурних вінків. Під час промов і захоронення якась жінка скрикнула крізь сльози: “Якого великого історика ховає Україна. Господи, прийми його душу на свою десницю”.

Після смерті академіка Крип’якевича в Інституті суспільних наук АН мінялися директори. І ось один із них, колишній партійний чиновник, прийшов директорувати. З метою “ідейного посилення марксистсько-ленінського впливу” він підганяв під визначені шаблони всю тематику науково-дослідницьких праць з історії, літератури, філософії. Зникали назви відділів – “Історії України”, “Української літератури”, “Українського мовознавства”, вони замінювалися іншими, більш актуальними тоді назвами. Зникали портрети й картини, наприклад, М.Івасюка “В’їзд Б.Хмельницького до Києва”. Зник з директорського кабінету портрет Івана Крип’якевича, намальований з натури художником Григорієм Смольським. А фотопортрет академіка я забрав до себе, і після переїзду до Івано-Франківська, з 1975 року, він висить у моєму помешканні як найдорожча пам’ятка про дорогого вчителя.

У когорті наукової еліти Львівського інституту суспільних наук АН УРСР 50–70-х років ХХ ст. виділялися й такі науковці цього академічного інституту – лінгвіст *А.Генсьорський*, археолог *О.П.Черниш*, *О.Смішко*, економіст *М.Герасименко*.

Антін Генсьорський – кандидат філологічних наук.

Досліджував “Галицько-Волинський літопис”, що згодом вийшов з друку.

Олександр Черниш – доктор історичних наук.

Плідні дослідження з історії палеоліту проводив відомий український археолог О.П.Черниш.

Маркіян Смішко – професор

Іншим визначним археологом був М.Ю.Смішко, який тоді працював завідувачем відділу археології та заступником директора з наукової роботи Інституту суспільних наук. Він розробляв проблеми походження та ранніх етапів розвитку східних слов’ян. Уперше всебічно дослідив групу пам’яток липицької культури та культури карпатських курганів. Свої багаторічні пошуки М.Ю.Смішко узагальнив у фундаментальній монографії “Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери” (Київ, 1960).

Михайло Герасименко – економіст

Згадаємо ще одного вченого-економіста М.П.Герасименка, який видав книгу “Аграрні реформи в Галичині в період кризи панщинного господарства” (Київ, 1959). Він передчасно пішов з життя, не встигнувши опублікувати наступні розділи книги. За редакцією Л.Л.Гумецької в 1977–1978 роках був надрукований двотомний “Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.”. Можна назвати й інших дослідників старшого покоління, які нам показували приклад, як треба вивчати різноманітні проблеми історії України й були зразками для нас, молодих науковців 50–70-х років.

Співпраця з київськими академічними науковцями Інституту історії Академії наук УРСР (1953–1970 рр.)

Працюючи старшим науковим співробітником Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, мені доводилося спілкуватися з багатьма істориками тодішніх українських вищих навчальних закладів і науковцями академічних установ.

Проте найбільше ми підтримували творчі зв’язки з дослідниками історії України періоду феодалізму Інституту історії АН УРСР щодо різних питань координації колективних монографій, які видавав київський академічний видавничий центр – “Наукова думка”. Особливо дружні наукові контакти встановилися з київськими істориками Оленою Апанович, Іваном Бойком, Володимиром Голобуцьким, Іваном Гуржієм, Оленою Луговою, Оленою Компан, Віталієм Сарбеем, Катериною Стецюк. Ці творчі взаємозв’язки віддзеркалені в нашому листуванні, яке зберігається в окремому фонді №268 відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України.

Дружні творчі зв’язки з професором В.Голобуцьким

Дружні наукові зв’язки ми підтримували з професором В.О.Голобуцьким – автором чотирьох солідних монографій з історії запорізького козацтва, який тоді очолював відділ феодалізму Інституту історії АН УРСР. Цей невеличкий на зріст, худорлявий і короткозорий дослідник був надзвичайно працездатним зі своєї тематики досліджень. Він був офіційним опонентом моєї кандидатської дисертації “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII ст.”, яка захищалася в Інституті історії АН УРСР 2 червня 1958 року. Хочеться при цьому нагадати, що мій науковий керівник професор І.П.Крип’якевич усіяко сприяв моєму захисту. Він письмово звернувся до київських науковців із проханням посприяти мені в захисті.

Професор В.О.Голобуцький був чудовим співрозмовником і консультантом з різних проблем історії України періоду середньовіччя та нового часу. Він неодноразово приїжджав до Львова, і ми здійснювали мандрівки по історичних місцях Львівщини, Волині, оглядали старовинні замки в Підгірках, Олеськові, Старому Селі, Вишнівці, Залогові, дискутуючи при цьому про ті чи інші проблеми історії України XV–XVIII ст. Незабутніми для мене були походи по місцях боїв Богдана Хмельницького з польською шляхтою в 1648–1654 роках. Так, рівно сорок років тому, я з Володимиром Олексійовичем побував на місці, де проходила переможна битва Богдана Хмельницького 1652 року з польськими коронними військами. Тоді ми оглянули місцевість колишніх боїв в урочищі під горою Батіг, яка розташована поблизу теперішнього села Четвертинівка Тростянецького району Вінницької області. Професор підтримав мою ідею про необхідність написання та публікації окремої розвідки про цю славетну подію – вінець військового мистецтва Богдана Хмельницького. На жаль, професор відійшов у вічність, і я вирішив з нагоди 350-річчя битви під Батогом провести окрему наукову конференцію в Прикарпатському університеті та видав окрему книгу “*Битва під Батогом 1652 р. – славна сторінка в історії Хмельниччини*” (2002), здійснивши задум ученого.

Олена Апанович – старший науковий співробітник

Тривалий час ми з київським науковцем Оленою Апанович підтримували творчі зв’язки. Вона глибоко вивчала основні центри Запорізьких Січей. Свого часу її книга “*Збройні сили України першої половини XVIII ст.*” (1969) викликала незадоволення столичних партій-

них ідеологів. Надзвичайно прихильно ставилася до львівських істориків О.Лугова, яка працювала над проблемами історії України XIX ст. й особливо підтримувала молодих науковців.

І.Гуржій – член-кореспондент АН України

Із всіх київських істориків 50–70-х років, з якими ми творчо спілкувалися при зустрічах чи листувалися, найбільш привабливими були відомі тодішні професори – члени-кореспонденти АН УРСР І.Гуржій, Олена Апанович, Ф.П.Шевченко та М.І.Марченко. Першому з них – Іванові Олександровичу Гуржію – мені пощастило видати до його 50-річчя “Бібліографічний покажчик” наукових праць (1965), що було тоді рідкістю. Учений був мені вдячний і значно сприяв захисту моєї докторської дисертації. Він планував виступити першим офіційним опонентом і вже підготував на неї рецензію, але передчасно пішов з життя.

Федір Шевченко – член-кореспондент АН України

З першої зустрічі на мене зробив велике враження професор Федір Павлович Шевченко – надзвичайно ерудований знавець різних проблем історії України, особливо в царині джерелознавства й історіографії. Учений сприяв публікації моїх статей в “Українському історичному журналі”, редактором якого він був тривалий час.

Незабутній професор Михайло Марченко та його внук Валерій Марченко – правозахисник-мученик сталінських гулагів, якого замордували в ленінградській в’язниці

Незабутнім у моїй пам’яті назавжди залишиться професор Київського університету Михайло Іванович Марченко. Він походив із селянського роду, одержав відповідну освіту ще до початку Другої світової війни, працював завідувачем відділу Інституту історії АН УРСР (1937–1939). З приходом радянської влади в Західну Україну став першим ректором Львівського університету. Однак пізніше його звинуватили в українському буржуазному націоналізмі та вислали в Мордовію. Повернувшись із заслання, він довго працював на кафедрі історії України Київського університету, читаючи курси історіографії та історії культури.

Я з професором М.І.Марченком познайомився в 1958 році, коли він прибув до Львова в Інститут суспільних наук у справі видання його монографії “Українська історіографія”, яка вийшла друком і була високо оцінена істориками. Професор з перших днів нашого знайомства довіряв мені в усьому. Він розповідав про високу культуру у Львові, коли був ректором Львівського університету. Дуже детально Михайло Іванович згадував про свою хресну дорогу в таборах репресованих у Мордовії, де він переніс, як висловився, “справжнє пекло сибірських гулагів” і тільки, дякуючи щасливій долі, уцілів, і про внука Валерія – високорозвинену в національному дусі особистість, який двічі був ув’язнений.

Коротка зустріч з Валерієм Марченком – правозахисником

Якось я відвідав професора на його квартирі й був здивований, що інтер’єр мав український характер, а на стінах висіли рушники. Тоді я зустрівся з Валерієм, який щойно повернувся з другого ув’язнення. Він довго зі мною бесідував, переконуючи мене, що Україна є звичайнісінькою колонією в складі Радянського Союзу. Шкодує, що не записав тоді ці патріотичні твердження, але достеменно зрозумів його непокірність комуністичному режиму.

Зустрівшись з професором, я застерігав його від небезпеки, яка може знову загрожувати Валерію. На це Михайло Іванович відповів так: “Мій внук Валерій нескорений і я ні в чому його переконати не можу, хоч це врятувало б йому життя”. І дійсно, Валерій Марченко залишився нескореним, загинувши в ленінградській в’язниці як справжній герой України. Михайло Іванович постійно підтримував зі мною творчі контакти, рецензував мої роботи, суттєво допоміг мені під час захисту докторської дисертації, виступивши офіційним опонентом. Він часто листувався зі мною. В одному листі писав, що хвилюється за загублений рукопис моєї монографії про повстання Мухи.

З вдячністю до професора я присвятив йому свою книгу “*Запорізьке козацтво в історії Західної України в XVI–XVIII ст.*” з такими словами: “Присвячую незабутній пам’яті Михайла Марченка – відомого історика України, що пройшов тернистими дорогами сталінських часів, а його внук Валерій за любов до України замучений в радянській в’язниці”.

Крім того, я вже після його трагічної смерті з нагоди 110-річчя уродин опублікував монографію “*Професор Михайло Марченко – історик України*” (2009), де й згадував його внука Валерія Марченка – довголітнього в’язня сталінських гулагів, де він загинув мученицькою смертю.

Довголітня творча дружба з професором Павлом Михайлиною

Недавно відійшов у вічність незабутній професор із Чернівців Павло Михайлина – один із когорти моїх колишніх колег з дослідження історії середньовіччя і нового часу України тих далеких років другої половини XX ст. Він усе своє життя присвятив вивченню історії України, у тому числі й літопису Буковини.

Працюючи тривалий час у відділі історії Буковини Інституту історії УРСР, дослідив ряд проблем з історії Буковини.

Будучи професором Чернівецького університету, крім науково-педагогічної діяльності, видав ряд праць з історії Хмельниччини, а точніше, про роль українських міст у період національно-визвольної війни 1648–1654 рр. під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Ми часто зустрічалися на різних форумах з історії України й обмінювалися своїми творчими планами. Збереглося в моєму домашньому архіві листування між нами 50–90-х років XX ст. Не забуваю свого друга професора й виражаю глибоку подяку покійному, який один із перших видав окрему книгу про мою науково-педагогічну діяльність з нагоди мого 65-річчя “Володимир Грабовецький. Історик України”. До 65-річчя від дня народження (Івано-Франківськ, 1995. – 100 с.).

Пам’ятаю про нашу творчу дружбу з професором Іллею Шульгою

Уродженець Черкащини професор Ілля Шульга, починаючи із своїх студій у Львівському університеті починав свою науково-педагогічну діяльність спочатку в Ужгороді на Закарпатті, де очолював деякий час кафедру на історичному факультеті Ужгородського державного університету, а після переїзду до Вінниці керував кафедрою у Вінницькому педінституті. Поєднував викладацьку роботу з дослідженням історії Закарпаття XVIII ст. На жаль, цей відомий історик України відійшов у вічність, але залишив своє ім’я в наукових працях.

Відома його монографія “Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст.” (1962). Перед відходом у вічність була опублікована ще одна його цікава книга про голодомор на Поділлі тих жахливих 1932–1933 років на основі скрупульозного зібрання історичних першоджерел.

Ми постійно підтримували творчі взаємозв’язки, часто зустрічалися на різних наукових конференціях, листовно обмінювалися нашими виданнями. Не забуваю його наукову передмову до моєї монографії “*Гуцульщина XIII–XIX ст. Історичний нарис*” (Львів, 1982. – С.5–8). Збереглися у моєму домашньому архіві листи покійного, у яких він ділився своїми науковими досягненнями.

*Їх творчим пером писалися поетичні, прозові,
літературознавчі й публіцистичні твори*

Зустрічі з Тарасом Франком

Дорогий Володимире Васильовичу! Дякую, що Ви підтримали мене в час відкриття пам'ятника мого батька Івана Франка у Львові та ще й перед Львівським університетом, у якому колись австріяки не хотіли дозволити йому читати лекції для студентів історико-філософського факультету. Щирий уклін Вам від мене і моєї Зені – дочки і всієї родини.

**З листа Тараса Франка
до Володимира Грабовецького. 1964 р.**

У моїй пам'яті збереглися назавжди дві урочисті дати – 100-річчя від дня народження геніального сина українського народу Івана Франка (1956) і відкриття йому у 1964 році монументального пам'ятника в старовинному Львові. Особливо дорогі вони мені не лише величавими урочистостями, які сколихнули широку громадськість України, а й тим, що пощастило особисто познайомитися із сином великого Каменяря, незабутнім Тарасом Івановичем. А потім ще раз зустрітися з ним у день відкриття пам'ятника, який сьогодні прикрашає парк навпроти приміщення Львівського державного університету, що носить ім'я Івана Франка.

Як тепер бачу благородне й скромне обличчя Тараса Івановича Франка, яке так нагадує образ свого славетного батька. Кажуть, що у великих батьків не такі талановиті діти. Можливо, що частково це й так. Але про Тараса Франка так не можна говорити. Він був високоосвіченою людиною, закінчив як форцук Львівську класичну гімназію, студіював філологію спочатку у Віденському університеті, а завершив її напередодні Першої світової війни у Львівському університеті.

Десять років ми підтримували щирі дружні стосунки із сином Каменяря Тарасом Івановичем Франком. У моїй пам'яті не згасав образ цієї чудової людини, щирого й привітного співбесідника, а найбільш те, що багато довідався від нього про життя і письменницьку та літературно-наукову діяльність великого генія українського народу.

Запам'яталася наша розмова про його ім'я. Якось я сказав Тарасові Івановичу, що він має цікаве ім'я, на що той відповів: «А хіба могло бути іншим? Адже я щасливий, бо народився 9 березня 1889 року в 75-ту річницю від дня народження Тараса Шевченка. І батько, який безмежно любив Кобзаря, дав мені при хрещенні це дороге ім'я. Не раз, коли я був неслухняний, то батько або мати говорили: «Не забувай, дитино, що ти носиш ім'я великого нашого поета»».

А з якою любов'ю згадував Тарас Франко про свої недільні мандрівки з батьком на Чортову скелю, яка височить над селом Лисиничі під Львовом: «Ми нетерпеливо чекали неділі, – споминав він, – коли тато нас з братами і сестрою брав за руки та водив на мальовничі околиці Львова, в ліс біля села Пасіка Зубрицька, на Вульку, Високий Замок і, особливо, на Чортову скелю. Ми виходили рано і за Личаківською рогачкою повертали в ліс і мандрували до загадкової скелі, де проводили гарний відпочинок. Там наслухалися від батька і старожилів Лисиничів багато легенд про Чортову скелю, як чорти скинули її із злоби на дорогу, щоб мішала людям при переходах».

Пригадую, як характеризував Тарас Іванович обстановку напередодні Першої світової війни в Галичині: «Відчувалося повсюди, – говорив він, – національне пробудження в Галицькому краю, особливо активізувалися студентські рухи після вбивства Адама Коцка. Ми, українська молодь, вірили в ідеал національного відродження, активізувалися прогресивні демократичні рухи. Хвороба батька дещо засмутила нашу сім'ю, але він вірив у силу духу і поновлення поїздки на Гуцульщину, де надіявся поправити стан свого здоров'я. В цьому його переконував друг нашої сім'ї, відомий український етнограф Володимир Гнатюк. Батько, хоч і з підірваним

здоров'ям, горів бажанням творити, творити якнайбільше, немов відчуваючи, що це останній лебединий злет у його багатолітній письменницькій і науковій творчості. Воєнні дії розлучили мене з батьком і я з болем в серці сприйняв в далечині смерть осиротілого свого отця, бо і матері не було тоді біля нього”.

Мене при кожній зустрічі з Тарасом Івановичем цікавила моя улюблена тема. Як Іван Франко, я захоплювався опришківським рухом і, зокрема, Олексою Довбушем. “Ця тема, – говорив Тарас Іванович, – завжди цікавила батька і особливо під час перебування на Гуцульщині. Пам'ятаю, як сьогодні, коли ми відпочивали в Криворівні, то батько постійно розповідав нам про життя і побут гуцулів та переповідав записані ним легенди про Олексу Довбуша. Часто він підспівував популярну пісню “Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький”. І не тільки розповідав нам, дітям, але водив нас до печер Довбуша і писаного Каменя біля Ясенова Горішнього. І тут ми, зачаровані розповіддю батька, слухали про заховані скарби славного вожака, який своєю барткою списав цей камінь, від чого люди і почали його так називати. При цьому батько викарбував на цьому камені і своє прізвище поруч написаного Юрієм Федьковичем”. До речі, про все це згодом згадували його сини, що й було опубліковано в 1956 році в книзі “Спогади про Івана Франка” (К., 1956. – С. 305–311).

Хочеться нині нагадати й про те, як незабутній Тарас Іванович хвилювався за збереження пам'ятників історії та культури. Якось я розповідав йому, що друкую з 1956 року у львівській молодіжній газеті “Ленінська молодь” серію нарисів з історії міст і сіл Львівщини під рубрикою “Вивчай рідний край”, а історико-краєзнавчим нарисом “Звенигород” розпочав публікації брошур у Львівському книжково-журнальному видавництві. Тарас Франко одразу ж гаряче підтримав мою ініціативу й сказав: “Нести світло історії рідного краю до жителів міст і сіл – це дуже патріотично. Народ, який не знає свого історичного кореня, блукає немов у пітьмі. Так говорив колись мій батько в мої юні роки”.

Уже пізніше я подарував йому свої історичні нариси про Олексу Довбуша, видані у Львові (1957) і Москві (1959). Тарас Франко не лише щиро подякував, а й згадав одного з перших дослідників історії опришківського руху Скиту Манявського й першого голову Наукового товариства імені Т.Шевченка у Львові Юліана Целевича, підкреслюючи, як то добре, що в “царині вивчення героїчних традицій українського народу є свої послідовники. Вони немов передають факел вивчення історичної правди про легендарних героїв, на яких так багатий український народ. Це благородно – виводити історичну постать Олекси Довбуша на ту висоту в історії, як він закріпився у фольклорі”.

Сьогодні, коли повсюди піднімається питання про збереження народних традицій і особливо української мови, не можна не згадати, з яким хвилюванням, трепетом душі ставився до нього син Каменяра Тарас. Мандруючи по визначних місцях столиці, де ми зустрічалися під час моїх наукових відряджень, він часто говорив про зменшення українських шкіл у містах України. “Так не може продовжуватися в майбутньому, на це зверне увагу наша громадськість”, – говорив Тарас Іванович. І це він часто повторював своїм знайомим. Дехто з наших київських інтелігентів тоді з іронією сприймав ці слова.

Хочеться згадати й часті спогади Тараса Івановича про літературну та громадську діяльність свого батька. Запам'яталися мені слова Тараса Франка про те, як наполегливо працював великий Каменяр: “Як сьогодні пам'ятаю, що батько майже не знав відпочинку, часто, а то і ніч просиджував за робочим столом, обкладений книгами, рукописами, пишучи свої твори і піднімаючись час від часу для короткого відпочинку. Цікавим є і такий штрих в його творчій біографії. Дорогою до Наукового товариства ім. Т.Шевченка виношував у голові новий вірш чи оповідання, а то й наукову розповідь, а прийшовши на місце тут же записував їх”.

На жаль, не можу тепер не згадати цікаві спогади Тараса Івановича про його педагогічну роботу в містах Станіслав і Львів. Тільки пригадую собі, що, у зв'язку з перейменуванням міста Станіслав в Івано-Франківськ у 1962 році, при нашій зустрічі привітав його, а він усміхнено із задоволенням сказав: “Все добре, але чому названо Івано-Франківськ, а не просто Франківськ, дивно і довго. О! Я пам'ятаю той старий Станіслав, коли під час вчителювання я мав кілька добрих приятелів, і взагалі, цікаве місто своїми українськими традиціями. Хоч за Австрії і Польщі було сильно колонізоване, як розповідав мій батько”. І тоді він мені повідомив

про кількаразовий приїзд Каменяра до Станіслава, де його тепло зустрічала українська громадськість на зборах Товариства руських жінок, Шевченкових річницях тощо.

Наші спогади були б неповними, коли б ми не згадали про вклад Тараса Івановича у створення літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові, директором якого він працював у 40-х роках. Він розповідав, як нелегко давався збір експонатів, які треба було уважно вивчати й розставляти на свої місця в колишньому батьківському домі. “Але добре, що я все чудово пам’ятав у нашій хаті”, – говорив він мені.

У 50–60-х роках Тарас Франко, працюючи в Києві, де він завідував батьківською бібліотекою, надавав фахові консультації дослідникам спадщини Каменяра. Хочу навести один цікавий факт. Яюсь, будучи в столиці, подзвонив Тарасові Івановичу на роботу й він запросив мене у свій кабінет. Ми фактично не могли поговорити, бо до нього постійно підходили науковці з різними запитаннями щодо Франкової проблематики. Він чемно вибачався переді мною, підкреслюючи: “Ось бачите, так майже кожного дня мені приходится комусь відповідати, давати консультацію по літературній франкіані”. Цим він немов оправдувався. Ідучи додому, подумав про Тараса Івановича, що це справжня криниця знань про спадщину Франка.

Завдяки Тарасові Івановичу я багато почерпнув інформації з проблем історії селянства Прикарпаття, яку пізніше використав у своїх наукових працях.

Остання наша зустріч відбулася на відкритті пам’ятника Іванові Франку у Львові в 1964 році. Під час урочистого відкриття Тарас Іванович на моє запитання, яке враження робить на нього цей день, відповів зі сльозами радості: “Дорогий друже, хто міг подумати, що колись мого тата не допускали до університетської кафедри, а сьогодні перед Львівським університетом, цією святинєю науки, так величаво у граніті стоїть його фігура. Господи, яка то історична справедливість. Здається, ось-ось він зійде з п’єдесталу і скаже нам: «Спасибі, дорогі мої земляки-львів’яни, що не забуваєте за своїх попередників, які несли вам слово правди, слово поступу і надії на краще майбутнє рідного українського народу»”.

Близько 30 років немає між нами незабутнього сина Каменяра Тараса Івановича, але його світлий образ не згасає в пам’яті тих, хто з ним знався, спілкувався.

І хай невеликі спогади про Тараса Івановича, сина славетного Каменяра, члена Спілки письменників України, і будуть віночком шани на незабутню пам’ять 100-літніх роковин його народження.

У гостях в Іванні Блажкевич

Шановний пане Володимире! Дякую Вам за відвідини, які були ясним променем в моїх життєвих сумерках. Не знаю чи говорила Вам у своїй хатині під час вашого візиту до старенької вчительки в с. Денисові на Тернопільщині, що на денисівських полях є козацька могила, де відбувалася битва козаків з поляками 1651 р.

З листа Іванні Блажкевич до Володимира Грабовецького з Денисова до Львова. 1972 р.

У дитинстві мені батько часто приносив різні дитячі книжечки з місцевої читальні “Просвіти”, а ми із замилюванням роздивлялися малюнки та по черзі читали. Особливо запам’яталися мені казки Івана Франка “Коли ще звірі говорили” і “Лис Микита”, дитячий щомісячник “Дзвіночок” та деякі інші видання тодішніх галицьких письменників. У середині 30-х років я захопився оповіданнями “Тарас у дяка” про юність Тараса Шевченка, “У мамин день” і “Святий Миколай”, які написала галицька письменниця Іванка Блажкевич. Однак тоді я не знав нічого про авторку оповідань.

Вона була вчителькою, народилася 1886 року в селі Денисів на Тернопільщині в учительській сім’ї. Отримавши освіту, викладала в Станіславі, Купчинцях і рідному селі. А познайомилися ми при таких обставинах.

Ішла підготовка до чергового серійного видання “Історія міст і сіл УРСР” і мене, старшого наукового співробітника Інституту суспільних наук АН УРСР, голова редакційної комісії С.П.Нечай запросив до Тернополя, щоб посприяти з виданням окремого тому, присвяченого Тернопільській області. Проїздом у Тернопіль я відвідав у с. Денисів стареньку письменницю, яка щиро зраділа моему приходу, пригостивши філіжанкою кави. Учителька цікаво розповідала про пережите, особливо про події Першої світової війни й існування Західно-Української Народної Республіки, учасницею якої була. Пригадала польський період і горезвісну пацифікацію, наслідки польсько-жандармського терору. Цікаво оповідала про тодішні галицькі українські товариства, кооперативний рух та жіночі організації, у яких брала активну участь. Під час спілкування вона постійно заглядала у вікно, чи хтось не підслуховує.

Іванна Блажкевич виявилася чудовим знавцем і давнішої історії України. Вона із знанням справи розповідала про битву козаків біля сусіднього села Копачинці та могилу, де вони поховані. Просила мене розшукати в архівах більш достовірні відомості про цю подію. Я розповів їй про творчість львівських письменників і дослідження істориків, пообіцявши надіслати авторську монографію “Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.”.

Повернувшись до Львова, зробив спробу розшукати архівні документи про битву під Копичинцями, але нічого не знайшовши, повідомив про це вчительку.

Згодом Іванна Блажкевич надіслала мені два листи. Перший датувався 8 вересня 1972 року, а другий писаний у 1973 році. Листи І.Блажкевич були проникнуті любов’ю до рідної історії, пам’яток нашої культури. Вона неодноразово зверталася до чиновників від культури зберегти козацьку могилу в Копачинцях. У першому листі Іванна Блажкевич дякувала за мій візит до неї й знову нагадувала про козацьку могилу: “Дякую Вам за відвідини, які були ясным променем в моїх життєвих сумерках. Не знаю чи говорила Вам, що на денисівських полях є козацька могила, де відбулась битва козаків з поляками 1651 року. Близьчі відомості про цю могилу є в музеї Оссолінеум у Львові, де знаходиться “Щоденник” з точним її описом”. Вона писала, що свого часу зробила виписки із “Щоденника”, але комусь передала й вони загубилися. Тому знову делікатно просила мене зайнятися пошуками архівних джерел. У листі Іванна Блажкевич помістила свій екслібрис і фотографію на згадку про нашу зустріч у Денисові.

У 1973 році я одержав другого листа від Іванни Блажкевич, у якому письменниця скаржилася на болі в руках – наслідки побиття її польськими пацифікаторами. Не забула знову пригадати козацьку могилу, яку необхідно зберегти для наступних поколінь. “А мені, – писала вона, – легше буде вмирати, якщо відзначуть могилу борців за волю України”.

Нарікала, що всі за неї забули – учителі й учні школи, у якій працювала протягом десятиліть. Через три роки Іванна Блажкевич померла. Поховали її на місцевому цвинтарі. Я звернувся з листом до Денисівської школи й сільської управи, але ніхто мені не відписав. Із часу нашої зустрічі з Іванною Блажкевич пройшло сорок років, але в моїх споминах ця письменниця залишилася як народна вчителька, громадський діяч і щирий патріот України.

Ніколи не забуваю Романа Федоріва

Володя, мені попало за твоєю статейку до журналу “Жовтень”, але то нічого, пиши, бо ці твої дописи оперті на першоджерелах, цікаві для читачів, а чиновники від преси мусять якомсь говорити, бо сидять на своїх посадах і заробляють круглу копійку.

З листа редактора журналу “Жовтень” Романа Федоріва. 1972 р.

У моему творчому житті за піввіку зустрічалися різні посадовці – чи в органах влади, чи у видавництвах, але були й такі, які формально дивилися на чиновників культури й робили по-своєму, відстоювали правду, часом емоційним способом.

Таким був талановитий письменник-прозаїк Роман Федорів – довголітній головний редактор журналу “Жовтень”, який у 1989 р. перейменували на “Дзвін”. Його призначило на цю посаду київське партійне керівництво в середині 60-х нелегких років хрущовської “відлиги” після різних суперечок у редакції цього журналу. Перед тим керував журналом талановитий поет Ростислав Братунь, який щиро вболівав за долю України. Проте комуністичний фанатик Львівського обкому, горезвісний В.Маланчук постійно цькував його й неправдою домігся зняти з посади головного редактора.

Я за сприяння Романа Федоріва постійно друкував у цьому журналі свої невеличкі статті з історії України, Прикарпаття, літопису міст і сіл. Традицію, закладену Ростиславом Братунем, продовжував після свого приходу Роман Федорів у різних рубриках: “Вікно в історію”, “Студія одного твору” та інших. Так, завдяки головному редакторові мені вдалося опублікувати протягом 1960–1989 років понад 30 статей з історії рідного краю.

Деколи, повертаючись із відділу пропаганди Львівського обкому партії, Роман Федорів так мені казав: “Володя, мені попало за твою статейку, але то нічого, пиши, бо ці твої дописи оперті на першоджерелах, цікаві для читачів, а чиновники від преси мусять якось говорити, бо сидять на своїх посадах і заробляють круглу копіюку”. А було й таке: тому чи іншому обкомівському цензору чомусь не подобалося моє прізвище, тоді редактор Федорів викликав мене й примушував писати псевдонім, щоб не випала з номера стаття. Деколи своє прізвище я змінював на “Печеніжинський”, тобто на назву свого рідного селища Печеніжина.

А взагалі Роман Федорів цинив мою наукову працю з історії Прикарпаття, у своїх повістях використовував матеріали про Олексу Довбуша. Так, у повісті “Жбан вина”, що вийшла в Ужгородському видавництві 1968 р., користувався моїми матеріалами і як чесний письменник у дарчому автографі висловився так: *“Володимиру Грабовецькому, який вивчає історію Довбуша і допоміг мені в написанні цієї книжечки. Р.Федорів. 17.VI.71 р.”*

На одній із наукових конференцій, присвячених ювілею народження Івана Франка, він після мого виступу *“Олекса Довбуш у творчості Каменяра”* надіслав мені записку такого змісту: *“Великому Грабовецькому в дні Франкових іменин. Роман Федорів. 13.09.86 р.”*

Роман Федорів був кришталево порядний інтелігент, доброзичливий до всіх, хто до нього звертався, і в будь-який час з усмішкою намагався підтримати, порадити, надати допомогу. Це я постійно відчував, особливо коли до мене чіплялися партійні функціонери за якусь підозрілу, на їхню думку, статтю в журналі, як, наприклад, про *“Гайдамацький рух”, “Скит Манявський”*. Він завжди мені говорив: *“Не звертай уваги на чиновників, вони приходять і відходять, а ти як історик вічно житимеш у своїх книгах”*. А деколи жартівливо заявляв: *“Не журися на цю чиновницьку напасть, за тебе на тому світі буде молитися твій Олекса Довбуш, якого ти прославив навіки і вивів цього печеніжинського опришка в історії нарівні з фольклором”*.

Коли почав розпадатися Радянський Союз, я з Романом Федорівим сидів у Богородчанах у президії на презентації якоїсь книги й хтось за нашими спинами виставив синьо-жовті прапори. Присутні чиновники негайно покинули залу, я схвилювався, а Роман усміхнувся й сказав до мене: *“Володя, хай вони втікають, бо задовго панували, зате ми залишаємося, бо відновлюється наша національна держава”*.

Жаль, що так раптово помер Роман Федорів, але його твори й праця в ім’я України будуть вічно жити в нашій пам’яті.

Незрозуміло, чому Романа поховали на Личаківському кладовищі у Львові, а не на його батьківщині в селі Братківцях біля Тисмениці, де він свого часу, побудував гарний особняк, у якому зберігалися різні експонати й де під грушею поховали, згідно з її заповітом, дружину Людмилу Михайлівну. Я часто гостював у Романа й Людмили в Братківцях і при наших розмовах запитував, чому він так дорожить своїм рідним обійстям. Він відповів: *“Володя, то все рідне, тут я родився, тут пройшло моє дитинство, тут мене поховать біля моїх рідних селян і батьків”*. Але чому так не сталося, для мене залишається таємницею. А про цього талановитого прозаїка й журналіста я ніколи не забуду й завжди згадуватиму його великий талант письменника та дружнє ставлення до мене.

Спогади про Михайла Івасюка

Мені приємно згадати, що мої наукові праці з історії України, у тому числі й Прикарпаття, ставали корисними для літераторів, які писали повісті про Олексу Довбуша. Роман Федорів у романі “Жбан вина” (1968) використав мої історичні дослідження про легендарного героя, за що мені подякував у дарчому примірникові свого твору. Моя наукова праця про побратима й наступника Довбуша Івана Бойчука послужила дрогобицькому письменникові Борису Загорульку під час написання історичного роману про цього народного ватажка опришків “Чорногора” (1971).

У моїй монографії “Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.” (1972) написано таке: «Зосередження на Буковині в 1649–1654 рр. значної кількості повсталих із Галичини й Буковини, які мали вже досвід боротьби з феодалами на Покутті, сприяло виникненню в 1654 р. у Чернівецькому й Хотинському повітах грізного антифеодального вогнища. Його очолив Дитинка. Молдавський літописець Мирон у своїм літописі коротко згадує про це велике повстання: “Піднявся в ті часи розбійник, а саме Дитинка, який на виду всіх явно без перешкоди ходив по Хотинському й Чернівецькому повітах і управляв селами”(с.174–175)». Здається, невеличка ця літописна згадка, але на ній чернівецький письменник Михайло Івасюк, батько відомого композитора Володимира Івасюка, зумів написати дві книги історичного роману під назвами “Балада про вершника на білому коні” (1980) і “Лицарі великої любові” (1987). Ще перед виходом першої книги автор переступив поріг моєї квартири й ми зустрілися після трагічної загибелі його сина Володимира Івасюка, талановитого композитора. Може уявити собі читач, як зі сльозами на очах розповідав він мені про обставини загибелі свого сина в розквіті його музичної творчості. Після цього Михайло Івасюк попросив мене, як спеціаліста з історії Хмельниччини, прочитати рукопис його роману й написати післямову, оскільки видавці хочуть заручитися спеціалістами з історії цих середньовічних подій.

Я уважно прочитав рукопис, дав йому позитивну оцінку й роман у 1986 р. побачив світ із моєю післямовою під назвою “Балада про нескорених предків”. Вдячний автор подарував мені примірник із таким дарчим автографом: *“Дорогому Володимиру Васильовичу Грабовецькому з глибокою шаную і любов’ю і вдячністю за те, що в надзвичайно важку хвилину в моєму житті Ви простягли мені руку друга, прихильно поставилися до мого героя, в якому є чимало портретних і психологічних рис мого сина. Бажаю Вам щастя і здоров’я, на добру пам’ять. Автор М.Івасюк. 29 січня 1981 р. Чернівці”*. Для мене цей автограф дуже дорогий, бо я завжди захоплювався талановитою творчістю Володимира Івасюка, з яким провів єдиний вечір у Львові, про що я писав у своєму спогаді, який був двічі надрукований (“Вечір з Володимиром Івасюком” – у книзі Володимир Грабовецький. На вітвар історії України. Спогади про незабутніх (Ужгород, 2003. – С. 28–30; Микола Вегеш. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України (Івано-Франківськ, 2006. – С. 238–239).

Після виходу другої книги роману Михайла Івасюка “Лицарі великої любові” (1987) автор гостинно завітав до мене й урочисто подарував свою нову книгу про опришківського ватажка Дитинку з таким дарчим автографом: *“Дорогій Людині, славному ученому, моєму другу-ві Володимиру Васильовичу Грабовецькому з вдячністю, шаную і любов’ю. Автор М.Івасюк. 4.IX. 1987 р. м. Чернівці”*.

Ми ще кілька разів зустрічалися з талановитим письменником, який вручив мені й інші надруковані ним художні твори, такі як романи “Видок”, “Серце не камінь”, із теплими дружніми автографами. Ми ділилися спогадами зі свого життя й творчості. Думаю, як Бог дасть здоров’я, обов’язково напишу книгу “Батько і син: їх письменницька і музична творчість” про відомих Івасюків.

Пам’ятаю про Володимира Гжицького

Не раз під час роздумів із минулих днів мого життя й творчості згадую свої незабутні зустрічі з багатьма відомими особистостями. Серед них пам’ятаю про Володимира Гжицького – письменника від Бога, з яким я мав щастя зустрітись і спілкуватись після його повернення з ГУЛАГу.

Ще до нашої зустрічі я прочитав деякі художні твори письменника В.Гжицького, його трилогію “У світ широкий”, “Великі надії”. У 1960 р. Львівська телестудія готувалася до першого всесоюзного “Вогника” у Львові. Мене запросили виступити, розповісти про Олексу Довбуша. Коли я прийшов, то мені художній редактор сказав, що на цю тему мав виступати письменник В.Гжицький, але в останню мить його було знято з програми й вирішили дати можливість виступити мені. “Вогник” пройшов, і мені стало відомо, що Гжицький готує роман про народного героя. Я дозволив собі завітати на його квартиру, де він гостинно мене прийняв. Я вибачився, що його замінили мною на “Вогнику”, і спитав, як він сприйняв мою рецензію, яку я написав на замовлення Київського видавництва, на рукопис його роману “Довбуш”. Письменник зі всією щирістю подякував мені за рецензію і сказав, що книга буде виходити під назвою “Опришки” відповідно до моєї пропозиції, висловленої в рецензії.

За філіжанкою кави ми кілька годин говорили на різні теми. Пам’ятаю, як він розповідав зі сльозами на очах про свій арешт, підступне слідство й жахливі гулагівські дні та ночі, про які згодом написав у книзі “Ніч і день”, що вийшла друком у видавництві “Каменярь” 1989 р.

Відтоді ми часто зустрічалися з письменником, і він завжди мені говорив про свій роман про Олексу Довбуша, над яким почав працювати ще з 1932 р. Тоді в журналі “Західна Україна”, який виходив на Радянській Україні, уперше були опубліковані деякі розділи із задуманого твору. *“Дорогий Володимире Васильовичу! – говорив мені Володимир Зиновійович. – Я не забував про цього лицаря Карпат і навіть у страшних гулагівських умовах мріяв написати про цього героя та опублікувати роман. Як багато ви мені допомогли своєю історичною книгою “Народний герой Олекса Довбуш”. Можє, я забагато використав ваші історичні матеріали на великих і нових документах”.*

Коли в 1962 р. вийшов його роман “Опришки”, він запросив мене на вечерю у свою хату й з усією щирістю вручив книгу з авторським автографом: *“Дорогому Володимиру Грабовецькому, автору прекрасного історичного нарису про О.Довбуша на добру пам’ять і щастя. В.Гжицький. Львів, 4.III.1966 р.”.*

Сьогодні ця книга В.Гжицького з дарчим автографом зберігається в постійній експозиції Івано-Франківського історико-меморіального музею Олекси Довбуша й нагадує мені про великого й талановитого українського прозаїка. Хоч цей автограф зблід від часу, проте він залишається пам’ятною реліквією про незабутню літературну довбушіану.

Згадую ще один штрих із нашої останньої зустрічі, коли письменник прямував на Галицький ринок і ще раз нагадав про те, як його судила трійка, коли через віконця, без суду по черзі подали записку вироку.

І ще пам’ятаю останній день, коли із залу будинку редакції газети “Вільна Україна” на вулиці Підвальной поклали домовину письменника на вантажну машину й без великих похоронних процесій відвезли на Львівський цвинтар.

Незважаючи на все це, коли я працював у Львові, то постійно в день народження й смерті відвідував могилу Володимира Гжицького та покладав на неї квіти.

Зустріч із поетом Олександром Богачуком

У 1968 р. я, повертаючись із тривалої мандрівки по Правобережній Україні, а точніше, з гайдамацького краю, де перебував у зв’язку зі святкуванням 200-річчя Коліївщини, національно-визвольного змагання у вікопомному 1768 р., повернув у м. Луцьк, де проходила наукова конференція, присвячена пам’ятникам історії та культури, організована Волинською обласною організацією Українського товариства охорони пам’ятників історії та культури.

Після мого виступу до мене підійшов волинський поет Олександр Богачук і попросив написати йому дарчий автограф на моїй монографії про карпатських опришків, яку він недавно придбав в одному з книжкових магазинів Луцька. Після закінчення конференції ми за склянкою чаю обмінялися своїми думками про літопис Волині.

Мені сподобалося, як поет цікаво розповідав про пам’ятники старовинного Луцька й, зокрема, про місцевий замок Любарта та продекламував свій вірш “Замок Любарта у Луцьку”.

Я розповів йому про наукову конференцію в Умані та про відкриття пам'ятного обеліска керівникам Коліївщини Максимові Залізняку й Іванові Гонті, де має бути згодом встановлена групова скульптура цим героям за проектом скульптора Івана Гончара. Поет із недовір'ям говорив про можливість встановлення цього пам'ятника й висловився, що Івана Гончара недолюблюють вищі чини від культури за його багатющу колекцію експонатів, зібраних ним з усієї Наддніпрянської України.

Так і сталося. За радянського часу пам'ятник героям Коліївщини таки не встановили, хоч на відкритті обеліска чиновники, у тому числі Петро Тронько – тодішній заступник Голови Ради Міністрів УРСР з культури, переконував у “встановленні цього пам'ятника найближчим часом”.

Ми з поетом Олександром Богачуком тоді довго розмовляли на різні теми з питань культури України. Наостанок поет подарував мені свою збірку поезій “Ні”, що вийшла в 1967 р., із таким дарчим автографом: “*З щирістю і шаную Володимиру Васильовичу Грабовецькому. Хай Вам сіється, хай Вам родиться*”. Ця збірка зберігає пам'ять про талановитого поета Волині.

Поет передчасно відійшов у вічність у травні 1994 р., поховали Богачука в Луцьку на кладовищі на вулиці Рівненській. Земляки талановитого поета не забули й зберігають у своїй пам'яті. У його рідному селі Сокіл урочисто відкрили погруддя поета, про якого Борис Олійник у вступі до виданої після смерті збірки Олександра Богачука “А час не жде” (2003) влучно писав у 2003 р.: “Його перу підходили і мініатюра, і запашна гумореска, і гостра інвектива, і сонет, і широкомасштабні епічні полотна, зреалізовані в поемах”. Краще не скажеш про цей волинський поетичний талантик, який рано згас, але залишився в пам'яті нащадків, у тому числі в моїй.

Завжди пам'ятаю Григорія Нудьгу

У 1954 р. я проживав у м. Винники біля Львова. Напередодні Шевченкових днів до мене звернувся завідувач місцевого будинку культури з проханням узяти участь у відзначенні дня народження Кобзаря. Я погодився виступити перед концертом із вступним словом про поета й сказав, що ще може виступити працівник швейної фабрики, з яким я познайомився раніше й узнав, що він літературознавець і за походженням із Великої України. Після концерту ще довго ходили по місту й розмовляли на різні теми науки та культури. Я довідався тоді, що Григорій Антонович був політичним в'язнем і зазнав урядових переслідувань, а живе на квартирі у Винниках, оскільки йому заборонили після тюрми проживати у Львові.

На той час він влаштувався на роботу в редакцію журналу “Жовтень” і пообіцяв мені щось надрукувати на його сторінках. Тут були опубліковані мої перші рецензії-статті. Тоді не легко було щось видавати, хоч я з 1953 р. працював науковим працівником відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові.

З тих пір ми подружилися й постійно зустрічалися та ділилися своїми науковими планами. Невдовзі Григорій Нудьга влаштувався у відділ української літератури того ж інституту, де працював я. Це був справжній науковець. Відомо, що він працював над проблемами української пісні. Пам'ятаю, який успіх мало видання двотомника “Пісні та романси українських поетів”, що випустило Київське видавництво “Радянський письменник” у 1956 р. і яке впорядкував Григорій Нудьга.

Уже з його вступної статті й приміток цього унікального видання видно його багатолітню працю зі збору українських народних пісень, які не були до того часу відомими в українській літературі. Він був не тільки справжній літературознавець, а й щирий український патріот, за що його не раз переслідували. Пам'ятаю, як у 1972 р. звільнили з посад багатьох працівників у Львівському університеті, історичному архіві, Львівській науковій бібліотеці та в нашому Інституті суспільних наук АН УРСР. Тоді був звільнений серед інших науковців і Григорій Нудьга.

Незважаючи на політичні переслідування, талановитий український літературознавець встиг видати чимало книг, які збагатили скарбницю української літератури.

Шанований багатьма тодішніми його сучасниками, Григорій Нудьга завжди ставився до мене й моєї історичної творчості з особливою повагою. Це видно хоч би з тих автографів його книг, які він дарував. Наведу кілька талановитих видань з його власноручним підписом. У книзі “Заповіт Т.Шевченка” (1962) мені присвячений такий його авторський автограф: *“Володимире Грабовецькому дружньо – автор, карпатському опришку від придніпровського козака”*. В іншій книзі “Листування запорожців з турецьким султаном” він пише в дарчому автографі: *“Дорогому Володимире Грабовецькому, чудесній людині і талановитому історичному моєї Вітчизни. Г.Нудьга”* (1963). У книзі “Думи” так звучить його автограф: *“Вельмишановному Володимире Грабовецькому, ученому і добрій людині”*. *З сердечним новорічним вітанням. Г.Нудьга (1969)*.

На останню нашу зустріч я приїхав з Івано-Франківська привітати Григорія Антоновича з виходом, на мою думку, його найкращої книги “Українська пісня в світі” (1990). Ми сердечно поговорили про нашу науку та поділилися своїми новими творчими планами на майбутнє. Мій добрий учений на своїй останній книзі написав такий дарчий автограф: *“Вельмишановному Володимире Васильовичу з побажанням ще більших успіхів на ниві рідної культури. Автор Г.Нудьга”*.

Це були немов прощальні слова визначного літературознавця, чий глибокі наукові праці збагатили нашу українську літературу, а в моїй пам’яті він назавжди залишився як відомий літературознавець.

Одна година з Олесем Бердником

Нещодавно відійшов у вічність відомий український письменник-фантаст Олесь Бердник. Він був не тільки письменником філософського спрямування, а й захоплювався малярством. З його талановитим твором “Зоряний керсар”, який перевидавався в багатьох країнах світу, я ознайомився ще в ті неспокійні часи, коли за знайомство із цією книгою карали радянською в’язницею. Олесем Бердником захоплювалися всі, особливо українська молодь, яка горнулася до нього, зворушливо слухала його філософські роздуми з містичним забарвленням. Моя дочка Оксана зі своїми подругами зустрічалася в Києві з О.Бердником, якого в 60–70-х роках переслідували, заарештовували та ув’язнювали. Проте він продовжував залишатися собою й вистояв. Олесь Бердник справедливо ввійшов в історію як яскравий представник шестидесятиництва.

Щаслива доля подарувала мені зустріч із славетним письменником одного серпневого дня 1991 року в Коломиї. Тоді, у місцевому Народному домі, відбувалася чергова презентація, на яку запросили й мене. Після її закінчення, коли ми вже виходили із залу, раптом я почув приємний голос: “Пане професоре, чи Ви ще досліджуєте легендарного Довбуша?” Я повернувся й не повірив, що до мене звертається сам Олесь Бердник. Ми привіталися й відійшли під будинок Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини, провівши майже годину разом. Письменник розповідав про свою творчість, роки, проведені в ув’язненні. Він уважно вислухав мою бесіду про Олексу Довбуша, діяльність якого вивчав на основі моєї книги “Народний герой Олекса Довбуш”, виданої в далекому 1957 році.

Олесь Бердник захоплено переконував, що Олекса Довбуш двічі приходив на цей світ – спочатку із зброєю проти поневолювачів тодішньої України, а сьогодні він повідає словом про кращу долю рідного народу, який стоїть напередодні утвердження власної держави. Ці слова видатний письменник сказав у пам’ятному 1991 році, незадовго до історичного референдуму 1 грудня. Пророцтво Олеся Бердника справдилося.

Ми обмінялися візитними карточками. До цього часу зберігаю візитку письменника з дарчим автографом: *“Олекса перший раз прийшов з барткою, а нині – з словом. Так запові дано. Олесь Бердник. 17.8.1991”*. З того часу пройшло 22 роки, але в моїй пам’яті залишився незабутній образ відомого українського письменника-шестидесятника.

Незабутній Симоненків вечір

Проходять роки й десятиліття, але в моїй пам'яті не забувається один творчий вечір, який відбувся в Спільні письменників України в Києві в річницю смерті відомого поета із Черкащини Василя Симоненка.

Працюючи старшим науковим співробітником Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, я часто їздив у Київ, де збирав матеріали до своєї тематичної роботи. Якось, повертаючись з архіву в готель, зустрів по дорозі старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР, доктора історичних наук Олену Компан і під час розмови довідався, що має відбутися вечір ушанування пам'яті черкаського поета Василя Симоненка, про якого вже широко лунала слава як про пристрасного й нескореного письменника, відомого своїми збірками “Тиша і грім” (1962), “Лебеді материнства” (1985), “Вино з троянд” (1965) та ін.

На мене зробив сильне враження сонет “Поет”, написаний ним ще в 1965 р., і особливо рядки, де відображене нелегке творче життя:

“Я жив не раз, хоч і не в одній оправі. Вмирав не раз і знову воскресав. Серцями людськими, мов кременем кресав, Втопивши біль у віковій заgravі”. Зайшов до залу, а там повно присутніх. Вечір вів поет Дмитро Павличко. Він надав слово Іванові Дзюбі, який надзвичайно яскраво змалював творчий портрет черкаського поета Василя Симоненка. Майже кожну фразу виступаючого учасники приймали бурхливими оплесками. Слова Івана Дзюби викликали почуття гордості за поета, що своїм талантом підкорив усіх, хто читав його збірки. Я мимоволі згадав відомий його вірш “Лебеді материнства”, яким захоплювалися тоді в Україні й слухали пісню на слова Василя Симоненка: **“Можеш вибрати друзів і дружину, вибрати не можна тільки Батьківщину”**.

Заповнює серце почуття глибокої подяки й шани таким поетичним рядкам Симоненкової поезії. Його збірки ми читали захоплено. Коли я перебував у Черкасах у 1970 р. із нагоди республіканської конференції, присвяченої пам'ятникам історії та культури, з глибоким хвилюванням поклав квіти шани на могилу поета на місцевому цвинтарі з думкою, що Україна є й буде існувати, маючи такі таланти, які хоч недовго прожили, але сказали своє слово про рідний край і любов до нього.

Тарас Мельничук (1938–1995 рр.)

*Не снись мені
Кривавий сон,
Не сніться рани і руїни
Мені не треба
Десять сонць –
Живу тобою, Україно.*

Тарас Мельничук – поет-правозахисник

Тарас Мельничук – поет блискучого й неперевершеного таланту, людина розкутої, вільної вдачі, твердого гуцульського духу.

Народився він 20 серпня 1938 року в селі Уторопи Косівського району Івано-Франківської області. Після закінчення десятирічки працював коректором районної газети “Радянська Гуцульщина”, потім – у Комі АРСР лісорубом, валовідбійником на Донбасі, служив у лавах Радянської Армії.

У 1958 році вступає до Чернівецького держуніверситету. На третьому курсі покидає навчання, їде за комсомольською путівкою на будівництво Криворізького гірничо-збагачувального комбінату, упродовж двох років працює теслею на будовах Красноярського краю.

У 1964 році поновлюється в університеті, з якого через півтора року його, однак, відраховують. Після цього працює в редакціях районних газет Глибокої, Хотина, Косова, Верховини, Івано-Франківська.

У 1967 році у видавництві “Карпати” виходить перша збірка віршів “Несімо любов планеті”.

Паростки отчого вільного незалежного духу досить помітні в цій першій книжці Тараса Мельничука. Її вихід у світ припав якраз на період, коли з української літератури вилучались імена Василя Симоненка й Ліни Костенко.

Уже в першій збірці визначилася основна тема Мельничука – тема України, тема рідної землі:

*Певно, я син калини,
певно, я син пшеничного колоса;
де б не був –
пізнаю Україну,
мов кохану,
по голосу.
Мене люблять сади,
мене люблять луги
і кедрини зеленокосі.
Це, напевно, тому,
що я вмю з
медяного сіна
метати стоги.
Це, напевно, тому,
що я виріс під Косовом.*

У 1968 році Т.Мельничук вступає на заочне відділення Московського літературного інституту. З 1972 до 1975 років був несправедливо позбавлений волі. Але й за колочим дротом муза Тараса не змовкла. У 1983 році в США вийшла збірка його тюремних поезій “Із-за ґрат”.

У 1990 році в Україні, через 23 роки після першої, побачила світ друга збірка “Князь роси”, удостоєна Шевченківської премії (1992). Одночасно у Великобританії з’явилася книжка “Строфи із Голгофи”.

Перша книжка... далі тюрма. Після виходу з тюрми – типова доля-недоля – гнаний, без прописки, без засобів до існування, без роботи. Наприкінці 80-х рр. Т.Мельничук слюсарює на Одеській залізниці. А в день поетового народження в 1990 році йому спалюють рідну хату в селі Уторопи. Дві валізи рукописів пішли з вогнем.

Єдиною розрадою (чи мукою?) для Тараса Мельничука була поезія. У 1994 році виходить остання за життя поета книжка – “Чага”. Рукопис її був ув’язнений і перебував під недоступним спецзамком понад двадцять років.

29 березня 1995 року не стало Тараса Мельничука, поета-страдника, лауреата Державної премії України ім. Т.Шевченка та премії ім. В.Сосюри. З поетичного небосхилу України скотилася ще одна яскрава зірка, імення котрій Тарас.

У житті обох великих Тарасів – Кобзаря і Князя Роси було немало схожого: багаторічні поневіряння світами, величезна любов до матері-України, за яку й постраждали. А він любив своє рідне – національне й у цій любові був непохитним і незламним. Тарас писав:

*...ліпше свої землі
крупочок,
ніж чужої
горбочок.*

Працюючи над історією “Уторопи”, мені часто доводилось їхати в це гуцульське село вивчати літопис оселі. Тоді я зустрічався із цим талановитим поетом у його хатині. Він мені розповідав про свої страждання, перебуваючи політичним в’язнем у сибірських ґулагах. Жалівся, що деякі івано-франківські письменники зневажають його, просив лише, щоб один з них, не називаючи прізвища, не йшов за його труною. Я думаю, що саме через ці муки він часто заглядав у чарку, але творив, творив.

Зразковий педагог і вчений

Наближається 20-річчя як відійшов у вічність незабутній член кафедри історії України Прикарпатського університету, досвідчений педагог і вмільний вихователь студентської молоді, кандидат історичних наук, доцент Микола Феофанович Кучернюк.

Він народився в селянській родині на Поділлі, провівши свою юність, як й інші його ровесники, у нелегкі часи панування радянського тоталітарного режиму. Уперше ми познайомилися з Миколою Феофановичем у 1958 році, коли він, будучи вчителем Великоборовицької середньої школи, заочно студіював історію у Львівському університеті, де я тоді навчався на стаціонарному відділенні. Ми одночасно склали державні іспити півстоліття тому. Разом з Миколою Ковальським – сьогодні відомим ученим і вузівським педагогом, Микола Феофанович закінчив університет із червоним дипломом.

Незважаючи на надмірну педагогічну перевантаженість у школі рідного села, Микола наполегливо працював над кандидатською дисертацією з періоду Хмельниччини під керівництвом свого однокурсника, тоді доцента Дніпропетровського університету М.П.Ковальського. Переборовши всі труднощі, Микола Феофанович у 1975 році на засіданні вченої ради Дніпропетровського університету успішно захистив кандидатську дисертацію “Джерела про російсько-українські політичні зв’язки визвольної війни українського народу 1648–1654 років”. Так сталося, що саме я виступив першим офіційним опонентом цієї глибоконаукової дисертації.

Після захисту Микола звернувся до мене з проханням перевести його на педагогічну роботу в Івано-Франківський педінститут, де я вже працював професором кафедри історії СРСР історичного факультету. Ми довгі роки дружили, спільно керували студентськими науковими семінарами, видавали методичну літературу, організували екскурсії для своїх вихованців по історичних місцях Івано-Франківська, Львова, Києва. Особливо співпрацювали в дослідженні актуальних проблем середньовічної історії України, зокрема, Прикарпаття. Незабутніми залишаються в пам’яті засідання наших студентських гуртків, на яких заслуховувалися наукові реферати, велися жваві дискусії. Ряд наших вихованців, у т. ч. Володимир Пришляк, Віктор Ідзьо й Микола Вегеш, успішно захистили дисертації й працюють у різних вищих навчальних закладах.

Микола Феофанович користувався повагою серед студентів і професорсько-викладацького складу університету. Він з піднесенням зустрів проголошення незалежності України. “Володимире, – якось він висловився, – які ми щасливі, що дочекалися нашої Української держави. Ми все робили для того, щоб хоч частково подавати правду про історичну долю України у наших лекціях”. Проте в 1994 році Миколи Феофановича не стало. Цим спомином ми кладемо в знак шани квітку на його могилу в Чукалівському лузі, де спочив він із своєю вірною дружиною Таїсією.

Моя зустріч з поетом Миколою Бажаном

Ім’я радянського поета, ученого, громадського та державного діяча, академіка Миколи Бажана було широковідоме. Автор багатьох поетичних збірок, різного роду публікацій, поеми “Данило Галицький”, голова урядових комітетів із відзначення ювілеїв Івана Франка (1956), Тараса Шевченка (1961, 1964 рр.) тривалий час працював головним редактором УРЕ.

Саме в цей період під час якогось чергового мого візиту щодо видання 4-томної Радянської Енциклопедії історії України, де друкувалися мої історичні статті, відомий історик Іван Компанієць – професор, завідуючий редакцією історії УРСР познайомив мене з Миколою Бажаном. На першій нашій зустрічі Микола Платонович висловився: “То це Ви Володимир Грабовецький часто виступаєте в журналі “Жовтень” і так багато пишете з життя і діяльності легендарного героя Олекси Довбуша, що нашим київським історикам треба так писати про героїчних Северина Наливайка, Максима Кривоноса, Івана Богуна, Івана Сірка, Устима Кармелюка, а не обмежуватися маленькими статейками чи брошурами, що аж встидно для Інституту історії УРСР. І ще мені цікаво, коли прочитав вашу статтю в Українському Історичному журналі №3 за 1957 р., що Довбуша польська шляхетчина мертвого порубала на 12 кусків, хіба це можливо, такого по моему не було у всій світовій історії. Видно страшна була лють польсько-

магнатошляхетської влади до такого опришківського антикріпосника. Дивно, що англійці свого Робіна Гуда видумали, а ми українці мали історично-оправданого героя. Ось мені тепер стало ясно чому так широко народ оспівував діяльність Олекси Довбуша в багатющій літературі. Це мабуть на вас так впливає ваш академік Інституту Іван Крип'якевич. А чи не могли б ви перейти на роботу в наш республіканський інститут історії УРСР, таких нам треба науковців широкого профілю”.

Я відповів Миколі Платоновичу, що хочу працювати в прикарпатському регіоні, на якому спеціалізувався довгі роки.

При цьому Микола Платонович щиро подякував мені за дописи статей у багатотомних виданнях Української Радянської Енциклопедії та Радянської Енциклопедії України і вручив письмову подяку за своїм автографом – від головного редактора Української Радянської Енциклопедії. Це відбулося 25 лютого 1966 року.

Тільки такою може бути братська любов росіянина до українця як у Геннадія Бурнашова, який, вірно сповідуючи шану до незалежної України, написав свої твори, присвячені УПА

Кілька пам'ятних слів мого поклону на свіжу могилу на Лисецькому некрополі незабутнього мого довголітнього друга, талановитого письменника-публіциста Геннадія Бурнашова, автора багатьох творів, присвячених любові до України, у тому числі й героїці УПА, опертих виключно на скрупульозно зібраних матеріалах, які високо оцінили його рецензенти.

Після мого переїзду зі Львова до Івано-Франківська в 1975 році мені пощастило зустрітися з багатьма представниками міської інтелігенції у тодішньому Івано-Франківському педінституті, де я почав працювати на кафедрі СРСР, УРСР історичного факультету, читаючи курс історії України за скороченою програмою та лекції з історичного краєзнавства. Саме тоді мене познайомили з працівником обласної турбази Геннадієм Васильовичем Бурнашовим.

Мені стало відомо, що цей молодий інтелігент родом із Росії разом з батьками переїхав до тодішнього Станіслава, закінчив історико-літературний факультет і цікавиться історією не лише обласного центру, але всього Прикарпатського краю й уже встиг видати дещо з місцевого туризму.

У Геннадія Бурнашова проявився письменницький хист і це можна було побачити з виходу у світ його першої книги “Таран над Галичем” про радянського льотчика, який один із перших на початку радянсько-німецької війни протаранив німецький літак над Галичем.

Роки проходили й часто в місцевій пресі з'являлися окремі дописи не лише з туризму, а й із нашої історичної проблематики, серед якої окреме місце і вже в період проголошення історичного акта державної незалежності України. Цікаво, що Геннадій Бурнашов за походженням росіянин, але полюбив український край і його мальовниче Прикарпаття і як історик почав працювати над національно-визвольним рухом 40–50-х років ХХ ст., який проявився в славному літописі УПА.

Як видно з його біографічного покажчика наукових і науково-популярних праць з нагоди його 70-річчя, письменник Геннадій Бурнашов випустив 60 окремих видань, 10 з них було присвячено героїчній діяльності УПА. Починаючи з першого нариса “Постріли в Білогорші”, у якому автор на досить багатому, зібраному ним фактичному матеріалі, зумів розсекретити операції радянських чекістів із захоплення Головнокомандуючого УПА генерал-хорунжого Тараса Чупринки – Романа Шухевича та його бойового побратима Григорія Голяша. Про цього полководця УПА – Романа Шухевича Геннадій Бурнашов видав кілька книг і, що важливо, він поповнював ці перевидання новими цікавими документами, виявленими в архівах, з яких стало відомо з історії УПА тих героїчних 40–50-х років про всенародну визвольну боротьбу західно-українського народу за волю й незалежність України, у першу чергу, яка, завдяки Божому провидінню, здійснилася Актом проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року на історичній сесії Верховної Ради.

Тільки справжній росіянин, такий як Геннадій Бурнашов, що проживав на нашій Україні, зміг по-братньому оцінити вікову дружбу двох народів – українського й російського, які

стали рівноправними державами; крім своїх історичних традицій, шанувати той народ, який його прийняв на проживання й спільно живе в мирі та дружбі й уміє цінувати як свою історію, так й історію свого сусіда.

Це виключно благородна риса гуманності й доброзичливості росіянина Геннадія Бурнашова – шанувати братній український народ, з яким ти розділяєш своє життя й спільну працю.

Усе це гідно оцінив колишній івано-франківський поет Ярослав Дорошенко в сонеті-присвяті ювілярові в його 60-ліття уродин:

*В казахстанському краю за Уралом
Материнське серце молоде
Ніжність і любов переливало
У своє дитинство голосне.*

*Як війни затихли перегули,
Гена став як молоде орля,
І його з любов'ю пригорнула
Українська галицька земля.
Тут пізнав він історичну долю
лицарів, що билися за волю
і книжки з'явилися з-під пера
Хай і далі творча думка спіє,
Шлях життєвий ясним ранком мріє,
Серце б'ється людям для добра!*

Мої зустрічі з відомими українськими композиторами

Незабутній Анатолій Кос-Анатольський

Творча діяльність А.Кос-Анатольського багатогранна й багата. Він композитор, музикознавець, поет, перекладач, редактор, педагог, музично-громадський діяч.

Володимир Полєк, професор

Хто хоча б раз слухав задушевні хорові пісні “Гей, браття-опришки”, “Чотири воли пасу я”, “Ой ти дівчино, з горіха зерня”, не зможе забути ім'я відомого українського композитора, народного артиста УРСР, лауреата Державної премії СРСР, лауреата Державної премії УРСР ім. Т.Г.Шевченка, професора Анатолія Йосиповича Кос-Анатольського.

Та хіба лише ці пісні в доробку талановитого композитора! Понад 200 романсів, обробок народних пісень, опереток. Він писав також музику до балетів і різних вистав.

Уся його музична діяльність насичена чудовими перлами українського народного мелосу. Ось чому твори А.Кос-Анатольського успішно виконуються не лише в концертних залах, оперних театрах України, а й далеко за її межами, вони широковідомі за кордоном.

80 років тому в славній Коломії в сім'ї лікаря Йосипа Коса народився син Анатолій. Мати Лідія, родом з Лемківщини, прищепила синові любов до музики. Від неї він навчився грати на фортепіано, а потім у Станіславі, куди переїхали батьки, й у Львові, де студіював юридичні науки, юнак не полишав навчатися музики.

Хто зустрічався з Анатолієм Йосиповичем, не міг не захоплюватися талановитим композитором, завжди оптимістично настроєним співбесідником, чудовим оратором. Признаюся, що кожного разу, слухаючи виступи А.Й.Кос-Анатольського, я дивувався його величезній ерудованості, емоційній спрямованості й високій національній самосвідомості. Композитор був закоханий в українську пісню й черпав із цілющої криниці народних мелодій ті музично-фольклорні зерна, які потім проросли в його творчості.

Щаслива доля звела мене з композитором у 1957 році, коли я, молодий учений, подарував йому свою першу книгу “Народний герой Олекса Довбуш”. Між нами зав’язалася розмова, з якої я зрозумів, що композитор хоче, як висловився, “щось музично створити про Довбуша”, і просив мене побільше розповідати про легендарного героя. Пам’ятаю як сьогодні, під час моєї розповіді він замріяно сказав: “А що, якби зробити обробку популярної пісні М.Устияновича “Гей, браття-опришки”, вона припала мені до душі ще в Коломиї”.

Через якийсь час композитор запросив мене до Львівської організації Спілки композиторів України й загравав на фортепіано у своїй обробці пісню “Гей, браття-опришки”. Я й досі щасливий, що був одним з перших слухачів цього твору, який дуже скоро став популярним.

Ми часто зустрічалися з композитором на ювілейних святах. Особливо запам’яталися мені виступи А.Кос-Анатольського на ювілейному вечорі, присвяченому 50-річчю композитора Євгена Козака, а також на відкритті пам’ятника Миколі Лисенку на його батьківщині, пам’ятника Василю Стефанику у Львові. Не забуваються слова композитора, сказані про Василя Стефаника: “...вийшов із землі Покуття і зрісся із замуленими та обездоленими селянами, зумів достеменно описати їх лихоліття в безсмертних новелах. Уклін Тобі, великий земляче, за слово правди про селян”.

Як відомо, Анатолія Йосиповича єднала багатолітня дружба з видатним композитором Станіславом Людкевичем. У 1962 році я читав лекцію для професорсько-викладацького складу Львівської консерваторії “Львівський некрополь”. Тоді Анатолій Кос-Анатольський особисто познайомив мене із С.Людкевичем. З розмови академіків АН УРСР І.П.Крип’якевича, М.С.Возняка, професора І.С.Свенціцького я знав, що на початку ХХ століття відомий український письменник і громадський діяч Михайло Павлик і видатний галицький етнограф Володимир Гнатюк показували С.П.Людкевичу точне місце того злопам’ятного порога хати Дзвінчука в Космачі, на якому ввечері 23 серпня 1745 року був смертельно поранений легендарний Олекса Довбуш. Використовуючи нагоду, я звернувся до С.Людкевича з проханням виїхати в Космач і показати те місце, де загинув народний герой. Композитор почав делікатно відмовлятися, посилаючись на свій вік. І тоді Анатолій Йосипович сказав: ***“Дорогий наш професоре, бажано знайти час і поїхати з істориком О.Довбуша, щоб не забути те місце і увіковічити його для нащадків. Прошу Вас ласкаво, зробіть це святе Діло”***.

Дійсно, через якийсь час ми виїхали на Гуцульщину. Дорогою С.Людкевич дуже багато згадував про видатних діячів України, з якими підтримував творчі зв’язки, тепло оцінював композиторську й громадську діяльність Анатолія Кос-Анатольського.

Ми приїхали в Космач і композитор показав те місце, на якому згодом мені вдалося з допомогою космачан установити пам’ятний обеліск з нагоди 235-річчя загибелі Довбуша. Велика заслуга в цьому й А.Кос-Анатольського. 24 серпня 1980 року мало відбутися урочисте відкриття обеліска під звуки трембіти й промови А.Кос-Анатольського, депутата Верховної Ради СРСР. Проте налякані функціонери від культури побоюлися масового сходу, тим більше, що з їх вини розвалилася Довбушева церква в Космачі, бо не дозволяли космацькій громаді відремонтувати її за свої кошти.

Особливо пам’ятні для мене дні, коли композитор разом з дружиною й сином прибув до нашого педінституту на ювілейний вечір, присвячений 70-річчю відомого скрипаля, доцента музично-педагогічного факультету Ю.Д.Криха, що відбувся 26 серпня 1977 року. Які гарні задушевні слова були ним сказані ювілярові! Наступного дня я повіз А.Кос-Анатольського в Манявський Скит, розповів історію цього славетного історико-культурного заповідника. Тоді ж Анатолій Йосипович згадував про те, як нелегко було йому в післявоєнні роки, коли чиновники перешкождали написанню музики, буквально переслідували композитора, але він продовжував творити й це, за словами самого композитора, були його “найкращі роки музичного злету”. Цей вечір спогадів продовжився в моїй квартирі. Тоді мені вдалося дізнатися про життєвий і творчий шлях А.Кос-Анатольського.

Оглянувши експонати культурно-мистецької літературної спадщини Олекси Довбуша, композитор у захопленні вигукнув: “Та це ж цілий історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, захований від масового глядача. Робіть, професоре, виставку по всій Україні, пишіть історію Гуцульщини”. Ці слова були для мене ніби дороговказом і я двічі організував вистав-

ки історико-літературної мистецької Довбушіани в 1980 і 1988 роках, написав історію Гуцульщини. У той березневий вечір я запитав композитора, як йому, крім великої громадської державної роботи (а був тоді А.Кос-Анатольський депутатом Верховної Ради СРСР), удалось створити так багато нових творів? Почув упевнену відповідь: “Крила для злету дала мені моя люба дружина Надія. Ви не можете собі уявити, яка це сила в моєму житті. Вона мені є натхненням разом з моїми синочками. Господи, яке це родинне щастя”.

Того пам’ятного дня композитор подарував мені книжку своїх хороших творів з написом: *“Шановному Володимиру Васильовичу Грабовецькому, ентузіасту історії рідного краю, історику опришків в знак щирої пошани. Анатолій Кос-Анатольський. Львів. 27.03.77”*. Цей дар бережу як дорогу реліквію, пам’ять про композитора.

З любов’ю зберігає багато зі спадщини Анатолія Йосиповича його дружина Надія Андріївна. У Львові у квартирі на вулиці Глібова вона організувала меморіальну кімнату. У Коломиї на будинку, де народився композитор, установлено меморіальну дошку. Варто, на мою думку, установити меморіальну дошку й в Івано-Франківську на вулиці Шевченка, на будинку колишньої гімназії, де навчався свого часу композитор. Настав також час громадськості Львова, Івано-Франківська, Коломиї подумати про видання спогадів і зібрання творів А.Й. Кос-Анатольського.

Вечір з композитором Володимиром Івасюком

Дорогому Володимиру Васильовичу з глибокою шаною і любов’ю і вдячністю за те, що в надзвичайно важку хвилину в моєму житті Ви простягли мені руку друга, прихильно поставилися до мого героя, в якому є чимало портретних і психологічних рис мого сина Володимира.

З автографа Михайла Івасюка, батька Володимира, до Володимира Грабовецького 1981 р. Чернівці.

Під час майже 30-річного перебування у Львові (1948–1975) я зустрічався й спілкувався з багатьма тодішніми відомими діячами науки та культури. Уже багато забулося, але не стирається з моєї пам’яті один вечір-зустріч з Володимиром Івасюком. Це було 10 жовтня 1974 року.

Якось після закінчення роботи у відділі історії України Інституту суспільних наук, де я працював старшим науковим співробітником, я пішов до міського кафетерію “Під левом” на чашку кави.

До мого столика підійшов юнак: **“Ви Володимир Грабовецький, так? А я Володимир Івасюк, якщо Ви про мене щось чули”**. Я зрадив, бо знав, що це славний композитор, пісні якого, особливо “Червона рута”, дзвеніли тоді в Україні й у світі.

“Шановний професоре, – продовжив Івасюк, – я давно хотів з вами особисто познайомитися, хоч заочно знаю вас з ваших книг “Народний герой Олекса Довбуш”, “Карпатське опришківство”. На Буковині всі захоплюються легендарним героєм, тому я задумав створити щось про Довбуша. Розкажіть мені про нього”.

Володимир Івасюк замовив дві чашки кави, і між нами зав’язалася кількагодинна бесіда. Я, захоплений таким знайомством, охоче розповів композиторові про життя й антикріпосницьку діяльність народного месника, а коли заговорив, як його мертвого порубали польські шляхтичі на 12 кусків, мій новий знайомий заплакав. Він витягнув записну книжку й уважно зафіксував усе почуте. Цікаво, чи збереглася ця книжка в спадщині Володимира Івасюка?

У кафетерії вже гасили світло, а ми все розмовляли. Та пора було йти додому. Володимир провів мене до вулиці В.Стефаніка, подякував за бесіду й пообіцяв зайти до інституту, щоб я написав йому автограф на книзі про Довбуша, яку він придбав у Чернівцях. На жаль, нам не судилося більше зустрітися. Він загинув трагічною смертю.

Квітка шани на могилу композитора Ігоря Білозіра

Якось так доля склалася, що мені в житті пощастило зустрічатися з відомими українськими співаками та композиторами Іваном Козловським, Борисом Гмирюю, Станіславом Людкевичем, Анатолієм Кос-Анатольським, Володимиром Івасюком.

Про мої зустрічі з деякими митцями я писав у своїх спогадах. Сьогодні, коли львів'яни, іванофранківці, усі, кому дороге ім'я славного композитора, сумують, схиляють голови на могилі незабутнього Ігоря Білозіра, хочеться нагадати про свої короткі зустрічі із цим композитором.

Це відбулося 12 червня 1986 року в місті Луцьк. Я тоді перебував там, будучи головою державної комісії на історичному факультеті державного педінституту. Того пам'ятного дня ми зустрілися з Ігорем в одному з міських готелів. Ігор Білозір зі своєю дружиною Оксаною гастролювали з львівським вокально-інструментальним ансамблем "Ватра". Між нами відбулася бесіда про славу цього ансамблю. А в 70–80-х роках широко славилися його пісні "Встань з колін, народе", "Мамина світлиця", "Чумацький шлях", "Пшеничне перевесло" та інші, які віртуозно виконувала Оксана Білозір.

Під час нашого діалогу порушувалося багато питань з історії музики тогочасної української естради. Я тоді зрозумів, що Ігор Білозір палкий патріот не лише музики, але й історії України, її національних героїв і на прохання Ігоря розповідав про багатостраждальну історію Галичини, у тому числі згадав про О.Довбуша й подарував родині Білозірів свою монографію "Олекса Довбуш".

Ігор, як колись і Володимир Івасюк, мріяв створити пісню про О.Довбуша, навіть запросив мене зайти у Львові до нього з історичними матеріалами про легендарного героя. Згадую цікавий штрих нашої тодішньої розмови в готелі. Я розповідав, що Довбуша, єдиного українця в історії, порубали на 12 частин і розвішали в 11 населених пунктах Прикарпаття. Ігор задумався, а потім сказав: *"Пане професоре, ось як нас вбивали вороги, рубали, але не змогли вбити наші вікові традиції, творіння наших талантів у культурі і науці"*.

Господи, як воно буває. Нині, у час незалежної України, згасла ще одна світла зоря, ще один неперевершений композиторський талант. Хочу словами незабутнього Ігоря сказати: "Не зможуть наші вороги вбити наші вікові традиції, творіння наших талантів". Одним із них був композитор І.Білозір.

На прощання Ігор Білозір дав мені свою візитну картку, яку я зберігаю як пам'ять про дуже талановитого композитора й палкого українського патріота.

Спи спокійно, дорогий Ігоре, славний композиторе, у Личаківському пантеоні Львова. Наступні покоління українців збережуть пам'ять про твою велику композиторську творчість.

Їх голос лунав в Україні, у багатьох країнах світу

На похороні Соломії Крушельницької

Одного листопадового дня 1952 року, під час мого вчителювання в Новоскварявській школі Нестерівського району на Львівщині, до мене звернувся викладач біології Микола Брусилло, запропонувавши поїхати до Львова на похорон української співачки Соломії Крушельницької. На жаль, про неї я в той час нічого не знав.

Ми підійшли до приміщення Львівської консерваторії саме тоді, коли траурна процесія наближалася до вулиці Пекарського в напрямку знаменитого Личаківського цвинтаря. Нам з колегою довелося спостерігати величавий здвиг львів'ян. По дорозі дізналися від учасників процесії, що Соломія Крушельницька – славетна співачка, яка неодноразово підкоряла оперні театри Європи своїм чудесним голосом, досконало виконуючи головні ролі опер визначних європейських композиторів. У її репертуарі було понад 60 партій, а ще у 20–30-ті роки, як камерна співачка, вона блискуче виконувала твори Миколи Лисенка, мелодійні українські народні пісні. Про її багатогранну творчість говорили всі виступаючі.

Серед тих, хто прийшов провести в останню путь славетну українську співачку, я впізнавав відомих львівських композиторів Станіслава Людкевича, Миколу Колессу, Анатолія Кос-Анатольського, Євгена Козака, з якими познайомився пізніше у 60–70-х роках.

Померла була тією панею, яку мені доводилося підводити до її помешкання на вул. Чернишевського. А було це так. У 1951 році, за рік до її смерті, я з містечка Винники біля Львова, де проживав, приходив на студії істфаку Львівського державного університету. Морозного січневого ранку біля парку перед університетом, чекаючи на заняття, побачив, як якась пані через ожеледицю ледве піднімалася по вулиці й ласкаво попросила її підвести. Я взяв її під руки й підвів до брами будинку. За цей короткий час вона встигла сказати кілька слів, попросила прийти на концерт у Львівську філармонію. І лише тоді, коли вона заспівала на сцені пісню *“Вівці мої, вівці, та барани, хто вас буде пасти, як мене не стане”*, я по голосу драматичного сопрано вперше довідався про всесвітньо відому українську співачку Соломію Крушельницьку.

Борис Гмиря й Петро Білинник у моїй пам’яті

У 50–60-х роках минулого століття надзвичайно популярними в Україні були відомі співаки Борис Романович Гмиря (баритон) і Петро Сергійович Білинник (тенор), їх приїзд на гастролі до Львова завжди викликав захоплення, а тому місцевий оперний театр постійно був переповнений глядачами. Овації не стихали після кожної оперної партії чи пісні, які вони виконували.

Десь на початку 60-х років відділ культури Львівського облвиконкому звернувся до мене з проханням провести екскурсію по місту для цих відомих співаків, які щойно приїхали на гастролі. Ми зустрілися в готелі “Інтурист” і гарної сонячної днини попрямували по відомих історичних місцях старовинного Львова. Піднялися на Високий Замок й оглядали панораму міста. Зачарований видовищем Львова, Борис Гмиря захоплено сказав: “Яке гарне старовинне місто Львів із своїми святинями і будовами. Здається, рівного йому нема. Наш Київ гарний, але Львів по своїй багатовіковій розбудові нічим не поступається жодному сучасному європейському місту. Вдало Данило Галицький вибрав місце для майбутнього міста”. Петро Білинник, посміхаючись, пожартував: “Ну що, Боря, може заспіваєш і твій голос покотиться по всьому місту...”

Пізніше ми багато бесідували, обмінювалися думками. Співаки були в захопленні від Львівської ратуші, “Чорної Камениці”. Я розповідав про багатовікову історію міста, його економічний і політичний розвиток, про середньовічні епідемії (мори), історію спорудження оперного театру. Борис Гмиря допитувався про долю архітектора, який будував театр, адже ходили чутки, що він покінчив життя самогубством. Дізнався він і про те, що театр поступово осідає, бо збудований на дерев’яних палях і річці Полтві. З великим захопленням оглядали славетні співаки львівський Личаківський некрополь і Янівський цвинтар, їх вражала надмогильна архітектура й старовинні написи на гробницях.

Не забуваю нашу поїздку з народним співаком Анатолієм Солов’яненком до Скиту Манявського

Здається, то недавно було, а вже проминуло понад 30 років з того часу, коли мене попросили з управління по туризму Івано-Франківського облвиконкому провести екскурсію до Скиту Манявського для відомого народного артиста Радянського Союзу Анатолія Солов’яненка, який співав українські народні пісні, хоч виконував також ролі оперного співака в Київському оперному театрі, де я деколи під час своїх наукових відряджень до Кисва бував і слухав його неперевершений спів.

Ідучи до Скиту, ми ближче познайомилися й поділилися своїми думками про сучасну українську культуру і згадали колишніх наших славних співаків.

Вразило мене, що, споглядаючи крізь вікна машини, співак сказав: *“Яка краса вашого Прикарпаття у природі і, мабуть, ви багаті своєю історією”*. Я коротко дещо сказав з літопису Прикарпаття й наголосив, що протягом століть тут діяв рух народних героїв, а найбільше прославився легендарний Олекса в 30–40-х роках XVIII ст.

Ми приїхали до Скиту ще з одним жителем із села Манява, протягом двох годин оглянули всі об'єкти руїн колишнього православного монастиря XVII–XVIII ст., який, напевно, був “Протом”, здійснював верховенство над усіма монастирями Галичини й Правобережжя.

Під час моєї розповіді про Скит Солов'яненко постійно повторював: *“Яка красна історія цієї старожитньої обителі, а тепер вона в таких руїнах, дивно, що наші історико-культурні пам'ятки ні Австрія, ні Польща, не реставрували і все стало таємницею”*. Я висловився, що йде мова про реставрацію Скиту, але вона чомусь затримується. Анатолій Солов'яненко ще додав такі слова: *“Яка мальовнича територія, в якій колись процвітав давній монастир, відправлялись богослужіння із чудовим співом монашого хору. Мабуть, були свої обдаровані голосом монахи, солісти”*. З пошани до нас у приміщенні колишньої трапезни нас пригостили давніми стравами.

Ми поверталися в Івано-Франківськ й артист постійно запитував про історію галицької церкви. Я попросив гостя заспівати хоч один куплет української пісні. І, на диво, Анатолій Солов'яненко блискуче виконав один церковний псалом. “Що це, шановний Анатолію, славний співаче!” – “А чому ви дивуєтесь – це наша віра, це наша пісня, їх сповідували наші предки на Україні з давніх-давен, пане Володимире!” (мене знову здивувало, що він назвав мене паном). *“Ми не можемо забувати нашої історії, яку ви пишете, і слава наша церква, а той атеїст із часом піде в забуття”*.

Прощаючись в Івано-Франківську, Анатолій Солов'яненко запропонував мені: *“Пане професоре, ви, як спостерігаю, професійний спеціаліст з історії як Скиту Манявського, так і всієї історії України. Напишіть книгу про цей Скит і ваші нащадки завжди згадуватимуть вас в історії нашої культури. Вишліть мені що-небудь з ваших праць”*. Я тоді пообіцяв артистові й виконав свою обіцянку, підготувавши на 400 сторінках монографію “Скит Манявський серед монастирів Прикарпаття XVII–XIX ст. в літописах та ілюстраціях” (2012) з нагоди 400-річчя заснування цієї монастирської обителі.

Моє знайомство з народними артистами – співаками Ніною Матвієнко та Василем Зінкевичем

Якби мене запитали, хто були мої улюблені співаки, я б довго не задумався. *Це, у першу чергу, наша слава співуча трійця – Анатолій Солов'яненко, Ніна Матвієнко та Василь Зінкевич. Дійсно, вони входять у когорту, а точніше, еліту нашої співучої України.*

Радію, що на схилі свого поважного 85-річного віку мав щастя не тільки слухати тих соловейків протягом багатьох десятиліть минулого ХХ ст., а й бути з ними хоч коротко знайомим. Не затримаюся на портреті співака Анатолія Солов'яненка, про нього йшла мова раніше в нашому тексті.

Моє знайомство з неперевершеною співачкою – українкою Ніною Матвієнко відбулося в середині минулого ХХ століття. Я любувався її особливим голосом, коли вона співала у славному республіканському хорі імені Верьовки, де віртуозно виконувала соло “Колискової”.

У 1970 році мені пощастило ближче познайомитися із дивовижною співачкою, коли зустрічався з талановитим скульптором Іваном Гончаром у Києві, у його помешканні, де мене зачарували різні дивовижні експонати, зібрані митцем протягом десятиліть, з історії і культури Великої України. Яке щастя, що унікальна збірка завдяки проголошенню незалежності, збереглася й сьогодні знаходиться в музеї-квартирі незабутнього Івана Гончара.

Після 70-х років ХХ ст. талант співачки Ніни Матвієнко ще більше розцвів, її виступи зачарували всіх, особливо виконання народних пісень.

Згадую, як ми відзначали якусь круглу дату возз'єднання України з Росією десь у 70-х роках минулого століття. У Москві Ніна заспівала українською давню пісню:

*“Ой біда, біда, чайці небозі,
Що вивела дітки
При битій дорозі,
Киги! Киги!
Прийшов втопитися в Чорному морі”*.

Мене як історика України це надзвичайно сколихнуло в моїй любові до знедоленого українського краю, який як та чайка, символічно мучився серед загарбаних імперій-сусідів. Ніна тоді в Москві так патрітично проспівала цю свого роду думу-пісню про чайку, що, можливо, це було ще одним поштовхом написати книгу про добу Мазепи, що я й здійснив у 2003 році, видавши її під назвою “Іван Мазепа – символ української державності”.

Востаннє ми зустрілися 26.09.1992 р. на спортивному стадіоні міста Івано-Франківськ, коли вся Україна широко відзначала виникнення українського козацтва.

Ніна приїхала тоді із своїми подругами, і вони чудово виконували пісні, присвячені ювілею. Хоч почалася велика злива, я підійшов до машини, де сиділа Ніна Матвієнко зі своїми співачками, і коротко нагадав про нашу зустріч на світлинах Івана Гончара в Києві та подякував щиро співочому тріо. Ніна ласкаво привітала мене із цим національним святом і записала автограф такого змісту: **“Поважному Панові професору Грабовецькому низький уклін і пісенне шанування. Н.Матвієнко”**, 26.09.92, Івано-Франківськ. Цим автографом я горджуся.

Ще одним моїм улюбленим народним артистом є, безперечно, Василь Зінкевич. Його унікальний голос запам’ятовується ще з того часу, коли він співав в ансамблі “Червона рута”, який засяяв на небосхилі музичної пісні, у першу чергу, завдяки вельми талановитому пісняреві й композитору Володимирові Івасюку, з яким я в свого часу зустрічався у Львові, коли він навчався у Львівській консерваторії. У цьому буковинському тріо тоді чарували своїм голосом Назарій Яремчук і Василь Зінкевич.

Уперше особисто я познайомився з Василем, коли він приїжджав до Івано-Франківська на гастролі. Збереглися в моєму домашньому архіві фото нашої зустрічі й той автограф, який він записав для мене. **“Щастя Вам, шановний Друже! З пошаною Вашого таланту В.Зінкевич, 84 р.”**.

Останній раз ми зустрілися в Луцьку, де проживав славний співак. Це було в червні 1986 року, коли я був головою екзаменаційної комісії на державних екзаменах історичного факультету Луцького державного педагогічного інституту. Згадую про цікаві мої зустрічі з такими особистостями, як Ігор Білозір – львівський композитор, який із своєю чарівною Оксаною Білозір на той час були на гастролях і давали чудові концерти. Дорожу й досі цією зустріччю, коли обмінювалися своїми думками про стан тогочасної культури України й згадували про успіхи наших співаків як в Україні, так і в діаспорі, де вони гастролювали в різних країнах Європи й Америки. Тоді й Оксана написала свій автограф для мене: **“Люди зустрічаються і розходяться у цьому житті, лише пам’ять залишається з нами. Тож на добру пам’ять шановному Володимирі Васильовичу. З повагою О.Білозір. 12.06.86 р.”**.

Потім ми ще деколи зустрічалися із цією талановитою співачкою, у якої голос залишився неперевершеним, якого забути не можна. Це вона, крім чарівного й талановитого співу, як українка патріотично відстоювала в попередньому скликанні Верховної Ради України нашу національну гідність серед українофобів типу Колісніченка, Ківалова, Богословської та інших подібних депутатів нашого парламенту.

Поїздка з Іваном Козловським до Сосниці

У 1994 році сумна звістка облетіла Україну. На 94-му році життя помер славний український співак Іван Козловський, який так щиро любив Україну. Його поховано в Москві.

Хоч тяжка доля закинула його в Москву в роки дикої сталінщини й застою, але він не забував ніколи свою Україну, рідну Мар’янівку й заповідав, аби його там поховали. Засвідчую це авторитетно.

У 1959 році пощастило мені зустрітися з Іваном Козловським. А було це так. У той час, у листопаді, я давав консультації в процесі зйомок історичного кінофільму “Олекса Довбуш”. Режисер Київської кіностудії ім. О.Довженка Віктор Іванов 25 листопада познайомив мене із славним співаком і з партизанським генералом Петром Вершигорою.

Був чудовий сонячний осінній день. Віктор Іванов запропонував поїздку на Чернігівщину, але не пояснив, з якої причини їдемо. Ми вийшли автомашиною. Моїм сусідом у подорожі виявився співак Іван Козловський. Під час кількогадинної поїздки велася між нами жвава роз-

мова. О, як шкода, що я її тоді не записав! Я розповідав співакові про нашого Довбуша, а він мені – про Україну, пригадував свої молоді літа. Незабутні слова говорив і про своє село, де почав уперше співати в церковному хорі. Я добре пам'ятаю його слова: **“Я так люблю свою Мар'янівку, що колись і спочину в ній навічно”**.

Я навіть попросив його заспівати просто в машині свою улюблену пісню “Ой у полі криниченька”, яку він віртуозно, з насолодою виконав та ще й подав мені руку й ласкаво усмінувся.

Увечері приїхали під якусь стареньку селянську хату. Іван Козловський став на порозі хати й заспівав пісню **“Чуєш, брате мій”**, і так мелодійно й чудово, що, здається, і досі його голос звучить у моїх вухах.

Було то селище Сосниця на Чернігівщині й у той пам'ятний день, 25 листопада, минало три роки з дня смерті славетного українського режисера, друга Івана Козловського Олександра Довженка. Тож товариш приїхав відвідати поріг рідної хатини-музею режисера світового значення. Боже, як тремтіло моє серце, коли Іван Козловський, тримаючи колиску, сказав: “Козаченьки мої, в цій колисці колисався наш великий Олександр Довженко”. Минуло з того часу 54 роки, але я не забуваю того пам'ятного вечора в Сосниці. Пригадую день, як 20 січня 1994 року республіканське радіо сповістило, що 29 січня відбудеться поминальна панахида наших київських владик у соборі св. Володимира за упокій душі українського співака Івана Козловського. 29 січня на його батьківщині встановлено пам'ятний камінь, на якому повідомлялося, що тут буде побудована хата-садиба Івана Козловського. Слово мав наш віце-прем'єр М.Жулинський. Але я не почув, на жаль, слів віце-прем'єра про те, що потрібно, згідно із заповітом покійного, поховати співака в рідній землі, яка народила цей великий талант.

Але я запам'ятав слова Івана Козловського про те, щоб поховати його в Мар'янівці, бо він завше належав до нашої України, любив її в часи розгулу більшовицької влади, своєю українською піснею як у Києві, так і в Москві нагадував нам, українцям, услід за Тарасом Шевченком, що “наша пісня, наша дума не вмре, не загине”.

Підтримайте, дорогі прикарпатці, мою пропозицію про перенесення останків співака Івана Козловського в Україну, яка розкрила, нарешті, свої незалежні крила.

Три години з кобзарем-лірником Василем Нечепюю (Про зустріч у козацькій Січі – Переяславському музеї під відкритим небом у дні роботи I Міжнародного Конгресу україністів)

Одна година часом замінює цілий вік – так кажуть старі люди. І дійсно, у нашому житті деколи бувають зустрічі, які ніколи не стираються в пам'яті.

А поведу я розмову про пам'ятний день 31 серпня 1990 року, коли з учасниками I Міжнародного Конгресу україністів виїхав в історичний Переяслав-Хмельницький на екскурсію. Тут ми оглянули ряд музеїв і завітали до будинку першої діючої сьогодні в державі школи кобзарського мистецтва. Розглядаючи портрети видатних наших українських кобзарів та їх кобзи й бандури, зачарувалися прегарним співом і грою на бандурі відомого нині в Україні бандуриста й лірника Василя Нечепи. Він виконував думу про Байду.

Я здавна цікавився історією українських кобзарів і навіть підготував колись спеціальну розвідку про українських кобзарів XVI–XVIII ст. на основі історичних джерел і монографій – Михайла Максимовича, Дмитра Яворницького, Михайла Грушевського та послав до одного журналу. Але там вона лежала роками, так і не була опублікована й десь загубилася.

Ніколи не пропускав можливості послухати кобзарів. Яюсь, коли я був ще дитиною, до нашого села Печеніжина, що на Коломийщині, забрів бандурист із совітської України, як тоді говорили. На зарінку, недалеко від нашої хати, він виконував на бандурі козацьку думу про втечу трьох братів з турецької неволі. Мої батько й мати, схилившись, слухали й плакали. Батько, на моє запитання, звідки цей чоловік, відповів, що “він утік з Великої України переслідуваний сталінськими посіпаками”.

Пізніше в нас, у Львові, у 60-х роках виступали вже відомі тоді брати Литвини – бандуристи. Не пам'ятаю сьогодні дня й місяця, а було це в 1964 році в актовому залі Львівського політехнічного інституту. Кобзарі з усієї України давали концерти. Що то була за естетична насолода, коли вони спочатку поодиночі, а потім разом виконували козацькі думи! Зокрема, запам'яталась одна з них – “Ой полети ж, галко, та на Січ рибу їсти” – про зруйнування Запорізької Січі Катериною II 1775 року. Дивлячись і слухаючи цих віртуозів-кобзарів, я немов уявляв собі село козацької України XVI–XVIII ст., коли кобзарі своєю грою звеселяли або засмучували селян, а то й закликали на бій з панамі за волю рідної країни.

Тоді я почув уперше виконаний знаменитий Запорізький марш незабутнього й відомого старого кобзаря І.Адамцевича. Стає боляче, коли тепер виконують цей марш і не згадують ім'я автора, а говорять як про народну музику.

Після концерту я зайшов за куліси, щиро обняв старого й сліпого кобзаря, сказавши: **“Ви зачарували нас, львів'ян, своєю грою про славетну козацьку вольницю”**, на що бандурист заплакав, простягнув до мене руки й промовив: **“Юначе, спасибі за красні слова, я так вже співаю і граю про нашу славу козацьку шістдесят років, відколи я навчився гри у кобзарській школі ще у минулому столітті”**.

І, на диво, коли я почув у Переяславі спів бандуриста Василя Нечепи, то в моїй пам'яті воскресли згадки й про сліпця-кобзаря із совітської України, й про І.Адамцевича.

Наша група учасників Конгресу поїхала оглядати музей. Я не бачив нічого подібного. Перед нами серед мальовничої природи виринали українські хати, вітряки, млини, корчми – усе таке миле й традиційне, що годі передати словами.

А найбільше мене вразила козацька Січ, змонтована за зразком XV ст., коли в придніпровських степах оселялися в байраках, гаях перші уходники-козаки. 500-річчя їхнього першого поселення минуло в 1990–1992 роках. Спасибі науковцям, працівникам музею, що вони за даними джерел і тогочасної архітектури зуміли вповні відтворити козацький осередок. Це уходницьке двоповерхове дворище з кількома будинками всередині, у яких почали жити кілька козацьких сімей. Кругом на підвищеному штучному насипі обведена міні-січ частоколом з рублених або січених колод. Із цього й пішла назва січ. А далі видніється сторожова вежа в степу. Ось у такому козацькому дворищі-січі Василь Нечепи з бандурою й лірою сидів і співав та грав козацькі думи. Мені пощастило підійти до цієї вражаючої сцени й передати гостинний хліб бандуристові. Так почалася незабутня зустріч. Василь Нечепи виконував козацьку думу “Гомін, гомін по діброві”. Якимось завелася розмова про козацтво, і я дещо пояснював з козацької бувальщини. Не знаю, хто попросив мене розповісти історію про виникнення й розвиток славного козацтва в Україні.

А учасники Конгресу українців усе підходили й зібрався чималий гурт, у тому числі гості – українці з діаспори. Я розповідав на основі джерел і літератури про те, що виникло історичне козацтво в степах України в кінці XV ст. як відповідь на дике поневолення селян польськими панами. Я помітив, як В.Нечепи зацікавився моїми історичними розповідями про славні походи запорожців проти турків і татар у кінці XVI – на початку XVII ст., про їхню бойову діяльність у 30-літній війні, про участь у битві під Хотином 1621 р. і Віднем 1683 р., про славетних кошових Петра Конашевича-Сагайдачного, Івана Сірка, Костя Гордієнка й останнього, замученого в Соловецьких казематах кошового, Петра Калнишевського.

Кожна моя розповідь супроводжувалася думою, яку виконував В.Нечепи. Так вийшов імпровізований концерт-розповідь про козаків у супроводі бандури. Враження було колосальне. Хтось з присутніх вигукнув: **“Професоре, і ви, кобзарю, організуйте такі концерти по Україні, це багато дасть для відродження традиції нашої незабутньої козащини”**.

Після того слухачі розійшлися, а ми ще годину сиділи й гомоніли з Василем Нечепи. Він розповів, що родом із Чернігівщини – батьківщини Остапа Вересая – легендарного кобзаря XIX ст. Любов до бандури прищепив Василеві дідусь, який був нащадком неперевершених кобзарів Терентія Пархоменка, Василя Шута та інших.

Одну з пісень він присвятив мені на подяку за розповідь про козаків, про Байду. Як це зворушило мене, як стало мило моему серцю за ту невмирущу славу нашої української козацької бувальщини. На жаль, ще так мало знають про неї, особливо в східних регіонах країни, де

десятиріччями замовчувалися славні сторінки нашої історії. Адже там, якщо навіть і читалась історія України, то обов'язково російською мовою, як у Кіровограді й Ворошиловграді на історичних факультетах педінститутів.

Ми прощалися, потискуючи руки. “Звідки ви?” – наостанку спитав мене Василь Нечеп. – “З рідного мого Прикарпаття, де я в педінституті читаю історію України на істфаці”. – “Ось воно що, тоді зрозуміло мені, чому ви так досконало володієте літописом козаччини. Мені здавалось, що коли ви розповідали про козаків, то немовби говорив сам незабутній знавець цієї проблеми Дмитро Яворницький. Дайте якийсь папірець, я напишу вам автограф”, – сказав до мене бандурист.

Я знайшов клаптик паперу. Василь написав кілька слів: *“Професурі Івано-Франківського педінституту і студентам найкращі побажання і щирий уклін від кобзаря-лірника Василя Нечепи. 31 серпня 1990 р. В.Нечеп”*. А я йому подарував на пам'ять свою брошуру “Скульптурна Франкіана Прикарпаття”.

З того часу пройшло немало років, але я не забуваю ці три пам'ятні години з кобзарем Василем Нечепою, який несе нашій Україні й діаспорі велич кобзарського мистецтва, віртуозно виконуючи козацькі пісні та думи.

Збирач наших народних пам'яток Олександр Феданко

Моє знайомство з відомим краєзнавцем Олександром Феданком почалося ще в кінці 60-х років. Якось у розмові із своїм учителем і наставником академіком І.Крип'якевичем ми обговорювали питання підготовки нарисів історії західноукраїнських земель в Інституті суспільних наук АН України, де я працював старшим науковим співробітником відділу історії України. Академік міркував, що було б добре включити до наших нарисів краєзнавців з галицького краю. Я, подаючи авторів до цих нарисів, включив і краєзнавця Феданка, про якого почув раніше, але не знав про нього щось більше.

Тільки в період роботи Першої Прикарпатської історико-краєзнавчої конференції, яка проходила в Івано-Франківську 19–20 вересня 1969 року, я особисто познайомився з Олександром Феданком після пленарного засідання. Це вже був у поважних літах краєзнавець, невеличкого росту, але цікавий співбесідник з питань історичного краєзнавства. *“Який я щасливий, – говорив О.Феданко, – що особисто зустрічався з вами на цьому форумі, хоч заочно знайомий з вами ще з 50-х років завдяки вашим цікавим працям, особливо з історії моєї Богородчаниці, в яку я закоханий здавна. Але найбільше цікавлюся руїнами нашої національної пам'ятки Скиту Манявського та історико-краєзнавчими експонатами Солотвина, де я своїми силами організував місцевий музей. З нагоди нашої зустрічі ласкаво запрошую вас особисто на Солотвинщину в час роботи цієї конференції”*.

І дійсно, ми, учасники конференції, виїхали на екскурсію до Скиту Манявського. Я вперше зустрів такого палкого екскурсовода, який з глибоким знанням історії та мистецтва розповідав нам про цю визначну пам'ятку нашої славетної минувшини, що вже 200 літ стояла в руїнах і занепаді. Пам'ятаю, як сьогодні, Олександр Феданко, стоячи з нами серед цих руїн, з такою пристрасстю розповідав про літопис колишньої великоскитівської обителі, її виникнення, розвиток і занепад. Ми слухали цю розповідь відомого знавця рідного краю, дивувалися, яким багатим фактичним матеріалом він володів. Хтось з присутніх запитав краєзнавця, як він міг вивчити ці матеріали, і ми почули відповідь: *“Не знаю, як я, але присутній тут професор Володимир Васильович Грабовецький – то наш основний літописець Прикарпаття, науково-краєзнавчі твори якого я вивчав і все це мені допомогло глибше пізнати середньовічну історію нашого краю”*. Я щось заперечив, але він стояв на своєму й запросив відвідати створений ним історико-краєзнавчий музей у Солотвині.

Коли ми побували в цьому музеї, то я побачив дивовижні експонати, зібрані краєзнавцем. Це були безцінні рукописи різних документів, стародруки, старовинні ікони, побутові речі, і про кожний із цих експонатів палкий співбесідник розповідав дуже детально. Він найбільше говорив про створення ним музею в ті нелегкі часи, коли проходив через митарства, натикався на бездушність місцевих чиновників. Що вражало мене – то це макети Скиту Манявського й

Краснопільського середньовічного замку, які він сам виготовив на основі скрупульозного вивчення історичних матеріалів. Наш діалог за тими чи іншими матеріалами музею тривав майже дві години, і я переконався, що цей знавець історії Солотвинщини багато знає, вивчив спеціальну літературу й особливо досконало знайомий з усною народною творчістю, місцевою топонімікою, які вміло поєднував з історичними матеріалами. Його краєзнавчу обізнаність можна було порівняти хіба що з такими знавцями Прикарпатського краю, як Михайло Клапчук з Делятинщини, Роман Скворій з Болахівщини.

Багато розповідав Олександр Феданко про рогатинську Роксолану, життям якої я цікавився ще, студіюючи історію у Львівському університеті.

Прощаючись із цим надзвичайно ерудованим краєзнавцем, я подарував йому свою монографію “Карпатське опришківство”, а Олександр Феданко дав мені на спогад фотосвітлину з портрета Роксолани, на якій власноручно зафіксував короткий життєвий шлях цієї дивовижної рогатинської дівчини з підписом: “Феданко Олександр Антонович, директор історико-краєзнавчого народного музею в Солотвині Богородчанського району Івано-Франківської області”.

Внизу краєзнавець подав дарчий автограф: *“Сердечношановному і дорогому корифеєві, доктору історичних наук Грабовецькому В.В. на милій спогад присвячую. Феданко Олександр Антонович, збирач наших народних пам’яток. Солотвина. 18 січня 1970 р.”* Вислів краєзнавця “збирач наших народних пам’яток” – повністю відноситься до подвижницької діяльності Олександра Феданка, який у ті важкі застійні роки з любов’ю вивчав наш рідний край, Скит Манявський, Краснопільський замок.

Минають роки, десятиріччя, але пам’ять про наших істориків, краєзнавців зберігається серед вдячних сучасників.

До когорти таких знаців Прикарпаття й належить Олександр Феданко. Оцінюючи його діяльність, ми в 100-ті роковини його народження вшановуємо визначного краєзнавця.

Мої спомини про наші зустрічі з митцями образотворчого мистецтва

*Василь Касіян у моїй пам’яті
Красі і праці вічна слава.
Це нерозлучні дві сестри!
Горить душа твоя яскрава
Єдиним полум’ям: твори!
Що з серця йде, те вічним стане,
В століття переллється мить.
Служи народові, Касіяне,
Йому-бо тільки й варт служити!*

Миксим Рильський, поет.

Упродовж мого творчого життя мені доводилося зустрічатися з багатьма відомими діячами культури Львова, Києва, Дніпропетровська, Ужгорода, Чернівців. Серед них був відомий український художник Василь Касіян, наш земляк, народний художник України, лауреат Національної державної премії ім. Т.Шевченка, автор багатьох творів.

У 1956 р. широко відзначили 100-річчя з дня народження Івана Франка. Я був учасником ювілейного торжества у Львові. Тоді проходила наукова конференція, присвячена Каменяру. У президії конференції серед відомих тодішніх діячів культури сидів Василь Касіян, твори якого мені були знайомі ще із 40-х років минулого століття.

Під час перерви художник розмовляв із директором Інституту суспільних наук АН УРСР професором Іваном Крип’якевичем, який покликав мене до себе й познайомив із Василем Касіяном та сказав йому: “Василію Іллічу! Це молодий вчений і перспективний дослідник літопису прикарпатського краю, а точніше, закоханий у свого земляка, легендарного опришка Олексу Довбуша й хоче довести до кінця проблему – заради любові чи помсти опришківський герой підійшов до хати вбивці Степана Дзвінчука в Космачі ввечері 23 серпня 1745 р.”.

Це захопило художника, він розгорнув свій блокнот і показав замальовку мого портрета, яку зробив у президії, де я сидів у третьому ряді. Це був цікавий графічний рисунок. Художник ще пожартував, що я подібний на нього до самого Довбуша. Шкода, що я не попросив Василя Касіяна подарувати цю замальовку. Він кілька хвилин розмовляв зі мною й згадував, як оформив книгу письменника Леоніда Первомайського, де змалював Довбуша з коханою Дзвінкою. Тоді я встиг сказати художникові, що віднайшов нові документи про карпатських опришків і Олексу Довбуша та його бойових наступників.

Удруге ми зустрілися з ним у Львові на святкуванні 700-річчя Львова 1956 р. Під час перерви Василь Ілліч підійшов до мене й запитав, як працюється над історичною довбушіаною, чи вдалося виявити документи про лицаря Карпат. Я відповів художникові, що знайшов ряд нових документів у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР. Він попросив мене під час перебування в Києві зайти до його майстерні.

Відтоді я, інколи перебуваючи в Києві у відрядженні для збирання архівного матеріалу, час від часу заходив до художника, ми за склянкою чаю часто розмовляли про наукові справи, він згадував про свої молоді літа, навчання за кордоном і найбільше розповідав, як малював графічні твори. Тоді я зрозумів, що Касіян особливо захоплювався Кобзарем, якого полюбив ще з дитячих років. Я із захватом дивився на графічну довбушіану Касіяна й сказав митцеві: "Василь Ілліч! Як би ті всі ваші графічні твори гарно було б ілюструвати в новому виданні "Кобзаря". Митець задумався й мовив, що він уже давно мріє щось таке здійснити, однак це буде в майбутньому. Час проходив, але не встиг Василь Касіян ще за життя видати "Кобзар" зі своїми ліногравюрами. Тільки в 1986 р. появилася такий "Кобзар", ілюстрований народним художником В.І.Касіяном. Цей "Кобзар" я купив у Луцьку того ж року, коли був головою державної комісії на історичному факультеті Луцького педінституту. Якось зайшов до кімнати готелю, де поселилися Оксана й Ігор Білозіри, які перебували тоді в місті на гастролях. Завелася дружня розмова, і я розповів, як свого часу рекомендував художникові Касіяну видати "Кобзар" з його ілюстраціями й показав куплену книгу. Відразу ж Оксана Білозір на "Кобзарі" написала мені дарчий автограф.

Якось навесні я завітав на квартиру художника. По дорозі хтось із київських художників дав мені скромне запрошення, надруковане на машинці, узяти участь у вечорі, присвяченому видатному українському художникові Федору Кричевському, який мав відбутися ввечері того ж дня в якомусь неофіційному приміщенні. Я показав це запрошення Касіяну, він здивувався, що намічений такий творчий вечір без його відома. Василь Касіян був на той час головою республіканської Спілки художників.

Коли я прибув на місце проведення творчого й пам'ятного вечора, нікого не було. Я запитав якогось чоловіка, що знаходився біля цього приміщення, що сталося, почув таку відповідь: "Чоловіче! Хтось повідомив голову Спілки художників Касіяна, й він заборонив проводити неофіційний вечір про такого великого художника. Ходім, тут усе вистежують".

Тоді я зрозумів, що фактично вечір був зірваний через мене, бо я повідомив про це Касіяна. Довго я не міг отямитися від цього прикрого випадку. Мабуть, Василь Касіян зробив це, щоб застрахуватися як голова Спілки.

Під час кожного візиту до художника я розповідав про свої творчі успіхи й дарував йому свої друковані книги. Якось академік Василь Касіян сказав: "Як приємно мені, що Ви так багато зробили з історії опришківського руху та свого й мого земляка. Я не знаю, чи хтось із сучасних істориків України, в тому числі з Інституту історії АН УРСР, так багато написав із життя й діяльності наших національних героїв, починаючи від народного полководця Мухи, про якого ми фактично нічого не знаємо. Я хочу Вам подякувати за вклад в історичну довбушіану" і на книзі свого чергового видання каталога написав свій дарчий автограф: *"Ентузіасту життя і діяльності Олекси Довбуша, дорогому землякові від художника Василя Касіяна. Київ, 3 червня 1965 р."* Після цього ми випили чай і заговорили про Шевченка. Я розповів художникові, що хотів би щось видати про гайдамаків Кобзаря. Художник підвівся й відразу приніс свій відомий твір і написав на ньому такий дарчий автограф: *"Авторський естамп. Дорогому землякові Володимирі Грабовецькому на добру згадку. Автор Василь Касіян. Київ, 3 червня 1965 р."* Це була графічна робота, на якій Кобзар був зображений на фоні гайдамаків.

Ці два твори незабутнього Василя Касіяна виставлялися на всіх моїх ювілейних виставках у Львові – 1965, 1970, 1980, 1988, 1995, 2000 років із нагоди загибелі й уродин Олекси Довбуша. Я щасливий, що був особисто знайомий і спілкувався з великим художником.

Незабутня зустріч Одна година з Оленою Кульчицькою

Ця видатна галицька художниця, живописець і графік, народна художниця України була широковідома не лише в Україні, але й у всьому світі. Її живописні графічні твори захоплювали мене ще з 50-х років минулого століття. Пам'ятаю, як на одному з ювілейних святкувань із нагоди 100-річчя Каменяра мене з визначною художницею познайомив львівський мистецтвознавець Іван Сенів, який тоді готував книгу про неї, що вийшла друком 1961 р. під назвою “Творчість Олени Львівни”.

При цій першій зустрічі художниця запитала мене, де я працюю й під чийм керівництвом. Я сказав, що захоплююся опришківським рухом, а точніше, діяльністю Олекси Довбуша. В Олени Кульчицької заяскравіли очі й вона почала розповідати про свої творчі роботи з графічної довбушіани. Під кінець розмови запропонувала зайти до її майстерні й вона може щось мені подарувати з графічних робіт про легендарного героя. На жаль, тоді я не скористався цим запрошенням. Тільки на початку січня 1967 року львівський мистецтвознавець Данило Фіголь сказав мені, що художниця важко хворіє. Я відвідав її, і мені пощастило одну годину порозмовляти з нею. Побачивши мене, вона всміхнулася й сказала, що хоче подарувати кілька своїх картин про Довбуша. Поплакала якусь хвилю й попросила принести дві її графічні роботи. Узяла ручку й тремтячою рукою на одній із картин спромоглася поставити свій автограф: “*Олена Кульчицька*”. Вона простягнула мені руку й подарувала цю картину. Це була відома гравюра про Олексу Довбуша, який із гори спостерігає за панською каретою. Крім цього, ще подарувала другу картину з написом “*Головач*”. Я щиро подякував художниці за такий цінний подарунок, поцілував востаннє її руку, яка так багато працювала над безсмертними живописними й графічними творами, які вона писала, починаючи з молодих років.

Подаровані мені талановитим митцем твори “Довбуш”, “Головач” із дарчими автографами були створені ще в 1940 р. Коли я йшов із цими творами Львівським академічним проспектом додому, то згадав про нашу першу зустріч, коли художниця запитала мене, чи був такий ватажок опришків, як Головач. Я тоді їй відповів, що гуцули у своїх легендах і досі розповідають про дуже сильного фізично ватажка опришків, який міг легко брати скелю й кидати на панські двори.

Ідучи за домовиною Олени Кульчицької березневого дня 1967 р. на Личаківське кладовище серед багатолюдної похоронної процесії, згадував великого митця, незабутню Олену Кульчицьку й зі сльозами на очах поклав квітку шани на її могилу. Талант художниці залишив по собі неоціненні скарби живописно-графічного мистецтва. Ці подаровані мені графічні твори постійно експонувалися на Довбушевих ювілейних відзначеннях у Львові в 1965 і 1970 роках із нагоди 220- і 225-річчя загибелі легендарного месника.

Твори художниці, прикрашаючи мою квартиру, завжди нагадують, який багатий на таланти наш український народ.

Працюючи над виявленням нових документів про опришків і Довбуша у Львівському державному історичному архіві в 50-х роках минулого століття, мені пощастило у фонді архіву А.Шептицького натрапити на окремі листи Олени Кульчицької до Андрея Шептицького перед приходом других совітів, у яких вона просила поради в митрополита, що робити зі своїми творами, які можуть бути ними знищені.

Серед багатої образотворчої спадщини Олени Кульчицької ряд картин були присвячені опришківській тематиці й серед них такі відомі шедеври, як “Довбуш – опікун бідних” (ліногравюра, 1935), “Головач” (дерево, 1940), “Довбуш і Ксеня” (ліногравюра, 1945), “Довбуш і його друзі” (олія, 1952).

Слово про незабутнього Михайла Фіголя

Ще працюючи у Львові в 1953–1975 рр. у науковій академічній установі, дружив із рядом місцевих художників старшого й молодшого покоління. Це були Г.Смольський, Р.Сельський, Я.Музика, А.Монастирський, О.Шатківський, В.Борисенко, Е.Мисько, В.Патик та інші. Уперше від них я почув про івано-франківського художника Михайла Фіголя, уродженця старовинного Галича, а точніше, Крилоса, який був столицею Галицько-Волинської княжої держави XI–XIV ст.

Після переїзду до Івано-Франківська в 1975 р. я вперше познайомився з Михайлом Фіголем, який, крім своєї творчої роботи, читав лекції на історичному факультеті з історії мистецтва. Він радів моїй появі в пединституті, запросив мене до своєї хати й, що дивно, показав усі мої львівські видання. Ми довго говорили про українську історичну науку, образотворче мистецтво й він тоді пророчче сказав: *“Шановний професоре, ми щасливі, що Ви повернулися у свій прикарпатський край і виховуєте нове покоління істориків і згодом створите свою Прикарпатську історичну школу”*.

З того часу ми постійно зустрічалися, ходили на виставки художників, ділилися своїми виданнями з дарчими автографами. Це був щирий друг, він став єдиним, хто під час відзначення мого 50-річчя намалював мій портрет олівцем і з дарчим написом вручив мені в мене вдома в той час, коли ректорат надіслану з обласного відділу культури ювілейну грамоту заховав і тільки новий ректор І.Васюта її мені повернув, але без підписів керівництва вузу. Досі не можу збагнути, чому так повелися зі мною керівники нашого вузу.

Я був радий, коли організувався новий художній факультет у нашому педвузі, на художника Фіголя було покладено всю відповідальність, і він справився зі своїми завданнями.

Михайло Павлович, керуючи новим факультетом і кафедрою, виховав ціле покоління художників, проводив наукові конференції, різні виставки. Його подвижницька робота з кожним роком зростала, а разом з нею й авторитет факультету, росли нові кадри художників.

Усі ці заслуги як колеги, так і керівництво вузу відзначали на ювілеях талановитого художника – з нагоди 50-річчя (1977), 60-річчя (1987), 70-річчя (1997).

Михайло радів не лише за свій факультет, але й за рідний Крилос, особливо під час святкування 1100-ліття Галича, коли проходила міжнародна конференція. Не раз заходив до мене додому й немов звітував про успіхи на факультеті. Він мріяв і таки створив біля своєї хати виставочний павільйон для майбутніх виставок. Однак підступна й тяжка хвороба перекреслила його блискучі та незавершені плани, він відійшов у вічність, але залишив велику художню спадщину, яку віддано сьогодні зберігає його дружина, шановна Тетяна Данилівна. На фасаді будинку, де працював Михайло Фіголь, встановлено художньо-меморіальну дошку, яку урочисто відкрили, де я у своєму слові згадав про свого друга й талановитого художника.

Помер видатний художник Михайло Фіголь і поховали його в рідному Крилосі, поставили надмогильний пам'ятник. Виступаючи в річницю смерті на його могилі, я висловився, що любителі й шанувальники назавжди збережуть пам'ять про свого вчителя й поборника великого українського мистецтва. Час від часу, проїжджаючи біля Крилоса, я піднімаюся на гору, приходжу до могили, кладу квіти до підніжжя пам'ятника й тихо молюся за упокій свого незабутнього друга.

Згадую про Дениса Іванцева

У когорті прикарпатських художників належне місце займав один із найстаріших українських художників Денис Іванцев, якого недавно поховали в Дем'яновому лазі в Івано-Франківську. Він отримав середню освіту й вибрав собі професію ще зі шкільного періоду. Одержав блискучу освіту художника, студював у Краківській академії мистецтв, знався з багатьма українськими діячами культури в Кракові, де познайомився з відомим українським письменником Богданом Лепким, автором тетралогії “Мазепа”, часто ділився із своїми спогадами про нього.

Повернувшись у рідний край, художник надовго оселився на правому березі ріки Дністер у мальовничому селі Делева, де директорував довгі роки в місцевій школі. Саме тут талановитий художник створив кращі живописні полотна, які чарували й чарують усіх, хто на них

глянув. Незабутні його пейзажі дністровських околиць. Про ці твори майстра пензля я знав ще в 60-х роках ХХ ст., працюючи у Львові.

Після переїзду в м. Івано-Франківськ мене познайомив із художником його син Ігор Іванцев, який працював тоді викладачем історії в педінституті. На мене зробили гарне враження картини Дениса Івановича, особливо його відомий триптих “Довбуш” і високомистецький портрет “Богдан Хмельницький”, що зберігається сьогодні в сина Ігоря Денисовича. Ми часто зустрічалися з художником, який багато розповідав про свої краківські студії, про відомих художників і галицьке мистецтво 20–30-х років ХХ ст. На жаль, у радянський час про цього талановитого художника забували й тільки у 80–90-х роках про нього заговорили й писали мистецтвознавці.

Художник широко ставився до мене як історика України, повторив свій портрет “Богдан Хмельницький” і подарував мені з автографом із нагоди 60-річчя моїх уродин. Особливо цінував відомий майстер пензля мій скромний вклад в історію дослідження запорозького козацтва та Хмельниччини й в одному з дарчих написів висловився так: *“Дорогому професору В.Грабо-вцецькому з подякою за збереження і популяризацію скарбів нашої славної козацької бувальщини. На спомин. Денис Іванцев”*. Україна гордиться такими славними митцями нашої неперевершеної культури.

Вступне слово про незабутнього друга Валентина Борисенка

Дорогий наш Валентине з с. Озерян! Прийми від автора цієї скромної книги, колишнього друга Володимира Грабовецького, квітку шани і пам'яті, яку покладаю на твою могилу в Бойківському лузі Києва з нагоди твого 80-річчя уродин.

У житті кожної української людини, а тим більше в науковій творчості історика України, у тому числі рідного краю, залишаються в пам'яті ті чи інші незабутні події. У моєму творчому житті ніколи не забудуться 1960–1968 роки, коли я як дослідник свого великого земляка, легендарного національного героя після своїх попередніх досліджень і видання книг “Народний герой Олекса Довбуш” (Львів, 1957), “Олекса Довбуш легендарний герой українського народу” (Москва, 1959), “Як Довбуш карав панів: оповідання та легенди” (Київ, 1960), “Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – половині XVIII ст.” (Київ, 1962), “Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XVIII ст.” (Львів, 1966), на базі яких я захищав свої кандидатську (1958) і докторську (1968) дисертації, крім збору архівних матеріалів і різного роду ілюстративного матеріалу, загорівся великим бажанням не лише проводити різноманітні наукові конференції й виставки, як це мені вдалося здійснити в 1965 і 1970 рр. з нагоди загибелі легендарного героя Олекси Довбуша, а й відзначити пам'ятні місця з життя та національно-визвольного руху цього найвидатнішого керівника карпатського опришківства середини XVIII ст. і встановити йому вперше пам'ятник на його батьківщині, в селищі Печеніжин.

Проте це було нелегко здійснити в ті важкі часи радянщини, коли до тематики минувшини ідеологічні партійно-радянські верховоди ставилися неприхильно, бо чомусь у цих національно-визвольних рухах вбачали націоналістичні тенденції, ворожі радянській імперії.

Признаюся, після виходу цілої серії моїх книг і наукових статей про опришківських героїв не раз мені деякі заповзяті партійні чиновники закидали, що ніби довбушівці, – це свого роду колишні бандерівці, і завжди згадували, що діяв на Прикарпатті в 40-х роках бандерівський сотник під кличкою “Довбуш”. Коли я читав лекції про життя й діяльність Олекси Довбуша на Гуцульщині в 1957 році, ми вперше почули про цього легендарного сотника УПА під кличкою “Довбуш”, який своїми партизанськими діями наносив панічний страх на партійно-комуністичну верхівку на Коломийщині й Косівщині.

Незважаючи на всі перепони щодо встановлення пам'ятника Олексі Довбушу, мені вдалося ще в 1964 р. познайомитися з відомим на той час скульптором Валентином Борисенком, вихідцем із Чернігівщини, який студіював скульптуру під керівництвом відомого скульп-

тора Івана Васильовича Севери. Ми подружили, і мені вдалося заманити цього талановитого художника до створення ним серії портретів наших верховинців і Довбуша зокрема.

Я часто почав навідуватися до його майстерні у Львові на вулиці Зеленої. Саме тут, завдяки нашим зустрічам із незабутнім скульптором Валентином, визрів план створення образу Олекси Довбуша в скульптурі.

Сьогодні в Івано-Франківському державному історико-меморіальному музеї Олекси Довбуша в одній із вітрин зберігається цей первісний із глини ескіз, з якого вдосконалювався скульптурний образ народного месника, який пізніше був переведений у скульптурну фігуру пам'ятника.

Далі скульптор наполегливо працював на Львівській скульптурній фабриці з виготовлення пам'ятника. Збереглися кілька фотографій, на яких зображено Валентина Борисенка за роботою. Після того виготовлені частини пам'ятника були перевезені на місце встановлення перед в'їздом у селище в урочищі "Діброва". Протягом травня проходили роботи щодо підготовки самої площі. Це видно з фотографій. У цей час ми постійно зі скульптором сліdkували за станом спорудження монумента.

Для мене це була радість, що сповниться моя мрія возвеличити свого земляка, борця за волю рідного народу. Це помітив скульптор і висловився такими словами: *"Володя! Як мені приємно бачити твою радість за встановлення пам'ятника, та ще в своєму селі, де народився ти і твій Олекса Довбуш, якого ти так об'єктивно описав у своїх історичних працях на основі, в першу чергу, виявлених тобою достовірних документів. Здається, ні один народний герой середньовіччя і нового часу не описаний так українськими істориками. Я маю на увазі українських гетьманів Северина Наливайка, Григорія Лободу, Павлюка, Острицю, полковників Хмельницького, Максима Кривоноса, Морозенка, Івана Богуна, пізніших народних героїв Семена Палія, а далі Устима Кармелюка та інших. Чому київські історики і то з Інституту історії АН УРСР не працюють так, як ти?"* Признаюся, я не зміг дати відповідь на це питання Валентині Назаровичу, бо, дійсно, ці визначні історичні діячі майже не були вивчені тоді в українській історіографії й залишаються до сьогодні не досліджені повністю.

Приємно відзначити, що скульптор Валентин Борисенко, уродженець Великої України, – Чернігівщини, ще в часи студентських років і на початку своєї скульптурної творчості захопився Гуцульщиною, її мужніми жителями, яких він утілював у камені як: "Гірський орел", "Господар Верховини", у тому числі висвітлив серію портретів ватажка опришків Олекси Довбуша й підготував і створив цей пам'ятник без усяких гонорарів, що свідчать про справжнього безкорисного талановитого митця тих далеких років.

У своєму житті я зустрічався з багатьма діячами образотворчого мистецтва в другій половині ХХ століття – живописцями, графіками-скульпторами, але серед них найбільше дорожив творчою дружбою із скульптором Валентином Борисенком, не лише за його талант художника, живописця й скульптора, але і його високу моральність і любов до рідного мистецтва й узагалі української культури.

У моєму домашньому архіві збереглися рукописні статті із часів установавання пам'ятника Олекси Довбуша – як згаданий первісний ескіз героя, "Умираючий Довбуш", так й інші фотографії, які відображають "гуцульських плотогонів". До речі, на цьому аркуші твору Валентин Назарович поставив мені такий авторський автограф: *"Дорогому Володимирі від автора. 19 червня 1971 р. Борисенко"*.

Після встановлення пам'ятника Олекси Довбуша в Печеніжині 29 травня 1971 р. автор хотів більш удосконалити свій твір, зробити його емоційнішим і не радив ставити ще один пам'ятник лицарю Карпат у Коломиї з причини перебування в ній колись польського патриціату й страти деяких колишніх ув'язнених опришків.

У спогадах згадуємо про те, у яких нелегких умовах тих 60-х років минулого століття ми зі скульптором намагалися переконати тодішніх партійно-радянських чиновників дати дозвіл на встановлення пам'ятника Олекси Довбуша на його батьківщині. Збереглося листування з урядовцями Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, нашого звернення до вищих владних установ. Дещо з тих матеріалів подаємо в додатках, як постанову від

30 вересня 1969 р., засідання Президії Івано-Франківського управління обласної організації Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури. Відповідь Івано-Франківського управління культури виконкому від 10 травня 1960 р. в Станіславській області Ради депутатів, всякого роду листування, звернення активу селища Печеніжина до міністерства культури Української РСР, прохання освітян Печеніжина допомогти встановити пам'ятник народному герою.

Дні й роки проходять і пропливають, як та річка, але щира творча дружба не забувається.

Ще раз хочу сказати, що мені в довголітньому творчому житті довелося зустрічатися з відомими українськими культурними діячами в минулому ХХ ст. Серед них у моїй пам'яті залишається відома постать із середовища львівських художників, незабутній скульптор Валентин Борисенко. Із цим талановитим митцем ми познайомилися на відкритті пам'ятника Івана Франка у Львові 1964 співавтором цього великого монумента Каменяра. За що вся творча група авторів отримала заслужено найвищу, як на той час, нагороду лауреатів Державної премії імені Тараса Шевченка. Поздоровляючи Валентина із цією високою нагородою, зайшла бесіда про мою творчість із дослідження історії Прикарпаття. Ми згадали про Олексу Довбуша, скульптурний твір уже на той час виконав Валентин Назарович у своїй майстерні на вул. Зеленій. Можливо, з того часу зародилася в мене остаточна надія увіковічити легендарного героя – спорудити на його батьківщині скульптурний пам'ятник. Дякуючи Богу, завдяки нашим нелегким зусиллям, нам вдалося з Валентином Борисенком установити цей пам'ятник у сонячний травневий день 1971 р. То була довга стежина до здійснення нашого спільного задуму. Треба було перебороти всякі чиновницькі партійні перепони й завершити цю благородну патріотичну справу уродженцю Довбушевого села й уродженцю Великої України – мальовничої Чернігівщини.

Хочу сказати, що скульптор Валентин Борисенко, незважаючи на свою зайнятість, мистецьку творчість, викладацьку роботу у Львівському інституті прикладного і декоративного мистецтва, знаходив час і працював спочатку над ескізом пам'ятника, але справа дозволу й матеріальні витрати на побудову монумента затяглися надовго.

Тільки завдяки щасливому випадку – зустрічі з коломийськими партійними й урядовими чиновниками, а точніше, з Василем Івановичем Данищуком, Іваном Ликом, головою тодішнього Коломийського райвиконкому, справа була зрушена й Олекса Довбуш повернувся до свого рідного порога в камені. Приємно згадати, як незабутній Валентин Назарович з творчим піднесенням працював над виготовленням пам'ятника на Львівській скульптурній фабриці. Я постійно навідувався то в майстерню Борисенка, то на фабрику, вели діалоги як краще здійснити наші задуми, і особливо в ті дні, коли матеріали були перевезені в Печеніжин в урочище “Діброва”, де печеніжинці день і ніч працювали, установлюючи пам'ятник і впорядковуючи площу. Ми з другом Валентином пережили справжню драму, коли при першій спробі встановити монумент розвалився на куски через недостатність цементу, украденого працівниками.

Найбільше раділи, коли 29 травня 1971 р. було всенародно відкрито пам'ятник. Це був найщасливіший день у моєму творчому житті. Тільки завдяки скульпторові Борисенку, його зусиллям стоїть і понині цей витвір великого митця.

З нагоди 80-річчя з дня народження скульптора Валентина Борисенка, якого сьогодні немає серед нас, ми увіковічуємо його ім'я з життя і творчості у цій книзі пам'яті, де не тільки згадаємо, як творилася скульптурна довбушіана талановитого художника в 60–70-х рр. минулого століття, коли проходила підготовка й урочисте відкриття монумента на батьківщині героя, пам'ятного 29 травня 1971 р. у селищі Печеніжин на Коломийщині.

Усі ці наші тривалі зусилля із скульптором Валентином Борисенком допомогли домогтися нарешті урядового дозволу на встановлення першого пам'ятника легендарному Олексі Довбушу, підготовлені митцем у камені виготовити погруддя героя, на Львівській скульптурній фабриці, перевести ті частини в Печеніжин, змайструвати монумент в урочищі “Діброва” і, нарешті, урочисто його відкрити пам'ятного 29 травня 1971 р. Усе це ми опублікували у наших попередніх виданнях (Грабовецький В.В. *“В пошуках Довбушевих скарбів. До 250-річчя загибелі національного героя України”*. – Івано-Франківськ, 1995; Володимир Грабовецький. *“З душою про Україну”*. – Ужгород, 2003; Микола Вегеш. *“Академік Володимир Грабовецький –*

визначний історик України". – Івано-Франківськ, 2006. – С. 144–214; Микола Вегеш. “Дослідник Олекси Довбуша. До 80-річчя від дня народження почесного доктора Ужгородського національного університету академіка Володимира Грабовецького”. – Ужгород, 2007).

Сьогодні, коли стоїть пам’ятник легендарному герою України Олексі Довбушу, до якого не заростає стежка не лише жителів України, але й діаспори, ми згадуємо незабутнього професора, відомого українського скульптора, колишнього ректора Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва та пізніше ректора І Мінської академії мистецтв Валентина Назаровича Борисенка. Ми завдячуємо видатному авторові монумента і щиро покладаємо квіти з Довбушевого краю на його могилу в Байківському лузі в Києві з нагоди його 80-річчя з дня народження. У честь його шани плануємо щиро молитися за його душу на архієрейській панатиді в Івано-Франківському катедральному соборі Воскресіння Христового. Ми, колишні друзі зі скульптурної школи професора Валентина Борисенка, заслуженого діяча мистецтв України, лауреата Державної премії імені Т.Г.Шевченка, о 17 годині в приміщенні Івано-Франківського історико-меморіального музею О.Довбуша при запалених свічках пом’янемо й згадаємо його як друга й учителя і пообіцяємо в майбутньому не забувати відомого українського скульптора в незалежній Україні.

З історії картини “Олекса Довбуш” Володимира Масютки

Образ Олекси Довбуша чи не найбільше відображений в образотворчому мистецтві, а почали художники змальовувати народного героя ще з кінця XVIII ст. Понад 40 років збираю твори живописців, графіків, скульпторів, а їх у моїй образотворчій колекції довбушіани вже понад 150 – оригінали, фотокопії. Хочу зупинитися на найцінніших, з моєї точки зору, експонатах, які, крім того, що мають мистецьку вартість, яскраво відображають життя й антифеодалну діяльність Олекси Довбуша. *По-перше, згадаю картину “Олекса Довбуш” львівського художника Володимира Масютки*. Передусім про картину Вадима Масюткіна “Олекса Довбуш”, як вона творилась і як потрапила в мою колекцію. Це було в 1954 році, до мене звернувся за порадами студент Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва Вадим Масюткін. Він тоді малював картину “Олекса Довбуш” як дипломну роботу. Показав мені ескіз картини, який надзвичайно мене захопив. Олекса Довбуш у горах в оточенні бойових побратимів слухає скаргу старого гуцула на панський гніт. Вольова й рішуча постать героя: слухаючи покривджених, він задумує черговий антикріпосницький похід. Коли картина, а точніше декоративне панно (270x100), була виставлена перед державною екзаменаційною комісією, то справила значне враження на екзаменаторів. Будучи на захисті цієї дипломної роботи, я слухав позитивні відзиви рецензентів і мистецтвознавців. Робота в цілому дістала відмінну оцінку, а на молодого художника звернули увагу як на перспективного живописця.

Картину придбав Львівський історичний музей, вона потрапила в його фонди й про неї майже забули. Готуючи до друку свою першу книгу “Народний герой Олекса Довбуш”, яка вийшла у Львівському книжково-журнальному видавництві 1957 р., я помістив фотоілюстрацію цієї картини. Згодом знімок було розміщено на обкладинці моєї другої книги про Довбуша, була опублікована в Москві 1960 р. (“Олекса Довбуш – легендарний герой українського народу”). Оскільки картина зберігалась у фондах музею і її не виставляли, то на моє прохання історичний музей передав її в мою особисту колекцію (1970). Деякий час вона була в експозиції Історико-меморіального музею Олекси Довбуша в Печеніжині, але після реконструкції цього музею повернулася в мою колекцію й нині постійно виставляється. Сьогодні ця картина В.Масютки експонується в постійній експозиції в Історико-меморіальному музею Олекси Довбуша в м. Івано-Франківськ.

Образ Олекси Довбуша в живописі Володимира Патики

Цікавим, безумовно, є полотно львівського живописця Володимира Патики “Довбуш – наша слава” (у нашій колекції є лише фотоілюстрація картини). Вона виставлялася кілька разів у Львові, а потім у Києві й Москві на групових виставках львівських художників. Картина

активно обговорювалася. Вражала композиційна сміливість митця. Багато хто розцінював картину як звичайну стилізацію під модний у ті роки примітив.

Насправді ж усе було значно складнішим і далеким від моди. Я, починаючи із середини 50-х років, дружив з художником, часто заходив до його майстерні на вулиці Ломоносова, 2, де саме тоді працював Володя, як його я називав по-товариськи, над картиною. Я був свідком, як багато він робив ескізів до картини – десятки. Один, а саме – портретне вирішення Довбуша, подарував мені тоді з автографом другу й порадинику при створенні картини. Студія опришка до картини “*«Довбуш – наша слава»*. В.Патик”.

На ескізі обличчя героя спокійне, стримане, відчувається величезний внутрішній потенціал цієї людини з топірцем у правій руці, а загалом вражає глядача кольористика, така характерна для творчості художника. У 1987 році митець якось зайшов до мене й на фотокопії своєї картини поставив ще один автограф: “*Талановитому історикові, видатному вченому, співцеві Гуцульщини, потомкові Довбуша на добру пам’ять і згадку. Твій друг Володимир Патик. 30.VII.1987*”. Сьогодні ескіз картини зберігається в постійно діючій експозиції Історико-меморіального музею Олекси Довбуша.

Установлення першого пам’ятника Довбуша на батьківщині героя в Печеніжині 1971 р.

Скульптурна довбушіана настільки багата творами й задумами авторів, що свого часу назріла була потреба увіковічити образ народного героя в пам’ятнику. Здійснив це відомий скульптор, народний художник УРСР, лауреат Державної премії УРСР професор Валентин Борисенко в пам’ятнику, установленому в Печеніжині (1971). Монументальне погруддя народного героя, зображене з топірцем, виростає із землі й символізує єднання борця з народом. Після урочистого відкриття пам’ятника В.Борисенко, вручаючи мені пам’ятну бронзову медаль з написом “Олекса Довбуш. Печеніжин. 1700–1971”, подарував первісний ескіз пам’ятника, заявляючи: “*Дорогий друже Володимире Васильовичу, тільки завдяки вашій наполегливості і справді опришківському завзяттю стоїть пам’ятник Довбушеві на батьківщині героя і вашій, то прийміть від мене на пам’ять про нашу довголітню дружбу цю медаль і первісний ескіз до створення пам’ятника. Вдячні нащадки Довбуша оцінять ваші заслуги щодо увіковічення пам’яті славетного героя*”. Невеличкий цей первісний ескіз до скульптури Довбуша в нашій колекції, але він особливо цінний мені як творче єднання художника й ученого-історика. Бо історик досліджує історичні факти, а скульптор увічніює події в мармурі, камені.

Ще один експонат В.Борисенка зберігається в нашій колекції. Це – ескіз у глині “Умираючий Довбуш”. У ньому яскраво підкреслена зламана ворогами богатырська постать Довбуша. Проте автор відмовився перевести ескіз у скульптурний твір, мотивуючи це тим, що такі богатырі не вмирають, а живуть у пам’яті народу, як і наш герой, у легендах і піснях. Експонуванням цього ескізу, який я майже перед ліквідацією вирвав в автора, завжди завершує композицію виставок з моєї колекції довбушіани.

Коли на початку 60-х років я перебував на Закарпатті, мені пощастило отримати від заслуженого діяча мистецтв УРСР, скульптора-різьбяр М.Бумби ескіз (у пластиліні) образу Довбуша, який і досі з невідомих причин не переведено у творчу фігуру. Вирішені в національному стилі, ці книжки привертають увагу цілісністю й ілюстративно-графічною побудовою. Саме так зроблена Г.Якутовичем книга М.Білого й В.Грабовецького “Як Довбуш карав панів”.

Моя опришкіана у творчості народного художника Георгія Якутовича

На виставках історико-літературної мистецької спадщини про Олексу Довбуша з моєї колекції увагу глядачів завжди привертала графічні роботи народного художника України, заслуженого діяча мистецтв України, лауреата Державної премії ім. Т.Г.Шевченка Георгія Якутовича, відомого сьогодні київського художника.

Наше знайомство із цим оригінальним і вельми талановитим художником-графіком почалося ще в 1959 році. Тоді я із львівським журналістом Михайлом Білим підготував книжку для дітей “*Як Довбуш карав панів*”. В основі її лежали зібрані мною під час мандрівок по Карпатах народні оповідання, легенди й пісні про Довбуша. Цю збірку погодилося опублікувати

Державне видавництво дитячої літератури України, і вона вийшла друком 1960 року (Див.: Білий М., Грабовецький В. *Як Довбуш карав панів*: Оповідання та легенди / Гравюри Г. Якутовича. – К., 1960).

Видавництво запросило художньо оформити цю книгу саме Г. Якутовича, який зарекомендував себе як молодий перспективний художник і дуже вдало відображав у живописі й особливо в графіці гуцулів, Гуцульщину й узагалі типи й краєвиди Карпатських гір. Художник радо погодився й надзвичайно талановито оформив книгу, ілюструвавши її багатьма графічно-кольоровими рисунками. Це високо оцінила мистецтвознавча критика. Ю. В. Велічко в нарисі, присвяченому творчості Г. В. Якутовича, писав, що книга *“Як Довбуш карав панів”*, оформлена Якутовичем, увійшла до кращих п’ятдесяти видань 1960 року й одержала на всесоюзному конкурсі диплом першого ступеня (Див.: Велічко Ю. Георгій В’ячеславович Якутович. – К., 1968. – С. 17). І далі автор пише: “Художник часом виступав як співавтор письменників, в дечому розвиваючи і доповнюючи їхні задуми. Наприклад, на фронтисписі він подав сцену слухання лірника, що співає про Довбуша. Такої сцени в тексті немає. Ця композиція є варіацією станкового аркуша “Послухайте, люди добрі...”. Вона визначає легендарність змісту книги і в той час пов’язує його з сучасністю. Пропонуючи своє трактування образів, Якутович тим самим ніби нейтралізував певну жанровість, прозаїчність, надав їм героїчного зображення”.

Усього в книзі понад 17 ілюстрацій, і вони всі виконані з надзвичайною майстерністю – від сторінкових ілюстрацій до заставок і кінцівок кожного оповідання. Працюючи над ілюстраціями, Якутович чимало уваги приділяв побудові загального ансамблю книги, підпорядковував йому кожний елемент художнього оформлення; сторінкові ілюстрації – змістовні, заставки – оповідально-жанрові, кінцівки – суто декоративні.

Використовуючи образи й прийоми народної творчості, Якутович, за словами мистецтвознавця Ю. Велічка, створив книгу виразно національну за характером, яка помітно виділялася серед книжкової продукції інших республік. Це було відзначено в пресі. Саме відомий мистецтвознавець В. Попов у статті “О конкурсах на лучшие книги”, поміщеній у книзі “Искусство книги 1958–1960” (М., 1962), писав: *“Цікаві рішення є в дитячих книжках, випущених республіканськими видавництвами... Вирішені в національному стилі, ці книжки привертають увагу цілісністю ілюстративно-графічної побудови. Саме так зроблена Г. Якутовичем книга М. Білого і В. Грабовецького “Як Довбуш карав панів”*.

З того часу я став частим гостем у майстерні Г. Якутовича, вів з ним розмови про Гуцульщину й Олексу Довбуша та дякував йому за чудове оформлення книги *“Як Довбуш карав панів”*. *“Це не я, – говорив він мені, – а ви були винуватком такого поштовху щодо Довбушевого циклу. Таки правда, я раніше захоплювався Гуцульщиною, її жителями і досить вона мене зацікавила під час карпатської подорожі. А ваша книга ніби дала мені друге хрещення з цієї благородної теми, і Довбуш став для мене ідеалом в моїх творчих уявленнях. Я з любов’ю працював над ілюстраціями, все поринав у ваші тексти оповідань. Вам велике спасибі, що з такою відданістю працюєте над цією історичною постаттю. Ви вивели Довбуша на сторінки історії так, як народ оспівав його в піснях і легендах. Хочу вам щось подарувати з цього циклу ілюстрацій”*.

І він вибрав із цих малюнків “Аркан”, який був однією з ілюстрацій моєї книги. Дійсно, цей твір, що народився завдяки нашій книзі *“Як Довбуш карав панів”*, став помітним явищем у творчості Г. Якутовича, про нього заговорили, він прикрасив багато книг і потрапив до постійної експозиції в Ермітажі та Трет’яковській галереї. Історія цього твору викристалізовувалася певний час. Спочатку він був виконаний у заставці до книги *“Як Довбуш карав панів”*, а потім композиція “Аркан” перейшла в станковий аркуш. На думку мистецтвознавців, автор зумів надати роботі монументальності, а групі танцюючих опришків Довбуша – емоційного напруження. Якщо у варіанті книги опришки танцювали на одному місці, то тут вони крутилися в нестримному вихорі танцю, саме тут виявився властивий Якутовичеві потяг до піднесення суворой романтичності, до напруженого динамізму, який втілюється як у зовнішніх діях героїв, так і в їх емоціях. Один з авторських експонатів був подарований мені з автографом: *“Вельмишановному Володимирі Грабовецькому з пошаною. Г. Якутович. 4.IV.1961 р.”*. Цей твір дорогий моєму серцю, бо зародився в задумі автора завдяки нашій книзі *“Як Довбуш карав*

панів”, про що не раз говорив художник. У моїй колекції образотворчої довшушіани він є одним з найкращих творів і викликає захоплення в глядачів на виставках.

Пізніше, коли я готував до друку монографію “Карпатське опришківство”, яка стала основою моєї докторської дисертації, я особисто попросив художника Г.Якутовича оформити обкладинку до цієї книги всупереч видавцям з видавництва Львівського університету. Усе робилося майже приватно, і коли художник вислав мені готовий матеріал обкладинки, то я не міг від радості отямитися. Це фактично був удалий твір, нова творча праця талановитого художника.

Я заніс літографію до видавництва, і художній редактор ахнув. Тут зображений ватаг опришків Олекса Довбуш, який із запаленим смолоскипом у супроводі побратимів іде в похід проти гнобителів. Гармонійна композиція, суворі обличчя опришків на тлі нічних сутінків створюють монументальність картини. Високохудожньо виконана обкладинка надала монографічній роботі привабливості.

Проте видавництво виявилось не на висоті, навіть не оплатило художникові гонорар, мотивуючи тим, що воно нічого не замовляло в автора, хоч неодноразово пропонувало мені знайти художника. Коли я хотів особисто заплатити художникові, то почув у відповідь: “Я виконав твір, щоб прикрасити вашу титанічну творчість на ниві історичної довшушіани”.

Видавництво після тривалої тяганини повернуло мені авторський оригінал, який зберігся в моїй колекції як ще один цінний твір з довшушівського циклу талановитого київського художника.

Графічні твори з “Довшушіани” Стефанії Гебус-Баранецької

У моїй колекції з образотворчої довшушіани зберігаються графічні роботи переважно львівських художників. Серед них однією з перших є робота заслуженої художниці України Стефанії Мефодіївни Гебус-Баранецької, учениці відомого західноукраїнського художника Олексія Новаківського.

З нею я познайомився на художній виставці Григорія Смольського в 1957 році. Тоді ми розмовляли на різні теми й, між іншим, порушили питання про Олексу Довбуша. “Маю бажання відтворити образ Довбуша в своїх творах, знаю, що ви багато працюєте над цим героєм і видали книгу про нього, порадьте, яку сторінку його життя можна змалювати. Я, до речі, запрошую вас у майстерню подивитися на мої мальовила”, – звернулася вона до мене. Через якийсь час я відвідав художницю, і вона показала мені картини, які створила протягом 30–50-х років. Ми довго розмовляли про Довбуша, і я зрозумів, що художниця захопилася моїми розповідями й серйозно задумала створити цикл з Довбушевої тематики.

Після деякого часу я знову завітав до майстерні художниці. Стефанія Мефодіївна дотримала слова. Вона показала мені три роботи (графіка), виконані в 60-х роках: “*Олекса Довбуш*” (1963), “*Танець Олекси Довбуша з побратимами*” (1966), “*Олекса Довбуш з М.Дзвінчук*” (1967). Ці твори цікаві художнім виконанням, яскраво виражають побут опришків, любов Довбуша до Дзвінки. Коли я захоплено розглядав їх, художниця відразу поставила на авторських експонатах автограф з дарчим написом: “*Шановному проф. д-ру Володимиру Грабовецькому на згадку від автора (Гебус-Баранецька, 3.IX.1970)*”. Про перший із цих творів я довідався ще 1965 року, коли готувався до наукового семінару в Центральному державному історичному архіві у Львові, присвяченому 220-річчю від дня загибелі народного героя. Тоді-то запрошення було ілюстроване графічним портретом Довбуша роботи Гебус-Баранецької, який і експонувався на виставці.

Довшушіана у творчій графіці Івана Остафійчука

Цікава графічна довшушіана стала певним здобутком у художника Івана Остафійчука. Він закінчив Львівський інститут прикладного і декоративного мистецтва й скоро показав себе талановитим майстром станкової та книжкової графіки.

Особливо вдалим твором Івана Остафійчука була графіка “*Аркан опришків Довбуша*”, надзвичайно талановито виконана (1965), яка одразу ж слугувала ілюстрацією до багатьох

книг. Сам автор, вручаючи мені авторський естамп з дарчим автографом (*“Моєму земляку Володимиру Грабовецькому, великому шанувальнику і досліднику Гуцульщини. Ів. Остафійчук, Львів, 1965”*), заявив, що “для натхнення до створення цього твору послужили вичитані у вашій книзі сторінки історії побуту опришків в горах”.

Про другу дуже вдалу графіку *“Ми – гуцули”* не треба багато говорити – вона одразу захопила глядачів, їй дали високу оцінку мистецтвознавці. Сьогодні цей твір експонується в музею Довбуша.

Останньою із черги вдалою роботою І.Остафійчука з Довбушевої тематики була віньєтка, виконана для запрошення на науковий семінар у Львівському центральному історичному архіві України, присвяченому 225-річчю від дня загибелі народного героя. У композиційному плані вона зображає коло, у якому намальований у народному одязі Олекса Довбуш на коні, і навколо написано: *“Олекса Довбуш. 1745–1970”*. Цей малюнок прикрашав запрошення на всіх наступних ювілейних датах, присвячених Олексі Довбушу (1970, 1980, 1988), а також є символічним і нині на відзначенні 250-річчя його загибелі.

Живописна довбушіана у творчості Михайла Ткаченка

У моїй колекції зберігаються три живописні картини львівського художника Михайла Ткаченка, присвячені Довбушеві епопеї. Перша з них – *“Довбуш пише маніфести проти панів”*. Під час пошуків архівних документів про Олексу Довбуша я виявив новий документ – конверт, у якому повідомлялося про існування *“Маніфесту Довбуша проти князів”*. Це ще раз свідчило про грізну силу антифеодального руху опришків Довбуша й дало можливість порівняти з маніфестами, які писав керівник селянської війни в Росії Омелян Пугачов. Про цю знахідку ми писали в окремій статті (Див.: Грабовецький В. Маніфест Олекси Довбуша // Жовтень. – 1964. – №4. – С. 149–157) і в наступних монографіях.

Це привернуло увагу художника Мирослава Ткаченка, з яким ми познайомилися й підтримували дружні й творчі зв'язки. Художник за цими архівними даними відтворив картину *“Олекса Довбуш пише маніфести проти панів”*. Картина була написана 1965 року, і на ній зображено, як ватажок у своєму опришківському центрі – на горі Стіг диктує слова маніфесту, який пише один із гуцулів. Унизу стоїть старий гуцул з хлопчиком, розповідає про сваволю панів. І цей твір експонується в музеї Довбуша.

У другій живописній картині художник змальовує страту першого побратима Довбуша Василя Баюрака в Станіславові у квітні 1754 року. Символічно виглядає картина: кат чекає, коли зітне голову засудженому, а народ, який зігнали пани на це жорстоке видовище, щоб залякати його, слухає жалібні верховинські думи, які в останній раз грає перед страшною смертю – четвертуванням Василь Баюрак. Картина написана 1966 року. Ця трагічна картина теж експонується в музею О.Довбуша.

Третя картина М.Ткаченка *“Іван Бойчук – соратник і наступник Довбуша на Запоріжжі в 1759 р.”* відображає перехід ватажка після боїв із шляхтою з Прикарпаття на Запорізьку Січ, де він закликає запорожців у похід проти панів, на допомогу гайдамацьким загонам, що діяли на Правобережжі. І ця картина сьогодні експонується в музею О.Довбуша.

Наша творча довбушіана в екслібрисах українських художників

Починаючи з кінця 40-х років минулого століття, над проблемою національно-визвольних рухів XV–XVIII ст. на Прикарпатті, присвячено багатовіковому виступу карпатського опришківства та його славетному національному герою Олексі Довбушу, його попередникам і наступникам, працювало багато українських художників в образотворчому мистецтві, а точніше, у графіці. Вони створили ряд екслібрисів із цієї проблематики.

Одним із перших був львівський графік Іван Крислач. Він закінчив Львівський поліграфічний інститут Івана Федорова, працював у галузі станкової та книжкової графіки, переважно в техніці ліногравюру, автор численних екслібрисів.

Ми з ним дружили, й Іван Крислач захоплювався моїми книгами, надрукованими в 1957–1970 рр. У своєму першому екслібрисі надзвичайно вдало відтворив образ Олекси Дов-

буша, який руками опирається на бойовий топір, зображений у першій букві мого прізвища. У *другому екслібрисі* графік символічно зобразив княжого воїна, опертого на бойовий меч, підкреслюючи в написі слова “гомін віків”, натякаючи цим на наші дослідження старожитностей княжих часів.

Третій екслібрис уміло композиційно й талановито виконала на нашу адресу відомий львівський графік, заслужена художниця України Стефанія Гебус-Баранецька із зображенням лицаря Карпат Олекси Довбуша після виданих кількох моїх монографій у Львові, Києві й Москві (1957, 1959, 1960, 1963 рр.), де історичний образ народного месника ми дослідили на основі нововиявлених архівних документів, що дало можливість вивести легендарного Олексу в історії на рівні багатющої народної творчості, старовинної балади “Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький” та інших народних оповідань і переказів.

Четвертий екслібрис творчо відтворив у 1989 році графік із міста Снятин Еммануїл Храпко, де також у своїй композиції відобразив героїчне богатирське погруддя Олекси Довбуша.

Незабутні 60-ті роки ХХ ст. у моїх пам’ятних зустрічах з відомими шестидесятниками

Сьогодні з висоти свого 85-річчя згадую ті незабутні зустрічі з рядом відомих львівських і київських діячів науки й культури. Це був нелегкий час у духовному житті львів’ян, киян і жителів інших обласних центрів тогочасної України.

Надто посилений прес радянської цензури, політичні процеси, постійні партійно-комуністичні настанови членів ЦК КПУ загострювали все на ідеологічному фронті. Незважаючи на це, у ті пам’ятні роки все-таки в усіх галузях науки й культури з’являються художні, публіцистичні й образотворчі роботи з новими прогресивними віяннями, які викликали жваві дискусії на частих зборах творчих спілок, презентаціях творів українських класиків і митців сьогодення.

Працюючи старшим науковим співробітником відділу історії України Львівського інституту суспільних наук АН УРСР й досліджуючи історію України, у тому числі й рідного Прикарпаття, мені пощастило не лише виявити нові документи в державних архівах і відділах наукових бібліотек, а й брати участь у різних наукових конференціях – чи то обласних, міжнародних, переважно ювілейних, форумах і в наукових учених радах із захисту кандидатських і докторських дисертацій. Про це може довідатися читач з книги Віталія Скоморовського “*Академік Володимир Грабовецький – учасник наукових конференцій 1954–2004 рр.*” (Івано-Франківськ, 2004).

З утворенням Українського товариства охорони пам’яток історії і культури в 1960-х роках мені як голові Львівського обласного товариства пам’яток історії і культури доводилося мандрувати по обласних центрах України з метою обміну досвідом у цій благородній роботі.

Мені пощастило зустрічатися з багатьма тодішніми діячами української культури, і мої спогади частково були видані в ювілейних збірках, присвячених 65-, 70-, 75-, 80-річчю уродин (*Володимир Грабовецький. З думою про Україну. Автобіографічні замітки. Спогади, мандруючи історичними місцями України. Спогади про академіка Івана Крип’якевича. Спогади про незабутніх.* (Ужгород, 2003. – С. 34–69); *Володимир Грабовецький. На вітар історії України; Микола Вегеш. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України. Спогади.* (Івано-Франківськ, 2006. – С. 97–245). *На вітар історії України. На пошану академіка Володимира Грабовецького. Ювілейний збірник на пошану академіка АН вищої школи України професора В.В.Грабовецького. Спогади про незабутніх.* (Івано-Франківськ, 2008. – С. 169–190).

На жаль, ми згадаємо тільки про деяких діячів науки й культури 60-х років минулого століття, зокрема, видатного українського скульптора й збирача наших унікальних експонатів старожитностей на Великій Україні Івана Гончара, правозахисників – в’язнів гулагів, а також українських діячів науки й культури в діаспорі, з якими ми зустрілися під час I Міжнародного конгресу українців у Києві пам’ятного 1990 року.

Незабутні зустрічі з тими багатостраждальними шістдесятниками минулого ХХ століття.

Дивовижні експонати у світлинах Івана Гончара в Києві

Незабутні 60-ті роки ХХ ст. Мені, голові тодішньої секції історичних пам'яток при Львівському обласному товаристві пам'яток історії і культури, доводилося часто бувати в багатьох містах України, у зв'язку з проведенням наукових конференцій товариства й обміном досвідом збереження народних скарбів з історії й культури в різних регіонах України.

Досі не забуваються зустрічі з київським скульптором Іваном Гончаром у його домашніх світлицях, де він зібрав дивовижні експонати з народного мистецтва й побуту народного життя з різних міст і сіл Великої України. Це – цілі скарби, стародавні ікони, рушники, різнобарвна з народним орнаментом кераміка, срібнострунні кобзи й бандури, килими, старовинний міщанський і селянський одяг, писанки.

Оглядаючи ці старовинні предмети побуту народу, чудові зразки прикладного й декоративного мистецтва під звуки включеного Іваном Макаровичем магнітофона, здається, що ми перенеслися в попередні десятиліття й віки того дивовижного побуту українців, який зберегли ці старовинні скарби. Запитую Івана, як удалося зібрати такі скарби. На що наш господар відповів: *“Нелегко, Володимире Васильовичу, це було мандрувати по Україні і збирати все це, що ви бачите, а хіба вам було легко збирати все про Олексу Довбуша. До того ж партійні чиновники чомусь ці мистецькі і побутові народні твори найменують непотребом, мало не націоналістичним і шкідницьким. Прочитайте у цих багатьох книгах відгуків”*. Листаємо й читаємо та бачимо, як численні відвідувачі захоплюють оцінюють цю збиральницьку роботу Івана Гончара. Сходимо на перший поверх і там зачаровуємося довершеними скульптурними творами І.Гончара, які зображають наших національних героїв – Богдана Хмельницького, Северина Наливайка, і чудовим ескізом історичної зустрічі гайдамацьких керівників Максима Залізняка й Івана Гонти перед славетною Коліївщиною.

Щасливою долею ця багатюща збірка народних творів України збереглась і сьогодні заворує всіх, хто оглядає їх у створеній у період незалежності України світлиці-музеї Івана Гончара в Києві. Радію, що десь там, у книзі відгуків, зберігається й мій щирий відзив про цю прецінну колекцію Івана Гончара – цього подвижника мистецтва, зафіксований мною ще в 1970 році.

Пройшов час, але всі, хто відвідує нині квартиру-музей Івана Гончара, не можуть не захоплюватися тими музейними скарбами, що зачаровують і викликають гордість за нашу незалежну Україну.

Незабутня роздольська мандрівка

З тих незабутніх 60-х років не згасає в пам'яті моя мандрівка в містечко Роздол на Львівщині, куди я був запрошений керівниками відомої тоді капели бандуристів на Роздольському сірчаному комбінаті братами Жаплинськими.

Відомий львівський композитор Анатолій Кос-Анатольський попросив мене, щоб я поїхав з ним на святкування 10-річчя капели бандуристів, оскільки його теж запросили.

Не знаю чому, але в останню мить композитор відмовився від цієї поїздки. Можливо, тому, що його попередили відповідні органи відмовитися від цього культурного заходу. Я виїхав у Роздол. У місцевому актовому залі комбінату зібралася велика кількість запрошених не лише місцевого комбінату, міста, а й багато представників львівської інтелігенції. Серед них були два брати Горині – відомий мистецтвознавець Богдан і Михайло – український літератор.

Згідно з програмою, перед виступом Роздольської капели бандуристів я виступив з доповіддю *“Роль кобзи і бандури в історії України”*. Опираючись на історичні документи, на конкретних подіях в історії середньовічної України показав, як давня кобза, а потім бандура сприяли національно-визвольним змаганням XVI–XVIII ст., коли за волю України активно й героїчно боролися козацько-гайдамацькі загони на Великій Україні, а опришківські повстанські – атакували окупаційну польсько-шляхетську владу на західноукраїнських землях.

Уже після мого виступу й виступу капели на гостинній трапезі мене попросили бути тамадою і я надав слово братам Гориням. Здається, то була остання така культурологічна зустріч творчої інтелігенції перед її арештами.

Проїшли роки з того далекого часу, і вже в період незалежності України ми зустрілися зі львівськими діячами Михайлом Горинем та Ігорем Калинцем.

Ми згадали ті страждальні часи арештів шістдесятників, і на спогад вони записали в мій домашній альбом кілька своїх авторських автографів про роздольську мандрівку й наші зустрічі у Львові.

Спомин про Опанаса Заливаха

*Найцікавішим своїм твором,
можливо, є я сам – адже я
віднайшовся...*

Опанас Заливаха

Наші сучасники добре пам'ятають про відомого українського художника й правозахисника, в'язня радянських таборів Опанаса Заливаха, який недавно відійшов у вічність, але залишив добру пам'ять про своє живописне мистецтво та вклад в українську культуру.

Він жив серед нас, іванофранківців. Ми зустрічалися на постійних образотворчих виставках не лише івано-франківських художників, на яких він так професійно аналізував полотна живописців, скульпторів, графіків. У кожному його реченні була глибока думка про експонований твір. Це був талант великого майстра пензля.

Я зустрівся з художником після його повернення з ГУЛАГу, а раніше ознайомився з мистецьким портретом, який він виконав свого часу івано-франківському мистецтвознавцю Володимирові Барану, що зберігається у квартирі останнього.

Ми часто зустрічалися не лише на виставках художників, а й деколи сиділи в сквері за будинком медінституту, і художник багато розповідав про українське мистецтво, про його хресну дорогу в радянські часи, про своїх друзів-правозахисників. Це був справжній український патріот, який розумівся на творчих особистостях, підтримував усіх тих, хто віддавав на вівтар України частку свого таланту – чи то художника, чи письменника, ученого й вірив у майбутнє нашого багатостраждального, але нескореного народу. Якось я побував у нього вдома, оглянув багатющу спадщину його картин. Ми розмовляли про Україну, про її майбутнє, і великий художник подарував мені чудову картину про Покрову Богородиці, а на окремому листку написав власноручно кілька теплих слів на мою адресу: *“Шановний добродію п. Грабовецький, вдячний Вам за Ваше замилювання до культури рідного народу, за вболівання про наше майбутнє. Будьмо. Слава Україні! Панас Заливаха. 27.2.91”*.

Світлий образ цього великого українця ніколи не забудеться в моїй пам'яті.

Моя зустріч із братами Горинями

Згадую 60-ті роки минулого століття, коли я працював в академічній науковій установі Львова. Хоч це був період хрущовської відлиги, але мені тоді пощастило зустрітися з багатьма відомими галичанами старшого й молодшого покоління. Це були письменники, художники, учителі, колишні професори гімназії, викладачі вузів.

Серед цієї групи подвижників національної культури Львова виділялися два брати Горині – Богдан і Михайло. Богдан був прекрасний мистецтвознавець. Як сьогодні пам'ятаю його блискучі виступи на виставках багатьох талановитих художників: Григорія Смольського, Олени Кульчицької, Леопольда Левицького, Антона Монастирського, Стефанії Гебус-Баранецької та ін.

Якось після чергового обговорення виставки художника я особисто познайомився з Богданом Горинем. Ми пройшлися вулицями й довго розмовляли про львівське мистецтво та культуру. Богдан тоді, між іншим, один із перших сказав мені, що наближаються важкі дні для української інтелігенції з боку пануючих партійних функціонерів. І справді, з приходом бреж-

невських часів почалися арешти української інтелігенції, у тому числі були арештовані брати Горині.

Але це було дещо пізніше. Перед тим я подружив із братами Жаплинськими з Роздола. Інженер Богдан Жаплинський створив при Роздольському сірчаному комбінаті капелу бандуристів. Не пам'ятаю, коли це було, Богдан Жаплинський запросив мене на відзначення якоїсь круглої дати капели в Роздолі, де я виступав в офіційній частині з промовою про українське кобзарське мистецтво часів козацтва й Хмельниччини, а потім був тамадою на вечорі в міському залі й надавав слово Богданові та його братові Михайлу. Причому у своєму вступі я охарактеризував їх як патріотів і високих фахівців своєї справи. Пізніше неодноразово мені тодішні чиновники про це нагадували. Незабутнім для мене був вечір відомої львівської художниці Стефи Шептури, де я вперше зустрівся із сім'єю Калинців – відомим поетом Ігорем і його дружиною – українськими патріотами, яких згодом арештували й вони перенесли гулагівські лихоліття, але залишилися нескореними. Після їхнього повернення я деколи з ними зустрічався як із правозахисниками й ми згадували ті нелегкі 60-ті роки ХХ ст.

З Михайлом Горинем я зустрівся вже в 1990 р. на I Міжнародному конгресі українців у Києві. Ми обнялися, заплакали, перекинулися кількома словами. Михайло на книзі Богдана Лепкого “Мазепа” зробив мені дарчий напис такого змісту: *“п. В.Грабовецькому на згадку про 60-річчя та роздольську прогулянку. З повагою М.Горинь. 22.01.92”*.

Година з легендарною Оленою Степанів

Це було десь на початку 70-х років минулого століття. Я працював в Інституті суспільних наук АН УРСР у Львові на посаді старшого наукового співробітника відділу історії України. Зі мною працював старший лаборант цього відділу Ярослав Романович Дашкевич, надзвичайно ерудований учений з історії України та великий знавець історії культури вірменських поселень в Україні періоду середньовіччя й нового часу. Мені пощастило виступати другим опонентом його кандидатської дисертації на вченій раді Інституту історії Вірменської АН в Єревані 1963 р. на тему “Вірменські поселення на Україні в джерелах і літературі XV–XIX ст.”. Зберігся в мене автореферат цієї дисертації Ярослава Дашкевича з його дарчим написом: *“Дорогому другові Володимирі Васильовичу Грабовецькому на добру згадку від Я.Дашкевича” (Львів, 9 січня 1963 р.)*.

З юних років мені було відомо про маму Ярослава – легендарного хорунжого Українських січових стрільців. Уперше я почув про Олену Степанів у 1938 р., коли в нашій печеніжинській читальні “Просвіти” відбувався урочистий вечір і незабутній концерт, присвячений 20-річчю Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). З рефератом виступив відомий громадсько-політичний діяч місцевої читальні Маркіян Степаняк. Тоді вперше я на сцені побачив серію портретів відомих січовиків, серед них і хорунжого Олени Степанів. З того часу пройшли роки, прогрімилла Друга світова війна, я працював у Львові в згаданому відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР.

Не пам'ятаю точно року, приблизно десь у кінці 60-х років ХХ ст., до нашого відділу історії завітала поважна й привітна пані. Це була Олена Степанів. Вона привіталася з приємною усмішкою, Славко Дашкевич підвівся з-за робочого столу й познайомив мене зі своєю мамою.

Я був вельми щасливий цим знайомством, якого ніколи не забуду. Ярослава покликали в канцелярію інституту в якихось наукових справах. Ми залишилися з Оленою Степанів у кімнаті. Поки повернувся Ярослав, ми коротко поспілкувалися між собою. Пані Олена поцікавилася, над чим я працюю. Я відповів, що завершую тематичні наукові запланування щодо відділу з історії вірменських поселень в Україні XI–XVIII ст. Вона подякувала за допомогу Славкові в захисті його дисертації у Вірменії.

З її слів мені стало відомо, що вона збирається в кінотеатр “Україна” на якийсь цікавий кінофільм. Наша бесіда відбувалася всього півгодини. Проте мені з висоти 85-річчя залишаються незабутні спомини про славу січовичку Олену Степанів, яка билася на славіній Маківці з російськими військами й увійшла в легенду нашого славного січового стрілецтва, про яку склали пісню “Ой там на Маківці...”.

Хоч це була коротка зустріч із легендарною Оленою Степанів, але я був тоді дуже щасливий, що побачив цього героїчного борця за волю України в тих вікопомних 1915–1920 роках. Як Олена Степанів, так і її син – талановитий історик, хоч і багато перетерпіли у своєму житті, але залишилися нескореними патріотами багатостраждальної України. Олена Степанів відійшла у вічність, а її син Ярослав Романович – сьогодні відомий історик, працями якого зачитується широке коло читачів у нашій незалежній державі.

Вони пропагували українську культуру в діаспорі

Коротка зустріч з Юрієм Шевельовим

Хто сьогодні не знає про Юрія Шевельова – відомого літературознавця й мовознавця в діаспорі. Його багатогранна й талановита творчість відома широкому загалу.

Мені пощастило влітку 1993 року зустрітися із цим всесвітньо відомим ученим, а 13 серпня на прохання професора нашого університету Василя Грещука я організував екскурсію по Івано-Франківську для Юрія Шевельова. Протягом двох годин учений оглядав пам'ятки історії та культури нашого міста. Його цікавили всі місця, де свого часу знаходилися освітні та наукові приміщення, старовинні храми, залишки давньої фортеці.

Ми відвідали колишній загальноміський цвинтар. Коли я розповідав про знищення цього кладовища органами радянської влади, то почув такі слова Ю.Шевельова: ***“Це був чистий чиновницький вандалізм, бо знесення могил характеризує жорстокість тих правителів, які такими діями плямують свою гідність”***. Після екскурсії ми ще довго обмінювалися думками щодо перспективи міста. На аркуші своєї записної книжки вчений залишив лаконічні рядки: ***“Проф. В.В.Грабовецькому з подякою за чудову переповідь історії Станіслава – Івано-Франківська. 13.8.1993. Ю.Шевельов”***.

З того часу минуло 20 років, але ця екскурсійна зустріч не забувається в моїй пам'яті.

Наші зустрічі з Богданом Ясінським

Богдан Ясінський працював для України і за стінами бібліотеки Конгресу США. Він був директором школи українознавства та очолював об'єднання українців у Вашингтоні.

З некролога групи відомих діячів України

Після проголошення незалежності України Прикарпаття почали відвідувати багато колишніх емігрантів, які покинули край напередодні та в роки Другої світової війни, обравши місцем свого осідку країни Європи, Америки й Австралії. Серед них був і уродженець Княгинина Богдан Ясінський – відомий науковець, бібліограф, меценат та культурно-громадський діяч діаспори.

Він народився в 1923 році, а після закінчення Станіславівської гімназії активно включився до націоналістичного руху. Змушений емігрувати за кордон, Богдан Ясінський навчався в Українському вільному університеті в Мюнхені, а в 1945 році переїхав до Сполучених Штатів, де закінчив Джорджтаунський університет і школу дипломатичної служби. Протягом двадцяти років очолював відділ мікрофільмування в бібліотеці Конгресу США у Вашингтоні. Він був одним з ініціаторів створення відділу україністики, до якого ввійшло 80 тисяч україномовних книг (усього в бібліотеці налічувалось 1,5 млн примірників слов'янської літератури). У відділі україністики представлені унікальні книги – перше видання галицького “Букваря”, прижиттєві публікації Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, твори відомих українських письменників, істориків, філософів, етнографів, фізиків тощо.

Богдан Ясінський – автор ряду наукових праць і популяризатор україністики не тільки в США, але й в Європі й Австралії. Він вклав немало сил і власних коштів у видання двотомника “Альманах Станіславівської землі” (1975, 1984).

Перебуваючи багато років у діаспорі, Б.Ясінський не забував про рідну Україну, виступаючи меценатом ряду українських видань. Зокрема, він профінансував мою монографію “Олекса Довбуш (1700–1745)” (1994), за що я йому безмежно вдячний. Незважаючи на поважний вік, Богдан Ясінський часто приїздив в Україну, зустрічався з державними діячами та представниками інтелігенції, навідувався до рідного Княгинина, де спочивають вічним сном його рідні.

Уперше я познайомився з Богданом Ясінським у 1991 році, коли він відвідав Прикарпатський університет (тоді ще Івано-Франківський державний педагогічний інститут). Незабутньою стала його зустріч з професорсько-викладацьким складом. Від імені історичного факультету я представив нашого гостя з діаспори. Богдан Ясінський не тільки цікаво розповідав про життя українців у діаспорі, а й зупинився на основних етапах пройденого ним шляху. У той час я підтримував дружні взаємини з Богданом Ясінським. Ми зустрічалися під час кожного його приїзду до Івано-Франківська та рідного Княгинина. Саме він попросив мене написати історичний нарис про село, який я опублікував у 2000 році під назвою “Нарис історії Княгинина”, за що громада кварталу міста присвоїла мені звання “Почесний громадянин Княгинина”.

Останній раз Богдан Ясінський приїхав до Івано-Франківська на початку липня 2002 року. Ми зустрілися в готелі “Україна” й обмінялися думками з приводу плану-проспекту третього тому “Альманаху Станіславівської землі”. Відчувалося, що сили поступово покидають цю мужню й жертвну людину. Богдан сидів у ліжку й скаржився на болі в ногах і загальну слабкість. Згадав він про свій рід, воєнні часи й участь у Першій українській дивізії, з хвилюванням висловлювався про запущеність місцевого княгининського кладовища, немов відчуваючи скору кончину. Ми попрощалися і я передав йому для конгресової бібліотеки кілька примірників моєї останньої опублікованої праці “*Ілюстрована історія Прикарпаття*” (2002).

28 липня 2002 року мене сповістили про раптову смерть Богдана Ясінського в Києві. Не хотілося вірити, що відійшов у вічність наш славетний земляк і щирий патріот України. Його тіло було перевезено в Івано-Франківськ і поховано на місцевому княгининському цвинтарі, де спочивають його близькі. Своє слово про незабутнього Богдана сказав на поминках і я як про великого поборника української культури в діаспорі, а точніше, у Вашингтоні, де він довгі роки працював у Конгресі бібліотеки США й був ініціатором і засновником у цій світовій американській бібліотеці окремого відділу україніки.

Мої зустрічі з українським істориком у діаспорі Любомиром Винаром

Ім'я українського історика Любомира Винара в діаспорі широковідоме. Він народився 1932 р. у Львові, отримав вищу освіту й переїхав спочатку в Німеччину, де студював в Українському вільному університеті політичну історію та історію України. Близкуче оволодів іноземними мовами, установив з українськими зарубіжними істориками тісні творчі контакти.

Переїхавши в США, Любомир Винар захистив докторську дисертацію й, працюючи професором Кентського університету, видав понад 600 наукових праць. Він, дійсний член НТШ й Української вільної академії наук, став організатором у діаспорі Українського історичного товариства й редактором українського журналу “Український історик”.

Уперше мені пощастило дізнатися про цього відомого українського історика в діаспорі, коли він опублікував позитивну рецензію на мою видану в 1979 році монографію в зарубіжному науковому журналі “Історик України”, (Мюнхен, 1884 р. – № 1. – С. 209–211). Тоді він так висловився про мою монографію “Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 рр.”: “Праця автора цінна своїм фактажем, зібранням відповідних і різних джерел, а також усталенням певної хронологічної канви та аналізу...” (Любомир Винар (Kent State University) Український історичний журнал українського історичного товариства. – Нью-Йорк – Париж – Торонто – Мюнхен. – 1984. – С. 209–211.

Після того час від часу професор Винар згадував мене в деяких своїх працях, а особисто ми з ним познайомилися лише після проголошення незалежності України, коли він завітав до Івано-Франківська і був учасником урочистого відкриття й посвяти музею кафедри історії України на історичному факультеті Прикарпатського університету. Після посвяти й відкриття

музею кафедри історії України, першого серед вузів України, з теплим словом привітав наш колектив кафедри й залишив свій автограф у книзі відгуків такого змісту: **“З великою приязністю і щирою подякою згадую мою зустріч з членами історичного факультету в приміщенні музею кафедри історії України, бажаю всім колегам якнайбільше успіхів у розбудові музею, зокрема велика признаність проф. В.Грабовецькому – засновникові музею. Щастя, Боже. 1 червня 2000 р. ваш Любомир Винар, професор Кентського університету США”**.

Вітаючи нашого українського історика в діаспорі, мені пощастило вручити дорогому гостю диплом “Почесного члена наукової Ради музею Олекси Довбуша”.

З тих пір ми ще кілька разів зустрічалися з українським відомим ученим Любомиром Винаром, обмінювалися своїми творчими планами щодо дослідження історії України.

Пам’ятаю його останню зустріч в Івано-Франківську в нашому колективі кафедри історії України Прикарпатського національного університету, де ми обмінялися спільними науковими виданнями з проблем історії України й Прикарпаття, після чого Любомир Винар подарував мені свою книгу “Силуети епох” (Дмитро Вишневецький і Михайло Грушевський. Історичні розвідки. Дрогобич, 1992), з таким автографом: **“Дорогому академікові, професорові Володимиру Васильовичу Грабовецькому на милу згадку зустрічі в Івано-Франківську (Кафедра історії) з сердечним побажанням дальших творчих успіхів в розбудові української національної культури. Любомир Винар”**.

Моя зустріч з Мирославом Січинським з діаспори – ліквідатором намісника Галичини Анджея Потоцького (12. 04. 1908 р.)

Без перебільшення, найрезонанснішою справою, пов’язаною з виборчим процесом на початку ХХ ст. стало вбивство студентом Львівського університету Мирославом Січинським галицького намісника А.Потоцького.

Про це в короткому викладі подає мій колишній аспірант Ігор Гурак, який під моїм науковим керівництвом успішно захистив кандидатську дисертацію на тему “Українське студентство у суспільно-політичному житті Галичини: 60-ті роки ХІХ – початок ХХ ст.” (2005).

Він на основі опрацьованої літератури (Мирослав Січинський // Діло. – 1908. – 13 квітня; Весь світ в українській справі. Події 12-го квітня 1908 р. – Київ, 1908. – С. 5–6. В десяти роковини діла Мирослава Січинського 1908–1918. – Київ, 1918. – С. 7) подає коротку інформацію про цю голосну подію у Львові, що схвилювала весь світ, першопричиною якої були вибори до сейму.

Наприкінці 1907 р. Галицький крайовий сейм припинив свої повноваження. Нові вибори мали відбутися на початку 1908 року й проходити на основі старого виборчого закону, за яким голосування відбувалося за куріальною системою у два етапи. Спершу особи, які мали право голосу, обирали виборців, а згодом останні голосували за кандидатів до сейму. Уже на першому етапі спостерігалися масові порушення виборчого законодавства, про що свідчили телеграми, скарги та донесення в президію намісництва. А 6 лютого 1908 року на Бучаччині жандармами був убитий агітатор кандидата від УРП С.Даниловича, представник Народного комітету М.Каганець.

Член УСДП товариства соціалістичної молоді “Вільна Громада” (деякий час займав у ньому посаду голови) М.Січинський брав безпосередню участь у передвиборній агітації, тож на власні очі бачив численні зловживання представників польських владних структур. Головним винуватцем зловживань влади він вважав галицького намісника. Під приводом працевлаштування М.Січинський потрапив на прийом до А.Потоцького і, залишившись з ним наодинці, чотирма пострілами з пістолета смертельно його поранив.

Інформація про цю подію швидко поширилася по всій Європі. Убивство А.Потоцького, а поряд з ним і становище українців в Австро-Угорщині стали предметом обговорення в німецьких, румунських, французьких, бельгійських, англійських та італійських часописах. Що стосується українських політичних діячів та української преси, то вони, піддаючи критиці вчинок М.Січинського, зауважували, що він є наслідком тяжкого економічного й політичного становища українського народу в Галичині.

Убивство намісника спровокувало хвилю погромів, які почалися вже ввечері 12 квітня й тривали кілька днів, оскільки поліцією не було вжито достатньо запобіжних заходів для їх припинення.

У червні 1908 р. й у квітні 1909 р. у ході двох судових процесів М.Січинського двічі засуджували до смертної кари, однак у липні 1909 р. цісар прийняв рішення про помилування. Повішання було замінене 20 роками ув'язнення. Через деякий час ажітаж навколо особи М.Січинського припинився. Знову про нього заговорили через півтора року, коли в ніч на 10 листопада 1911 р. він за допомогою студентів Д.Вітовського та М.Цеглинського втік із станіславівської в'язниці "Діброва". Після цього ще кілька місяців прізвище М.Січинського не сходило зі шпальт європейських газет.

Після цієї втечі Мирослав Січинський перебував у діаспорі довгі роки й тільки в 60-х роках ХХ ст. отримав змогу відвідати Україну. Мені пощастило зустрітися із цим колишнім юним студентом членом УСДП товариства соціалістичної львівської молоді "Вільна Громада". А відбулося це за таких обставин. Коли я працював старшим науковим співробітником відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, яким завідував Михайло Кирилович Івасюта, одного ранку він запросив мене до свого кабінету, де я побачив інтелігентного чоловіка старшого віку. Михайло Кирилович представив його як гостя з діаспори. Гість подав руку й сказав: "Мирослав Січинський". Я був здивований, що саме він був убивцею намісника Галичини.

Зав'язалася розмова. Михайло Івасюта відрекомендував мене як наукового співробітника з дослідження історії середньовічної Галичини, а точніше, дослідження життя й діяльності Олекси Довбуша.

Я коротко висловився про антикріпосницьку діяльність легендарного героя й коли розповів, як Олекса Довбуш з гір прийшов на Поділля в Борщів помститися шляхетському полковникові Костянтину Золотницькому за переслідування селян, той із страху кинув гроші до ніг героя, але він їх не прийняв, заявляючи: "Не по гроші я прийшов, а по твою душу". Убивши пана, спалив його маєток, щоб не мучив закріпачений люд.

Почувши ці мої слова, Мирослав Січинський радісно всміхнувся, піднявся з крісла й удруге подав мені руку, заявляючи: "Як цікаво і героїчно боролися наші славні герої за волю поневоленого люду".

Мій завідуючий попросив мене подарувати гостю книгу "Народний герой Олекса Довбуш", яка була видана в 1957 році Львівським книжковим видавництвом із своїм автографом: "*Шановному пану Мирославу Січинському на спогад про Львів та легендарного героя Олексу Довбуша*".

Колишній наш літературознавець Степан Трофимук, повернувшись якимось із США, сказав мені, що йому повідомили про те, що останні свої роки Мирослав Січинський перебував у притулку для перестарілих і біля нього знаходилася ця моя книга, подарована йому в 60-ті роки ХХ ст.

Давно це відбувалося, але в моїй пам'яті не забувається зустріч з колишнім патріотично настроєним львівським студентом Мирославом Січинським, який стискав мені з привітом свою праву руку, якою смертельно поранив намісника Львова в ті далекі австрійські часи пам'ятного 1908 року.

Завжди радий творчій зустрічі з академіком Миколою Мушинкою

Сьогодні академік Микола Мушинка, відомий український учений, проживає в Пряшеві в Словацькій Республіці й не забуває Україну.

Він постійно зустрічається з українськими вченими переважно на наукових конференціях, періодичних Конгресах українців, починаючи з 1990 року. Його наукові дослідження в більшості присвячені українсько-словацьким історико-літературним зв'язкам. Не випадково Микола Мушинка був обраний в Україні зборами Академії наук почесним академіком за свій вклад у науку чехословацьку проблематику.

Уперше ми зустрілися на міжвузівській науковій конференції, присвяченій 150-річчю від дня народження Юліана Целевича, яку організували й провели 26 березня 1993 року в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Після виступу на цьому форумі ми зустрілися на кафедрі історії України й обмінялися своїми творчими планами подальшої спільної діяльності.

У 1998 році ми знову зустрілися в м. Галич на Міжнародній ювілейній конференції, присвяченій 1100-річчю Галича, на якій блискуче виступив із своєю доповіддю цей відомий учений, з яким ми повели спільну мову про далішні творчі українсько-словацькі зустрічі, видання нових праць у цьому напрямі.

Збереглася між нами наукова епістолярна переписка, у якій були порушені питання з історії взаємозв'язків між прикарпатськими й словацькими істориками та продовження співпраці й обміну історичною літературою.

А виявлений Миколою Мушиною "Погрозливий лист опришків міста Бордієва з 1492 р." як пам'ятка української мови й літератури, надрукована в матеріалах міжнародної наукової конференції "Наукового збірника музею української культури" у Свиднику (Свидник, 2007. – Т. 24. – С. 82–87). остаточно з'ясував мої погляди на перші письмові згадки про назву "опришки". Оскільки ми, опираючись на польського дослідника В.Оршанського, вважали, що вперше назва "опришки" появилася в 1529 р. на Покутті, а завдяки академікові М.Мушинці стало відомо, що перша письмова згадка про опришків з'явилася в 1490 році, майже на 100 років раніше, серед сяноцьких повстанців типу опришків. У зв'язку із цим, ми виправили свої погляди й уже в нашій монографії "Легендарні опришки – лицарі Карпат XVI–XIX ст. (Івано-Франківськ, 2008. – С. 21–29) подали до 1490 як першу письмову згадку.

Таким чином, ця дата є першою й найстарішою письмовою згадкою про опришків, а Федір Головатий – перший прикарпатський ватажок опришків.

Згадую українського історика з Братислави (Словачина) Павла Гопака – професора

Моє знайомство з українським дослідником з проблем словацько-українських історичних зв'язків Павлом Гопаком із Братислави започаткувалося ще в 60-ті роки минулого століття. Ми переписувалися деякий час.

Він мене познайомив заочно із чеськими професорами Андреем Меліхерчиком й Еміліаном Ставровським, які досліджували народні рухи на північно-східному пограниччі Словачини й України, й у своїх виданнях посилалися на наші праці з історії покутських опришків та їх ватажків і, зокрема, на працю про легендарного героя Олексу Довбуша. Так, Андрей Меліхерчик у своїй монографії порівнює загін "чорних хлопців" з легендарним антифеодальним рухом Олекси Довбуша й, опираючись на дослідження, показує, як цей ватажок розправився з польсько-шляхетським полковником Костянтином Золотницьким.

На наш лист Андрей Меліхерчик радо відізався кількома листами й надіслав мені свою книгу з таким дарчим автографом: **"В.В.Грабовецькому на добру пам'ять, сердечно. Андрей Меліхерчик, Братислава, 17.01.1966 р."**

Про смерть цього славетного професора мене сповістила його дружина, якій я письмово висловив співчуття й надіслав короткий некролог до Українського історичного журналу. На жаль, цей некролог редакція не помістила, указуючи у відписці на обтяженість чергового номера журналу. У річницю смерті Андрея Меліхерчика ми провели вечір пам'яті при запалених свічках і надіслали телеграму дружині покійного.

Наші листовні переписки з польськими та словацькими вченими з проблем спільної проблематики народних рухів продовжувалися протягом 60–70-х років минулого століття. Ми

обмінювалися своїми виданнями про національно-визвольні рухи XVI–XVIII ст. типу партизанської боротьби в ряді країн Центральної й Південної Європи не лише в Карпатах, тобто в Україні, у період середньовіччя й нового часу, коли спалахували повстанські партизанські виступи в Молдавії та Сербії, де діяли гайдуки, а й у Словаччині та Польщі, де збуйники виступали проти феодально-кріпосницької тиранії й іноземної окупації.

У моїй квартирі-музею збереглася надіслана свого часу книга Д. Драгнева “Гайдуки – народні мстителі” (Кишинів, 1962) з таким дарчим автографом: “Глибокоуважаемому Влади-миру Васильевичу Грабовецькому на память о работе над общими сюжетами. 20.X.64. Д. Драгнев”.

Подібний автограф на книзі Alois Sivek Ondras z Janon надіслав мені ще в 1958 році цей словацький учений від 19.12.1967 р.

Такі автографи були надіслані мені від польського історика Владислава Охманського на його книзі “Zbojnicтво goralskie” (Варшава, 1990), Тадеуша Квятковського “Janosik...” (Варшава, 1972), Здіслава Пясецького “Byli ehtoncy byli” (Краків, 1973), Дойни Дайнова “Белгарските хайдуки” (Софія, 1958).

Саме із цими молдавськими, польськими, болгарськими істориками ми постійно листувалися, обмінювалися публікаціями й планами подальшого опрацювання зазначених тем.

Усе це ми частково узагальнили в нашій книзі “Карпатське опришківство і Олекса Довбуш в європейському контексті національно-визвольних рухів XVI–XVIII ст.” (Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 14).

Моя незабутня зустріч з українськими істориками діаспори під час I Міжнародного конгресу українців у Києві в палаці “Україна” з нагоди проголошення державного суверенітету України 31.VIII. – 2.IX.1990 р.

Розкута з тоталітарного режиму Україна на своїй землі з діаспорською когортою провела 1990 р. Міжнародний конгрес українців на честь проголошення державного суверенітету України (31.08. – 02.09. 1990 р.)

Від автора

Під час роботи історичного Міжнародного конгресу українців у столиці України мені, як учасникові цього величного форуму, пощастило ввечері 2 вересня 1990 року зібратися в готелі “Україна” кілька українських діячів з діаспори, а точніше, професора Гарвардського університету (США) Омеляна Прицака, професора Лосальського університету у Філадельфії (США) Мирослава Лабуньку, професора з Торонтського університету (Канада) Едварда Бурштинського, Остапа Данка. В їх присутності за чашкою кави ми обмінялися з приводу стану на сучасному рівні вивчення історії України як на батьківщині, так і в зарубіжжі. Мені дозволили першому висловити свої думки у зв’язку з дослідженням проблематики рідної історії. Ми зупинили свою увагу на деяких питаннях вивчення історії середньовіччя, нового й новітнього часу, підкреслюючи не лише видання ряду монографій з актуальної проблематики ХХ ст. в Україні, а й виявлення в місцевих архівах багатьох нових документів, які дали б змогу ширше й повніше висвітлити літопис соціально-економічного й політичного розвитку історичної науки на рідній землі. Згадали про публікацію наукових збірників з виявлених нових архівних джерел, які підсумовувалися на багатьох наукових конференціях, ювілейних відзначеннях, хоч це проходило в нелегких умовах радянських ідеологічних настанов.

Мені, як представникові історичної науки на Прикарпатті, довелося сказати своє слово про утвердження в Івано-Франківському педінституті першої в Україні в системі педвузів окремої кафедри історії України, виділивши її із загального курсу історії СРСР.

Опираючись на вислови відомого українського кінематографіста Олександра Довженка, що “нема на земній кулі такої країни, де б не викладалася в університетах історія цієї країни, де історія вважалася чимось забороненим, ворожим і контрреволюційним – це Україна”.

Ми зазначили, що після проголошення української державної незалежності переосмислюємо й робимо перші спроби переглянути вузівські плани курсів з історії України, українського історичного джерелознавства й краєзнавства. Свої погляди на ці питання ми публікуємо на сторінках преси.

Із свого боку, представники української історичної науки з діаспори у виступах зупинили свою увагу не лише на їх дослідженнях за рубежем, а закликали координувати спільними силами вивчення об'єктивної історії України на нових виявлених першоджерелах, позбутися старих ідеологічних нашарувань, які застосовували історики минулого під час окупації українських земель у XVIII–XIX ст.

На закінчення нашої зустрічі ми обмінялися виданими книгами з історії України, які вийшли друком як в Україні, так і за рубежем. Привітали мене із утворенням нової кафедри історії України в Івано-Франківському педінституті на історичному факультеті й закріпили особистим автографом на наших запрошеннях.